

MUSEUM VIVUM

SBORNÍK VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM ■ ROČNÍK I ■ 2005

MUSEUM VIVUM

SBORNÍK VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM ■ ROČNÍK I ■ 2005

VALAŠSKÉ MUZEUM V PŘÍRODĚ
V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM
NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTKA

MUSEUM VIVUM

SBORNÍK VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM

I. ročník
Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Rožnov pod Radhoštěm
2005

MUSEUM VIVUM

SBORNÍK VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM

I. ročník

Vydalo: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Odpovědný redaktor: Ing. Vítězslav Koukal, CSc.

Výkonní redaktoři: PhDr. Sylva Dvořáčková a Mgr. Daniel Drápala, Ph.D.

Redakční rada: Mgr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Sylva Dvořáčková, prof. PhDr. Zdeněk Jirásek,

Ing. Vítězslav Koukal, CSc., PhDr. Jan Krist, PhDr. Jiří Langer, CSc., PhDr. Ivan Plánka,

doc. PhDr. Jiří Šouša, PhDr. Jaroslav Štika, CSc., Mgr. Jiřina Veselská

České jazykové korektury: PhDr. Sylva Dvořáčková a Mgr. Pavlína Chovancová

Obálka a grafická úprava: sumec+ryšková

Osvit: Kartis + Co. s.r.o.

Tisk: AZ Propress s.r.o.

Náklad: 300 ks

ISBN 80-239-6243-4

Kontakt: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm,

Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm, www.vmp.cz

OBSAH

SLOVO ÚVODEM ■ V. Koukal ■ 7

MUZEA V PŘÍRODĚ ■ K 80. VÝROČÍ VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ

L. Rýšicová ■ MODERNÍ DĚJINY VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVÉ POD RADHOŠTĚM V LETECH 1960–2005 ■ 9

D. Drápala ■ VALAŠSKÉ MUZEUM V PŘÍRODĚ NA PRAHU TŘETÍHO MILÉNIA ■ 27

M. Gesierich ■ VLIV TECHNICKÉHO ÚTVARU NA 21. STOLETÍ VE VALAŠSKÉM MUZEU V PŘÍRODĚ ■ 45

M. Kotrba ■ PROVOZNÍ ÚTVAR VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVÉ POD RADHOŠTĚM ■ 49

M. Šimčíková ■ PÉČE O SBÍRKY VE VALAŠSKÉM MUZEU V PŘÍRODĚ ■ 53

M. Šimša ■ VLČKOVA PALÍRNA Z LAČNOVA – NOVÁ EXPOZICE VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ ■ 61

R. Vlk ■ VOZOVNA Z OSTRAVICE ■ 75

STUDIE A MATERIÁLY

R. Prejdová ■ BOHUMÍR JARONĚK VE VZPOMÍNKÁCH PŘÁTEL ■ 79

J. Tichá ■ BŘÍZA – VÝZNAM A ÚCTA STROMU V PROSTŘEDÍ LIDOVÉ KULTURY ■ 89

V. Michalička ■ SOUČASNÝ STAV SAMOSTATNĚ STOJÍCÍCH KOVÁŘSKÝCH DÍLEN V OKRESE VSETÍN ■ 103

J. Petřek ■ P. Gläser ■ RESTAUROVÁNÍ PORUBSKÉHO KŘÍŽE ■ 117

LITERATURA

ATLAS PAMÁTEK – EVROPSKÁ MUZEA V PŘÍRODĚ ■ Z. Cvikl ■ 125

BIBLIOGRAFIE K TÉMATU LIDOVÉHO STAVITEL-
STVÍ ZA ROK 2004 ■ J. Tichá ■ R. Tykal ■ 130

OSOBNOSTI

JAN RUDOLF BEČÁK A VALAŠSKO
■ J. Veselská ■ 136

OHLÉDNUTÍ ZA LUDVÍKEM KUNZEM
■ J. Plocek ■ 139

ZDENKA JELÍNKOVÁ A VALAŠSKO
■ V. Kovářů ■ 142

ŠEDESÁT LET M. BRANDSTETTRVÉ
■ J. Zastávková ■ 144

BIBLIOGRAFIE MGR. M. BRANDSTETTRVÉ
■ J. Tichá ■ R. Prejlová ■ 147

 6 NAHLÉDNUTÍ DO SBÍREK
VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ

RUBÁNÍ LEDU ■ A. Bělunek ■ 151

PLACHTA ÚVODNICE
■ M. Brandstettrvá ■ 152

SOUBOR FOTOGRAFICKÝCH TABULÍ VÝROBKŮ
KOŠÍKÁŘSKÉ ŠKOLY A DÍLNY V ROŽNOVĚ POD
RADHOŠTĚM ■ D. Drápala ■ 154

BOHUMÍR A ALOIS JARŇKOVÉ – ROŽNOVSKÝ
KOSTEL ■ D. Drápala ■ 157

Když sourozenci Jaroňkovi zakládali v Rožnově pod Radhoštěm skanzen, netušili, jak geniální myšlenku realizují. Ze skrovných začátků vzniklo, díky zakladatelům a jejich pokračovatelům, Valašské muzeum v přírodě, které je největší u nás a svou komplexností ojedinělé – minimálně v celé Evropě. Když jsme připravovali oslavy 80. výročí založení našeho muzea, přemýšleli jsme, jak ještě vylepšit obraz této významné instituce. Po dlouhých debatách jsme se rozhodli navázat na neperiodický sborník *Museum vivum*, který zde v 70. až 90. letech 20. století vycházel jako sborník referátů z konferencí o karpatské kultuře.

Museum vivum by se mělo stát významným pomocníkem odborné veřejnosti v oblasti muzeí v přírodě nejen u nás, ale i v zahraničí. U nás – tedy v České republice takového periodikum doposud chybí, a proto doufáme, že bude úspěšné a vyplní tuto mezeru nejen k naší spokojenosti. Vše záleží a bude záležet na lidech, kteří toto periodikum budou tvořit a přispívat do něj svými odbornými statěmi, zkušenostmi s budováním, provozem a udržováním muzeí v přírodě. Debata se jistě rozvine kolem sbírkových předmětů a to nejen o základních fondech, ale i o jejich konzervování, o tvorbě expozic i výstav, o fondech, které si mohou návštěvníci muzea tzv. osahat, tedy s kterými si mohou zkusit pracovat jako v dřívějších dobách, aby zjistili, jak těžká a namáhavá byla práce našich předků. Vůbec výměna zkušeností s návštěvníky muzeí v přírodě, hlavně s dětmi, bude velmi užitečná.

Byli bychom rádi, kdyby se objevily i příspěvky, které by rozpoutaly debatu o různých pohledech na jednu a tutéž věc. Jako zemědělec mám rád logické závěry, a proto zde uvedu několik provokativních otázek, pro mne, jako laika, velmi těžce pochopitelných. Proč, když doba vánoční v katolické církvi končila ještě v 60. letech 20. století na svátek Uvedení Páně do chrámu (Hromnice), tedy 2. února, začínala masopustní doba (domnívám se, že

by měla by být v katolické církvi označena jako liturgické mezidobí) podle etnologů již 6. ledna, tedy na svátek Tří králů? Proč se tyto dvě doby překrývaly? Není v tom rozpor? Proč období začínající 25. prosincem a končící Popeleční středou, tedy období mezi adventem a dobou postní, kdy si mohli lidé dopřát jídla, pití i zábavy tolik, na kolik měli, se nazývá obdobím masopustu? Proč masopustu, když právě v tomto období bylo požívání masa povoleno? A tak dále. (Takto provokativních otázek může být daleko více a nejen teoretických, ale i praktických.) I v zemědělství bylo a je mnoho otázek nezodpovězených, a to od pěstování rostlin, přes jejich odrůdy až po chov dobytka a jeho plemena až po zvyky se zemědělstvím a vesnicí souvisejícími. Pro mne je nejvíce nepochopitelné, proč se od některých technologií ustoupilo, ba až se na ně zapomnělo, a později se pracně vymýšlely a s velkou slávou vracely. Chci ještě zdůraznit, že zemědělství má prvořadý význam v životě člověka, na což se dnes trochu zapomíná. Vždyť nejdříve se musel člověk najíst a potom mohl vymýšlet písně, tance, vylepšovat oblečení výšivkami apod. Podle mého názoru se tato skutečnost s nadbytkem potravin dostatečně nezdůrazňuje nebo se na ni úplně zapomíná.

Nedílnou součástí našeho periodika budou i recenze zásadních prací o muzeích v přírodě a také medailónky významných pracovníků v tomto oboru. Budeme rádi, když nás na takováto díla upozorníte nebo ještě lépe, když nám rovnou zašlete příspěvky, které rádi otiskneme.

Valašské muzeum v přírodě je významným členem Evropského svazu muzeí v přírodě. Z celé ČR jsou pouze dva řádní a dva emeritní členové výše zmíněné organizace. Není náhodou, že všichni jsou z Valašského muzea v přírodě. I proto zde chceme mít rubriku, která by představila jednotlivá významná evropská muzea v přírodě, se kterými spolupracujeme nebo se chystáme navázat užší styky.

Jsme také místem trvalého sekretariátu Mezinárodní organizace zemědělských muzeí AIMA, která je – stejně jako Evropský svaz muzeí v přírodě – přidružena k ICOM. Proto hodláme v dalších číslech vyčlenit závěrečnou část právě této organizaci, která v roce 2006 bude slavít 40. výročí založení. Vznikla z iniciativy Československa, Maďarska a Švédska a její první generální zasedání se konalo v Praze v roce 1967.

Z předešlého vyplývá, že naše plány jsou velké, ale ne nespílnitelné. Vše záleží pouze na lidech, kteří budou toto periodikum tvořit. A do této práce přejí tvůrčímu kolektivu hodně nadšení a Vám, kteří budete Museum vivum studovat, abyste v něm vždy našli nejen poučení, ale i inspiraci.

Váš Vítězslav Koukal

MODERNÍ DĚJINY VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM V LETECH 1960–2005

Lenka Ryšicová

V roce 2005 slaví Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 80. výročí svého založení. To dává příležitost poohlédnout se zpět a zhodnotit minulost této instituce. Nebudeme se však vracet k již tolikrát zpracovaným dějinám vzniku a prvopočátků muzea spojenými s činností sourozenců Jaroňkových. Svou pozornost obrátíme k méně známým okolnostem fungování muzea v době moderní, tedy mezi lety 1960–2005, kdy muzeum prošlo mnoha změnami ovlivněnými jak vývojem společnosti a střídáním se zřizovatelů muzea, tak působením čtyř významných osobností v jeho čele.

Literatura k tomuto období není početná. V podstatě pouze pět publikací se zajímá o moderní dějiny muzeí v přírodě, ať již jsou tematicky věnovány přímo Valašskému muzeu v přírodě nebo všeobecně muzeím v přírodě na území tehdejšího Československa (později České republiky), popř. v zahraničí.¹ Mnohem bohatší je výběr drobných článků a statí uveřejňovaných v časopisech a sbornících.² Z tištěných materiálů nesmíme zapomenout i na vlastní produkci Valašského muzea – sborníky, průvodce, katalogy, plakáty, programové sborníky a jiné materiály vydávané u nejrůznějších příležitostí.³

Studium novodobých dějin Valašského muzea v přírodě je tedy nemyslitelné bez analýzy pramenů vycházejících jak z činnosti samotného muzea, tak z působení organizací s ním spojených. Bohužel tyto prameny, uložené v archivech, jsou obtížně přístupné, neboť z velké části nejsou zpracovány.⁴ V neposlední řadě nám k poznávání tak blízké minulosti mohou posloužit řízené rozhovory s pamětníky, bývalými i současnými zaměstnanci muzea.

Kombinací poznatků ze všech výše uvedených zdrojů si můžeme udělat poměrně ucelený obraz podoby a fungování Valašského muzea v přírodě, nejstaršího a nejrozsáhlejšího muzea tohoto typu v naší republice.

Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě (takto můžeme označovat období mezi lety 1960–2005) jsou ve znamení expanzivního růstu a zkvalitňování práce ve všech směrech činnosti muzea. Hledání koncepce vývoje muzea v padesátých letech bylo vystřídané rychlým rozkvětem nastartovaným v šedesátých letech a trvajícím až téměř do poloviny let osmdesátých a následujícím udržováním vysoké úrovně práce muzea.

Poválečné muzeum pod správou dobrovolných členů muzejního spolku (místo placeného správce bylo zrušeno), se dělilo na tři části: soubor staveb přenesených do lázeňského parku Hájnice (dnešní areál Dřevěného městečka s objekty fojtství z Velkých Karlovic, kostela sv. Anny, Bilovy chalupy, radnice, Vaškovy hospody a drobných staveb), Jaroňkova muzea umístěného ve vile sourozenců Jaroňkových a souboru předmětů lékárníka Klauďy.⁵ Protože se v tomto období muzeum neustále potýkalo s nedostatkem financí a pracovních sil, byla zachována pouze část s roubenými objekty a ostatní dvě části byly uzavřeny.

Nejinak tomu bylo od roku 1953 (po zrušení muzejního spolku) pod správou valašskomeziříčského muzea. O rok později za nového správce, jímž se stalo Krajské muzeum v Gottwaldově, došlo ke změnám v instalacích v areálu muzea a byly položeny základy rozvoje muzea, který se projevil v následujících desetiletích.⁶ Od poloviny padesátých let se totiž začala rozvíjet nová koncepce Valašského muzea v přírodě jako muzea zachráněného pro stavby ohrožené v místě původním se snahou jejich zachování a lepší ochrany. Tato iniciativa byla spojena s činností Dr. arch. Jaroslava Fialy, který na základě svého terenního výzkumu sestavil roku 1956 seznam obsahující výběr objektů, jež se stal osnovou pro dostavbu muzea.⁷ Čítal 23 staveb a postupně byl v následujících letech stále doplňován o nové.⁸

O dva roky později se v Rožnově pod Radhoštěm uskutečnila celostátní Konference o ochraně památek lidové architektury, jejímž cílem bylo sjednotit stanoviska na způsoby záchrany a ochrany roubených staveb.⁹ Vypracovaná metodika stanovovala převoz staveb do záchranných muzeí a jejich umístění bez jakýchkoli souvislostí historických, sociálních, hospodářských a územních a odtud ty nejlepší převážet do reprezentativních muzeí v přírodě v Brně a v Praze. Valašské muzeum v přírodě mělo předpoklady stát se sběrným muzeem karpatského roubeného domu, což rozšiřovalo jeho sběrnou oblast o území Těšínska, Frýdecka, moravskou část Kopanice a luhačovské Zálesí.¹⁰ Tato idea nebyla nikdy realizována. Naopak se začala rozvíjet myšlenka s expozičním využitím přenesených objektů na tzv. Petřekovu stráň (dříve Karlův vrch) – tak byl poprvé projeven záměr vzniku dalšího areálu muzea, který by doplnil pohled na lidovou kulturu Valaška, neboť dosavadní muzejní areál prezentoval pouze sféru městského života tohoto regionu.

Rok 1960 byl v mnohých směrech pro muzeum přelomový. Došlo k územní reorganizaci, byly zrušeny kraje, muzeum přestalo být pobočkou Krajského muzea v Gottwaldově a novým zřizovatelem Valašského muzea v přírodě se stal podle zákona č. 54/1959 Sb. Okresní národní výbor ve Vsetíně. Byl také vydán nový statut Valašského muzea v přírodě na základě vzoru vydaného Ministerstvem školství a kultury, v němž byly přesně stanoveny úkoly, vnitřní organizace a činnost muzea, směrnice pro sběr, správu sbírek, jejich evidenci a ochranu.

Do čela muzea byl jmenován první ředitel, PhDr. Arnošt Kubeša. S jeho osobou se pojí zahájení dostavby muzea podle nové (záchranné) koncepce a nový směr tvorby sbírkových fondů obohacovaných nejen o předměty vzácné, užívané při obřadech a slavnostních příležitostech, ale hlavně o předměty každodenní potřeby.

Ve stejném roce byla ustanovena komise k zajištění dostavby muzea, která pověřila Dr. arch. J. Fialu přepracováním jeho plánů z druhé poloviny padesátých let a vedením projekčních prací. Na svých jednáních komise rozhodovala o problematice dostavby muzea, plánování etap dostavby, rozdělování peněz na nákup staveb lidové architektury do muzea, sledovala průběh dostavby apod.

Rovněž byl projednán investiční úkol pro dostavbu Valašského muzea v přírodě, na jehož základě měla být tato akce rozvržena na léta 1960–1965 s rozpočtem 1 973 200 Kč a částkou 176 000 Kč na výkup pozemků.¹¹ Jako dohlížecí orgány na dostavbu byly stanoveny Aktiv národopisných pracovníků kraje a Vědecká rada, složená ze specialistů v oboru lidových staveb karpatského okruhu. Vedle toho muzeum spolupracovalo v tomto období s Vysokým učením technickým v Brně a po roce 1963 s Vysokou školou stavební v Praze.

Jako významný úkol stanovila komise vypracování libreto dostavby muzea, neboť kvalitní libreto bylo důležitým předpokladem pro plánované rozšíření muzea. V roce 1961 předložili libreto pracovníci VUT v Brně, prof. Jan Húska a ing. arch. Josef Škvařil. Jejich libreto však nevyhovovalo po stránce ideové i technické, proto vypracovali Dr. A. Kubeša a Eva Urbachová libreto vycházející z koncepce záchranného skanzenu.¹²

První svozy demontovaných chalup proběhly na konci padesátých let. Jednalo se o 5 objektů vybraných ze seznamu Dr. arch. J. Fialy, které byly uskladněny na nádvoří starého muzea v lázeňském parku.¹³ Již tehdy se začala projevat naprostá nepřipravenost muzea na nadcházející úkol. Chybělo nejen místo skladování a ošetřování rozebraných staveb, ale muzeum hlavně postrádalo pracovníky jak odborné, tak i dělnických profesí. Do roku 1962 pracovali v muzeu pouze dva

stálí pracovníci – ředitel a administrativní síla.¹⁴ Rovněž možnost vybavovat nové expozice sbírkovými předměty byla velmi omezená. Sbírkové fondy byly nepočtené (cca 4 000 ks) a jejich složení neodpovídalo potřebám pro vytvoření obrazu minulosti našich předků v nově plánovaném areálu.¹⁵ Díky těmto nedostatkům a také nerealisticky postavenému plánu dostavby na léta 1960–1965 bylo zřejmé, že termíny nebude možno dodržet.

Situace byla v roce 1962 řešena vznikem pracovní skupiny tesařů z JZD Velké Karlovice. Jejím úkolem bylo kvalitní a ekonomické ošetřování, údržba a obnova stavebních památek převezených do muzea, ale také v oblasti moravskoslezských Karpat.¹⁶ Ve stejném roce byl muzeu přidělen akad. arch. Milan Podzemný, pověřený úkolem vypracovat projekt na výstavbu nové části muzea na Stráni. Jím vytvořený seznam objektů zahrnoval i stavby z oblasti Slezska, moravských Kopanic a luhačovského Zálesí. V jeho projektu se objevil i výčet technických staveb, který se později stal základem pro vybudování třetího areálu muzea – tzv. Mlýnské doliny. Tak byla započata dlouholetá spolupráce s akad. arch. M. Podzemným, který svou prací vtiskl z velké části podobu druhého areálu muzea – tzv. Valašské dědiny. Ovšem jeho zájem nebyl zaměřen pouze na novou část. Při svých terénních výzkumech vyhledával objekty vhodné i pro dostavbu Dřevěného městečka v parku.¹⁷

Ještě v roce 1962 byla na Stráni zahájena výstavba první chalupy z Velkých Karlovic-Miloňova č. 90 v novém areálu valašské dědiny.¹⁸ Z roku 1963 pochází základní charakteristika výstavby muzea výstavby vesnice, v níž stále trvala koncepce záchranného muzea. Nový areál byl v té době považován pouze za doplněk stávajícího muzea, který měl podat široké veřejnosti přístupnou a srozumitelnou formou obraz valašské vesnice v době předprůmyslové, tedy v období 18. a 19. století.¹⁹

Fotografie výstavby usedlosti z Miloňova, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Počátek prací si vyžádal navýšení počtu pracovníků, což se projevilo v roce 1963 nárůstem na 8 stálých muzejních zaměstnanců. Vedle ředitele pracovali v muzeu: vedoucí dostavby, 1 průvodkyně, 3 tesaři a 2 uklízečky.²⁰ V následujících dvou letech měl počet zaměstnanců vzestupnou tendenci vyvolanou stále větší potřebou specializovaných a kvalifikovaných pracovníků. Jako další zaměstnanci přibylí 2 ekonomové, odborný konzervátor – stolař, stavební technička, noční hlídač, traktorista a řidič.²¹

Mezi lety 1962–1965 byl areál Dřevěného městečka obohacen celkem o 4 menší objekty (patrová sýpka, vepřín a konírna u fojtství z Velkých Karlovic a studna z Hodslavic). Mnohem čilejší byl stavební ruch v novém areálu, kde v daném období vyrostlo 9 objektů a k nim dalších 6 menších staveb, které dokreslovaly podobu valašské dědiny.²² Z výčtu těchto čísel je patrné, jak byl k možnostem muzea

nadhodnocen plán práce z počátku šedesátých let. Ale rokem 1965 rozvoj muzea neskončil. Ba právě naopak, tento rok můžeme chápat jako další přelomový mezník ve vývoji instituce.

V roce 1965 přišel do muzea nový ředitel, ing. Jan Rudolf Bečák. Ředitel, s jehož jménem je spojována výstavba areálu Valašské dědiny a především uskutečňování a rozvíjení myšlenky ‚živého muzea‘ v plném slova smyslu. Navázal tak na zakladatelské snahy bratří Jaroňků a zahájil tradici cyklu národopisných pořadů zv. Národopisné léto (od roku 1995 přejmenovaných na Valašský rok), díky nimž muzeum patří dodnes mezi nejvyhledávanější na území České republiky.

Od poloviny šedesátých let se začala rozvíjet nová koncepce muzea. Chápání muzea jako ryze záchranného skanzenu již nepostačovalo. V duchu rozvíjení myšlenky ‚ži-

vého muzea' a nabyvání nových vědomostí a zkušeností při demontážích, ošetřování a stavbě a rovněž odborných terénních výzkumech, dokumentaci a sběrech se rozvinula koncepce komplexní vědecké

dokumentace tradiční lidové kultury. Nová koncepce nepopírala potřebu a užitečnost výstavby záchranného skanzenu. Naopak ji obohacovala o další přístupy, jejichž náplní bylo dosáhnout uceleného obrazu života

Fotografie z výstavby fojtství na Valašské dědčině, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

na Valašsku v období od druhé poloviny 18. století do konce 19. století (později bylo rozšířeno až do poloviny 20. století).

Prosazení koncepce bylo dlouhodobé. Mnohé charakteristiky Valašského muzea v přírodě ještě na počátku sedmdesátých let představují muzeum jako ryze záchranný skanzen.²³ Oficiálně byla nová koncepce přijata až ke konci první poloviny sedmdesátých let.

Výše zmíněné orgány dohlížející na dostavbu muzea v roce 1967 definitivně rozhodly o výstavbě „muzea vesnice na Stráni“ a o určení ochranného pásu lesa, který by odděloval Stráň od městské zástavby. Vedle toho byla doporučena demolice několika objektů (Sušáku, budovy dnešního ředitelství, hasičské zbrojnice a vodojemu na Stráni), k níž ale nedošlo.²⁴ Aktiv pro dostavbu Valašského muzea v přírodě předložil v tomto období ke schválení projekt návaznosti staré (Dřevěné městečko) a nové (Stráň – muzeum vesnice) části.²⁵

Dostavba muzea pokračovala v obou areálech. Za ing. J. R. Bečáka se Dřevěné městečko rozrostlo o 4 velké objekty a stávající byly doplněny čtyřmi dalšími menšími stavbami. Ve valašské dědině se pracovalo na 5 samostatných objektech chalup a 7 doplňkových stavbách.²⁶

V roce 1969 předložil Vědecké radě akad. arch. Milan Podzemný novou urbanistickou studii, navazující na jeho dřívější projekt výstavby nové části skanzenu na Stráni, v níž zahrnuje do dostavby muzea slezskou část i moravské Kopanice. M. Podzemný byl i autorem studie o konečné podobě Valašského muzea.²⁷

S tím také souviselo rozšíření sběrné oblasti muzea. Odborní pracovníci začali plánovitě zajíždět při svých terénních výzkumech a sběrech do lokalit mimo Valašsko. Do sběrné oblasti byly dále zahrnuty i Těšínsko, Frýdecko, Moravské Kopanice, Hornácko, Luhačovské Zálesí, Hostýnské Záhoří, Kelečsko, západní část Místecka, česká část Příborska a část Hranicka. Ved-

J. R. Bečák (vlevo), fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

le toho malá část sbírek pocházela i z přílehlých oblastí k výše jmenovaným.²⁸

Rozšiřování areálů muzea neustále vyžadovalo zvyšování počtu pracovníků všech potřebných oborů a jejich odbornou specializaci. Od roku 1967, kdy v muzeu pracovalo již přes 25 stálých zaměstnanců, fungovala nová organizace pracovišť – vzniklo oddělení etnografické, hospodářské a oddělení dostavby.²⁹ Díky znalostem a zkušenostem svých pracovníků se muzeum v rámci tehdejšího Československa zaměřilo na vědecko-výzkumnou činnost s tematikou společenských a specifických rysů v lidové kultuře zemí karpatsko-balkánského regionu. Vlastní ústavní vědecko-výzkumné úkoly byly orientovány na přípravu expozic v jednotlivých objektech. Výsledky těchto aktivit byly konzultovány s odborníky z Československa a posléze i ze zahraničí na konferencích a seminářích pořádaných na půdě Valašského muzea v přírodě.³⁰

Nejenom odbornými diskuzemi oživalo muzeum. Pro návštěvníky byly v rámci základní myšlenky ‚živého muzea‘ od roku 1967 připravovány tzv. Národopisné neděle, programy představující rukodělnou výrobu našich předků i folklorní vystoupení. Tato koncepce tvorby zábavných, ale naučných akcí přerostla v roce 1970 k vytvoření programového kalendáře na celou sezónu, který byl nazván Národopisným létem (v devadesátých letech přejmenováno na Valašský rok). Pro jeho oblíbenost mezi návštěvníky byl pak s obměnami pořádán každý rok. Důležitá změna nastala v roce 1980, kdy byl zřízen Poradní sbor Národopisného léta jako garant folklorních aktivit v muzeu s vytýčeným cílem obnovy tradice Valašských roků.³¹ Členy sboru byli přední folkloristé, etnografové a kulturní pracovníci pocházející převážně z Moravy a také ze Slovenska. Při tvorbě programů pro návštěvníky vycházeli pracovníci muzea z bohaté tradice Valašských roků (1925, 1935, 1947) a navázali na ně jednou za dva roky konanými tzv. Rožnov-

skými slavnostmi – přehlídkou vystoupení valašských folklorních souborů a zaměřeni jejich programů na dané téma (po roce 1968 zařazeny soubory i z jiných regionů Československa).³²

Jako nový projekt se ujala také spolupráce se školami za účelem seznamovat školní děti s problematikou života v regionu Valašska. Od školního roku 1968/1969 probíhal první ročník akce určené pro žáky sedmých tříd ‚Muzeum škole‘. Program byl velmi úspěšný, o čemž svědčili každoročně se zvyšující počet zájemců o návštěvu projektu.³³

Další službou návštěvníkům byl prodej výrobků lidových umělců a výrobních družstev. Předtím, než byla zřízena muzejní prodejna s celoročním provozem, prodávali lidoví výrobci a umělci své zboží přímo v areálu muzea při různých příležitostech. V roce 1968 již zajišťoval tento prodej muzejní obchod umístěný při vstupu do Dřevěného městečka. Kvalitu nabízeného zboží od roku 1969 posuzovala tzv. umělecká komise. Jejím úkolem bylo rovněž rozvíjet a podporovat obnovu starých technologií, udržovat předměty tradiční výroby alespoň v kopiích, rozvíjet soudobou lidovou produkci a poskytovat uplatnění i pro náročnou uměleckou tvorbu. Činnost komise zajišťovala špičkovou kvalitu nabízeného zboží, takže úroveň prodejny dosahovala výlučného postavení na celém území tehdejšího Československa. Zboží bylo dodáváno z vlastních dílen muzea nebo nákupem od řemeslníků i výrobních družstev.³⁴ Činnost prodejny můžeme chápat také jako jednu ze zvláštních forem prezentace práce lidových řemeslníků a umělců a způsob udržení tradiční výroby. Toto tvrzení je v podstatě platné pro celé období vymezené touto studií.

Správa Valašského muzea v přírodě Okresním národním výborem ve Vsetíně trvala do roku 1971. Rozvoj instituce z hlediska výstavby areálů muzea, rozsahu a kvalité poskytovaných služeb, zvyšujícímu se po-

čtu návštěvníků a netypičnosti provozu se vymykal možnostem správy ONV Vsetín. Ke dni 1. července 1971 se zřizovatelem stal na základě usnesení rady ONV Vsetín a usnesení rady SmKNV v Ostravě Odbor kultury Severomoravského krajského národního výboru v Ostravě.³⁵

SmKNV zřídilo Valašské muzeum v přírodě podle § 20 zákona o národních výborech s účinností od 1. července 1971 státní kulturní příspěvkovou organizaci a stanovilo jako jeho základní pracovní náplň muzejní, etnografickou, památkovou a kulturně výchovnou činnost, zejména pro oblast Valašska, Moravsko-slezských Beskyd a Moravsko-slovenského pomezí.

Krátce nato – 9. července 1971 – byla na Strání zpřístupněna veřejnosti nová část muzea, tzv. Valašská dědina s 30 objekty, které představovaly tři typy roubené lidové architektury 19. století.

O rok později odešel ze zdravotních důvodů ing. J. R. Bečák a novým ředitelem se stal PhDr. Jaroslav Štika, CSc. Za jeho působení byla myšlenka „živého muzea“ dovedena téměř k dokonalosti, neboť prezentace folklóru, zvykosloví a způsobů obživy se v muzeu stala samozřejmostí. Podobně jako za jeho předchůdce, i za něj se zprovoznil další areál, tzv. Mlýnská dolina s technickými stavbami. Muzeum se rovněž stalo garantem pro rozvoj dalších muzeí v přírodě v naší republice. Neméně důležité bylo navázání styků se zahraničím nejen na bázi presentační, ale i vědecké.

Již v lednu 1972 byl předložen projektový úkol výstavby vodních mechanismů se záměrem začlenit do muzea nový areál s technickými stavbami na vodní pohon. Díky přenesení těchto objektů z terénu mělo být zabráněno jejich zániku. Současně by byl návštěvníkům podán obraz užívání technických staveb a zařízení na vodní energii.³⁶ Seskupení vybraných objektů podle plánu vytvářelo etnograficky značně věrohodný doklad zástavby a jejich

uspořádání v terénu. Mezi vybrané stavby náležely: valcha z Velkých Karlovic, vodní mlýn z Velkých Karlovic, lisovna oleje z Brumova, hamr, chalupa s domáckou košíkářskou výrobou, chalupa s bednářstvím a kolářstvím a chalupa s toufarstvím. Prvním krokem bylo ještě téhož roku zakoupení objektu lisovny z Brumova.

Vzhledem k tomu, že muzeum v této době dosahovalo i bez třetího areálu značných rozměrů a v podstatě v Československu nebylo možno konzultovat s odborníky z podobných institucí praktické problémy vznikající na základě provozu této instituce, vycházely z ministerstva a krajů nejrůznější návody na fungování muzea.

Od roku 1973 se muzeum při své práci řídilo podle Metodického návodu pro přípravu programu zachrany, obnovy a využití památek lidové architektury. Účelem tohoto programu bylo určit významné památky lidové architektury, které pro své kulturní hodnoty a svůj stav vyžadovaly přednostní péči. Soustředit o nich základní informace, o podmínkách jejich zachrany, obnovy a dalšího využití a navrhnout postup a způsob zajištění prací a dalších opatření nutných k záchraně, obnově či společenské aktivaci vybraných památek lidové architektury.³⁷

O rok později se závazným materiálem pro budování a chod muzea stalo rámcové libreto dostavby Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, které vytvořil PhDr. Jaroslav Štika, CSc., za odborné spolupráce Jiřího Langerá, prom. historika, ing. Antonína Závady, ing. Josefa Stromšika, akad. arch. Milana Podzemného a arch. Jaroslava Sedláčka. Toto libreto vymezovalo Valašské muzeum v přírodě jako muzeum shromažďující doklady o tradiční lidové kultuře karpatské části Moravy a Slezska, které specifickou formou („skanzenovou“) seznamuje veřejnost se životem, sociálním postavením, uměním a myšlením obyvatel několika horských regionů v „předsocialistickém období“.³⁸

Rožnovské slavnosti 1964, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Libreto bylo rozděleno do několika částí, které objasňovaly koncepci výstavby muzea a její návaznost na dosavadní vývoj muzea a vymezovalo sběrou oblast. Vedle toho obsahovalo soupis objektů již stojících či plánovaných k výstavbě v areálech muzea (Dřevěné městečko, Valašská dědina, Mlýnská dolina, Těšínská dědina, Kopaničářská osada a Kolibiska). Toto libreto počítalo i s objekty pro technické, zemědělské a správní zázemí muzea. Libreto bylo doplněno schématem návštěvního provozu včetně volby trasy pro návštěvníky. K dosažení daného cíle byly postupně vypracovávány ke každé usedlosti tzv. historicko-etnografické studie obsahující i scénář pro instalování expozice v daném objektu v podobě, která odpovídala době jeho největšího rozkvětu. Pro vytvoření co nejněvěrnějšího obrazu minulosti byla vedle výzkumu činnost odborných pracovníků zaměřena na budování bohatých sbírkových fondů ze všech oblastí lidského bytí (řemeslo, zemědělské práce, domácnost a její

vybavení, odívání, umění, zvykosloví). Kvůli plánovanému vybavení expozic v nově vystavěných objektech se muzejní sbírkové fondy rozmnožily o značné přírůstky.

Novým přístupem byla také snaha dosáhnout co největší podobnosti přírodního prostředí v okolí budovaných usedlostí. Naplněním této snahy byl už vlastně výběr Petřekovy stráně jako vhodného prostoru pro dobudování areálu Valašské dědiny oproti původním plánům pro městský park v Hájnicích.

Libreto z roku 1974 je základní osnovou dostavby muzea prakticky do dnešních dnů, i když s určitými obměnami. Nebylo pozměněno ani na počátku 80. let 20. století, kdy vznikl nový návrh na dostavbu Valašské dědiny obsahující značné změny v rozložení staveb v areálu na Stráni. Jeho autorem je jeden z tvůrců rámcového libreta z roku 1974, ing. arch. J. Sedláček. Tento návrh nebyl nikdy realizován.³⁰

Rámcové libreto splnilo svůj účel, neboť většina v něm uvedených staveb v areálu Dřevěného městečka, Mlýnské doliny a Valašské dědiny byla postavena. Z plánovaných staveb pro Dřevěné městečko nebyla postavena fara a další měšťanské domy, ve Mlýnské dolině byl navíc postaven hamr, ve Valašské dědině chybí kostel, škola, u některých stavení ve všech areálech nebylo dostavěno hospodářské zázemí.⁴⁰ Od budování areálu moravských Kopanic bylo upuštěno, neboť náleží do slováckého skanzenu (realizován v rámci expozic Muzea vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici), nebyla zahájena výstavba Těšínské dědiny ani areálu Kolibisk.⁴¹ Hlavním důvodem neuskutečnění záměrů byl nedostatek finanční zdrojů na ošetření již svezonych objektů z Těšínska a především na jejich výstavbu.

Řešením nedostatku možnosti konzultace odborné problematiky chodu muzea v přírodě bylo členství ředitele ve Svazu evropských muzeí v přírodě s úkoly zakládání muzeí v přírodě s posláním záchrany lidového stavitelství a vědeckého a kulturního využití zřískaného souboru staveb. Členové svazu řešili problematiku odborné i správní činnosti na mezinárodních konferencích konaných jednou za dva roky, vždy v jiném členském státě. Při této příležitosti se delegáti obeznávali s úrovní a specifikou muzeí v přírodě v hostitelské zemi. PhDr. J. Štika, CSc., se jako člen tohoto svazu zúčastňoval zasedání od roku 1976. V roce 1984 se stal členem výboru Svazu evropských muzeí v přírodě a mezi lety 1986 až 1990 byl jeho viceprezidentem. Vykonyvání těchto funkcí bylo značným oceněním práce a zkušeností z fungování muzea v přírodě.⁴²

Neméně významným uznáním činnosti Valašského muzea v přírodě ze strany zřizovatele muzea bylo pověření vykonávat metodickou činnost pro výstavbu nových muzeí v přírodě na území Československa. Metodická pomoc se měla vztahovat na muzea, která spravují památky

lidové architektury a využívají je pro muzejní činnost a spočívala v posouzení a konzultaci ideového záměru scénáře a projektu a v poradenství v záležitostech stavebních, konzervačních a provozních. Muzeum bylo rovněž pověřeno shromažďovat poznatky z výstavby a provozu národopisných muzeí v jiných evropských zemích.⁴³

Metodická pomoc se nevztahovala na objekty lidové architektury spravované orgány památkové péče. Pověření pracovníci Valašského muzea měli vykonávat inspekce muzeí v přírodě v rámci Československa. Dalším úkolem vyplývajícím z metodické činnosti bylo budovat informační základnu orientovanou zejména na ochranu a využití památek lidové architektury a metodiku budování muzeí v přírodě.

Pro potřeby všech muzeí v přírodě jako základní metodický materiál vydalo muzeum příručku *Národopisná muzea v přírodě – teoretická a metodická východiska realizace*, která vzešla jako výsledek úkolu Státního plnění vědeckého výzkumu VIII-4-8/1.⁴⁴ Uvedený metodický materiál stanovil i východisko pro budování sítě expozic v přírodě. V každém muzeu však metodickou praxi bylo nutno řešit na základě zdejších specifických požadavků, podle úrovně rozvoje jednotlivých muzeí.

K zachování ukázky životního prostředí a způsobu života na Valašsku v minulých stoletích, včetně záchrany pěstovaných a vyšlechtěných druhů rostlin a dřevin jako cenného genofondu a chovu tradičních plemen domácího zvířectva, byla Ministerstvem kultury České socialistické republiky podle § 8 odst. 2 zákona č.40/1956 Sb., o státní ochraně přírody, zřízena 15. července 1981 tzv. Chráněná zahrada – Valašské muzeum v přírodě.⁴⁵

Rozvoj muzea a nelehké úkoly metodického garanta v druhé polovině 70. let 19. století přinesly další změny v počtu zaměstnanců i ve vnitřní organizaci pracovišť. V tomto

období pracovalo v muzeu již na 50 stálých pracovníků, ke konci 70. let dokonce 86 stálých zaměstnanců. Vysoký počet zaznamenáváme také u sezónních pracovníků (cca 40 lidí). Před rokem 1990 pracovalo v muzeu již 88 stálých zaměstnanců.

Ve struktuře pracovišť došlo k dalšímu rozdělení na nová specializovaná oddělení. Národopisné oddělení spravovalo čtyři suboddělení – oddělení výzkumu, sbírkových fondů, restaurátorské a konzervační a Jaroňkův památník. Oddělení hospodářské spravovalo suboddělení ekonomické, provozní, propagační a výrobní. Vedle toho stále fungovalo oddělení dostavby.⁴⁵

V osmdesátých letech pak došlo k dalšímu rozšíření, zejména u oddělení provozně-ekonomického (bývalé hospodářské oddělení) a u oddělení technického (bývalé oddělení dostavby muzea). Oddělení provozně-ekonomické spravovalo suboddělení plánování a účtámu, propagace muzea, služeb návštěvníkům, lidové umělecké výroby, tradičního umění a rekonstrukce krajiny, hospodářskou správu a suboddělení zemědělské. Oddělení technické zodpovídalo za suboddělení stavební technické dokumentace, obnovy památek, technické správy a údržby budov a dopravy.

Vzrůstající počet zaměstnanců a jejich úzké specializace vedly jistě stále více ke zkvalitňování plnění jednotlivých úkolů.

Při práci v areálech muzea v období do roku 1990 (tento mezník stanoven kvůli další změně zřizovatele – viz dále) přibýly další objekty. V areálu Dřevěného městečka byly postaveny 2 velké stavby (Heřmanická sýpka a víceúčelový objekt Janíkovy stodoly). Vedle toho vyvstala nutnost již postavené budovy opravovat. Valašská dědina byla doplněna o 8 objektů s hospodářským příslušenstvím.⁴⁷ I zde už bylo co opravovat. Nově se začal budovat třetí areál muzea, tzv. Mlýnská dolina s technickými stavbami na vodní pohon. Areál se čtyřmi objekty v provozu byl slavnostně otevřen v dubnu

1983. O pět let později byla dokončena stavba pátého objektu – hamru.

Rozmnožení počtu expozičních objektů ve všech areálech kladl nároky na vytvoření pokud možno co nejměššího vybavení interiérů. Početnost sbírek dovozovala dělit sbírkový fond do několika tzv. podsbírek – etnografickou, která obsahuje trojrozměrné etnografické sbírky, archivní s dvojrozměrnými materiály a rukopisy, podsbírkou dokumentace činnosti Valašského muzea v přírodě.

Zvyšování počtu sbírkových předmětů kladlo nejen větší nároky na jejich dokumentaci a odborné ošetření, ale také vyžadovalo dostatečný úložný prostor. Už od samého počátku 60. let se muzeum potýkalo s nedostatkem vhodného místa. Původně byly sbírky uloženy v administrativní budově muzea a Jaroňkově galerii. Záhy však ani tyto úložné prostory nepostačovaly a jako nouzové řešení byly k ukládání sbírkových předmětů využívány některé výstavní objekty či domy v Rožnově pod Radhoštěm v majetku muzea. Tento nepříznivý stav se muzeum pokusilo vyřešit převzetím státního zámku v Hustopečích nad Bečvou. Předání objektu proběhlo dne 8. dubna 1975 mezi pracovníky Valašského muzea v přírodě a ONV Přerov.⁴⁸ Zámek však vyžadoval značné finanční částky na opravu a i přes snahu muzea zajistit jeho rekonstrukci, k plánovanému uložení sbírek nikdy nedošlo.

Neuspokojivá situace s depozitáři pro sbírkové fondy byla částečně vyřešena v roce 1981 získáním tzv. Wilkova domu poblíž budovy ředitelství. V první polovině 80. let bylo rovněž přistoupeno k budování dvou depozitních hal, které měly sloužit a dodnes také slouží k uložení rozměrných sbírkových předmětů (nábytek, zemědělské stroje a nástroje, vybavení řemeslnických dílen, dopravní prostředky apod.). Přestože kapacitně tyto haly náležejí k největším depozitářům muzea, ani jejich výstavba definitivně nevyřešila problém nedostatku

vhodných úložných prostor pro sbírkové předměty.

Devadesátá léta po značných společenských změnách byla pro Valašské muzeum v přírodě existenční zkouškou. Od roku 1990 byly zrušeny Krajské národní výbory a na základě jednání odborů kultury SmKNV a JmKNV „vznikl delimitační protokol o přechodu působnosti zřizovat, řídit a zrušovat příspěvkovou organizaci Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm ze SmKNV v Ostravě na Ministerstvo kultury České republiky.“ Účinností nabyl 1. ledna 1991.⁴⁰ O rok později byl rovněž vypracován nový statut muzea s charakteristikou náplně činnosti Valašského muzea v přírodě, který byl ještě roku 1993 doplněn o další ustanovení.⁴¹ Tento statut zrušil veškerá ustanovení o činnosti z roku 1971.

Vládním nařízením č.262/1995 Sb.51 ze dne 16. srpna 1995 bylo Valašské muzeum v přírodě prohlášeno národní kulturní památkou, podobně jako objekty Libušín, Maměnka a zvonička na Pustevnách, jež jsou od roku 1995 v majetku Valašského muzea v přírodě. Neutěšený stav budov na Pustevnách vedl k zahájení rekonstrukčních prací. Nejdříve, v roce 1996, začala generální oprava na Libušíně. Byly vyměněny všechny nevratně poškozené prvky stavby, provedeno imprugnační ošetření proti hnilobám, zpevněna statika budovy a znovu pokryta střecha, obnoven interiér tak, aby byl co nejvíce podoben původní stavbě. Rekonstrukce byla dokončena za tři roky. V roce 1999 pak byly zahájeny práce na dalším objektu – Maměnce.

V průběhu let devadesátých se počet zaměstnanců vzhledem k rozlehlosti muzejních areálů a odborné práci muzea ustálil na hodnotě cca 100 stálých pracovníků. Naopak v oblasti dostavby muzea v porovnání s předchozím obdobím jsou devadesátá léta ve znamení útlumu budování areálů. Přesto ve Valašské dědině vyrostly 3 nové objekty na tzv. Hrozen-

kovské terase. Útlum byl patrný rovněž v počtu návštěvníků muzea, kdy v roce 1990 byl zaznamenán propad o více než 150 000 osob. Situace se začala zlepšovat až po roce 1995.

Za třetího ředitele přečkalo muzeum všechny společenské zvraty, rozvinulo se v rozsáhlou instituci, která získala dobré jméno nejen u naší veřejnosti, ale i v zahraničí. PhDr. Jaroslav Štika, CSc. dovedl muzeum téměř na práh třetího tisíciletí.

V roce 1999 došlo ke změně ve vedení muzea. Novým ředitelem se stal ing. Vítězslav Koukal, CSc., který do té doby působil jako ředitel pobočky Národního zemědělského muzea ve Valticích. Jeho působení v muzeu bychom mohli charakterizovat jako dobu velkých investic do zařízení tvořících základy muzea. Posledních šest let vymezených touto studií proběhlo ve znamení mnoha změn týkajících se rekonstrukcí a výstavby v muzeu, generační obměny zaměstnanců na všech útvarech, ale také v pokračování vysoké úrovně práce celého muzea.

Počet zaměstnanců muzea v tomto období mírně klesl na cca 96 stálých zaměstnanců. Od roku 2002 platí v muzeu nový organizační řád, který dělí pracovníky do 4 útvarů: útvar ředitele (sekretariát a ekonomické oddělení), útvar etnografický (odd. výzkumu a sbírek, odd. dokumentace, odd. péče o sbírkové fondy), útvar provozní (odd. služeb návštěvníkům, zemědělské odd., odd. hospodářské správy, odd. ostrahy muzea, odd. propagace a programů, odd. lidové umělecké výroby) a útvar technický (odd. obnovy památek a údržby, odd. stavebně technické dokumentace a archivu a odd. dopravy, energetiky, BOZP, PO, CO skladů).

Vedle těchto útvarů pracovaly v muzeu poradní sbory ředitele: Muzejní rada, Vědecká rada, Výtvarná rada, Poradní sbor pro sbírkotvornou činnost, Redakční rada a Rada starších.

Pro poslední šestileté období muzea je charakteristická značná generační výměna zaměstnanců na všech útvarech způsobená odchodem pracovníků do důchodu (z velké části se jednalo o pracovníky pracující v muzeu od 60. a 70. let 20. století). Zejména provozní útvar je postižen velkou fluktuací osob, která jistou měrou vyplývá z charakteru zaměstnávání sezónních pracovníků.

Ať již vlastními silami či prostřednictvím dodaných služeb došlo v muzeu k rekonstrukci několika budov, jež tvoří jeho zázemí. Výčet oprav můžeme započítat u budovy ředitelství, tzv. Herlitzkovy (nebo také Hrdličkovy) vily. V průběhu několika let byl upraven interiér objektu, vyměněna střešní krytina a provedeno zateplení a v roce 2005 bude dokončena fasáda. Od roku 1999 pokračovaly práce na objektu Maměnka na Pustevnách – po ukončení rekonstrukce v roce 2003 byl k užívání předán nájemci „hotelový dům“ s vybavením a interiérovou i exteriérovou podobou odpovídající co nejvíce původnímu stavu budovy. V roce 2005 byla zahájena rekonstrukce depozitního objektu „Júvúv dům“. Původně zde byly uloženy sbírkové fondy umění, školství a hudebních nástrojů, které byly průběžně ukládány do depozitářů ve Frenštátě. Tato budova bude následně využívána jako knihovna muzea s badatelnou.

K dalším rozsáhlým stavebním pracem můžeme započítat rekonstrukci objektu „Sušák“. Před opravou sloužil z části jako skladiště, částečně také jako depozitář. Díky své výhodné poloze v centru muzea byl určen jako vhodný pro vybudování expozičních ploch pro krátkodobé i dlouhodobé výstavy, komunikační centrum a provozní zázemí muzea. Rekonstrukcí tohoto objektu byly vyřešeny problémy s nedostatkem výstavních ploch muzea. Na prosinec 2005 je plánována kolaudace nově opraveného objektu a na rok 2006 zahájení provozu.

Expoziční areály se ve vymezeném období rozrostly o objekt tzv. Vozovny z Ostravice

v prostoru mezi areálem Mlýnské doliny a objektem Sušáku. Plánovaná expozice historie lesního hospodářství České republiky byla nahrazena expozicí věnovanou tradičním formám dopravy užívaných v regionu Valašska, která byla poprvé slavnostně otevřena v rámci mezinárodního kongresu AIMA v září 2004.

Souběžně s těmito velkými akcemi probíhaly i opravy jednotlivých expozičních objektů, především střech, kde nejvíce trpí šindelová krytina. Takto byly např. renovovány v areálu Dřevěného městečka Heřmanická sýpka, kostel sv. Anny, Billova chalupa, Janíkova stodola, Hospoda Na posledním groši, oplocení areálu. V Mlýnské dolině střecha lisovny oleje z Brumovic a na Valašské dědině Hodslavská stodola, šatny na amfiteátru, stodola Šturalovy usedlosti. Průběžně byl také tento areál oplocován.

Do správy muzea v roce 2002 přibyl objekt bývalého skladu zdravotnických potřeb ve Frenštátě pod Radhoštěm. Přestože budova vyžaduje nemalé finanční vklady pro opravy a úpravy, aby vyhovovala potřebám depozitního režimu a vzniku nového konzervačního pracoviště, získalo muzeum další úložné prostory pro vybrané sbírkové fondy, které jsou pracovníky etnografického útvaru postupně stěhovány. Takto zde byly v průběhu let 2002–2005 přeneseny fondy umění, hraček, betlémů, hudebních nástrojů, numismatiky, zpracování vláken, keramiky, skla, svítidel, zvykosloví, hodin, starých tisků, tzv. ÚLUV a zčásti nábytku a řemesel. V závislosti na možnosti vybavování prostor pojezdovými regálovými systémy bude stěhování fondů pokračovat.

Pracovníci etnografického útvaru se připravují na vytvoření dvou dlouhodobých expozic věnovaných dějinám městečka Rožnova a blízkého okolí a dějinám odívání v rožnovském regionu. Byli rovněž autory nebo se podíleli na několika tuzemských i zahraničních výstavách. Bohatá

je také jejich výzkumná činnost.⁵² Mnohé z výzkumně-dokumentačních projektů realizovaných v posledních letech Valašským muzeem v přírodě vycházejí z naplňování Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu. Jejich výstupy zahrnují nejen obsáhlý obrazový a textový dokumentační materiál, ale také prezentační programy, výstavní akce, publikace či nominace tradičních řemeslníků na titul Nositel tradice lidových řemesel. Nedílnou součástí práce zaměstnanců etnografického útvaru je účast a rovněž příprava konferencí a členství v nejrůznějších komisích při Asociaci muzeí a galerií.⁵³ V neposlední řadě nesmíme zapomenout na jinou náročnou práci – přípravu programů převážně s odbornou náplní pro Valašský rok, který byl na počátku 21. století doplněn nejen o nové tematické pořady, ale i o nové programové formáty.

A co napsat na závěr a hlavně popřát muzeu do třetího tisíciletí? Za 80 let své existence vyrostlo Valašské muzeum v přírodě díky práci nadšenců i jeho zaměstnanců v nebyvalou instituci, která zachovává a předává dalším generacím značné poklady – ať již hmotné či duchovní. Našlo si cestu k mnoha lidem prostřednictvím zvláštních forem prezentací i udržováním vysoké kvality odborné práce. Ať tedy ve svém fungování a růstu pokračuje a stále nalézá odezvu své práce v široké veřejnosti.

POZNÁMKY

¹ Kol.: *Národopisná muzea v přírodě – teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm 1981.

SMAHEL, R. – ŠTIKA, J.: *Valašské muzeum v přírodě*. Martin a Ostrava 1976.

ŠTIKA, J. – LANGER, J.: *Československá muzea v přírodě*. Martin a Ostrava 1989.

LANGER, J.: *Evropská muzea v přírodě*. Praha 2005.

VESELSKÁ, J.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2005*. Rožnov pod Radhoštěm 2005.

² Podrobné seznamy jsou uvedeny v diplomových pracích:

RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999).

RYŠICOVÁ, L.: *Dobudování Valašského muzea v přírodě v letech 1965–2000*. Rukopis (2002).

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž uvedeny seznamy pramenů. Pramené materiály možno nalézt ve Státním okresním archivu ve Vsetíně, Zemském archivu v Opavě a archivech Valašského muzea v přírodě.

⁵ PAVELČÍK, J.: *Nová instalace Valašského muzea v přírodě*. Valašsko 1954/3, s. 51–54.

⁶ Tamtéž.

⁷ ŠTIKA, J.: *Idea Valašského muzea v přírodě, její vývoj a proměny*. In: Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2000. Rožnov pod Radhoštěm 2000, s. 9–21.

FIALA, J.: *Připravujeme rozšíření Valašského muzea v Rožnově pod Radhoštěm*. Zprávy Krajského muzea v Gottwaldově, září/říjen 1956, s. 7–9.

⁸ RYŠICOVÁ, L.: *Dobudování Valašského muzea v přírodě v letech 1965–2000*. Rukopis (2002).

⁹ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1969.

- ¹⁰ ŠTIKA, J.: *Idea Valašského muzea v přírodě, její vývoj a proměny*. In: Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2000. Rožnov pod Radhoštěm 2000, s. 9–21.
- ¹¹ RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999).
SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1960.
- ¹² SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě. Agenda 1961: „Muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm bude budováno jako muzeum záchranné, do něhož budou převáženy objekty památkově chráněné, které jsou v terénu bezprostředně ohroženy. Rekonstrukce dnes již neexistujících objektů nebudou prováděny. Dále jako muzeum regionální bude muzeum dokumentovat lidový dům v moravskoslezské části Karpat. Realizace – pozemky v trati Stráně na východním okraji katastru města Rožnova pod Radhoštěm, plocha cca 15 ha. Objekty vybrané k převezení – výkup a převážení objektů bude prováděno podle stupně ohroženosti staveb.“
- ¹³ Komora ze Seninky, pasekářská usedlost z Velkých Karlovic, chalupa z pasekářského shluku z Lužné, kovárna z Lutoniny a domek podruha z Leskovce.
- ¹⁴ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě. Agenda 1963.
- ¹⁵ VESELSKÁ, J.: „*Museum v přírodě nebylo by úplné...*“ In: Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2000. S. 40–47.
- ¹⁶ RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999).
- ¹⁷ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě. Agenda 1970.
Archiv VMP, etnografický útvar, katalogizace objektů VMP zhotovená Karlem Rosenkranzem k 31. 8. 1997.
- ¹⁸ Soupis dat výstavby jednotlivých objektů ve všech třech areálech není součástí tohoto článku, podrobný soupis uložen v Archivu VMP, etnografický útvar, Karel Rosenkranz: *Katalogizace objektů VMP*.
RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999).
- ¹⁹ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1963.
- ²⁰ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1963.
- ²¹ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1965.
- ²² RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999).
- ²³ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Korespondence ředitele, muzeologický kabinet 1971–1994.
- ²⁴ ŠTIKA, J.: *Idea Valašského muzea v přírodě, její vývoj a proměny*. In: Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2000. Rožnov pod Radhoštěm 2000, s. 9–21.
- ²⁵ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1967.
- ²⁶ RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999). – Uvedeny seznamy objektů s datací výstavby.
- ²⁷ Tamtéž.
- ²⁸ Tamtéž.
- ²⁹ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1966.
SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1967.

³⁰ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1966.

RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999).

³¹ Tamtéž.

³² RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999).

³³ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Vědecké konference a symposia, vědecké úkoly 1971–1979.

³⁴ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1968.

SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1969.

SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Agenda 1970.

ZA Opava, fond SmKNV – odbor kultury 1976–1990, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, inv. č. 270, karton 91.

Přehled jednotlivých výrobců, výrobních družstev, podniků a druhů výrobků uveden v RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999).

³⁵ RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999).

³⁶ ZA v Opavě, fond Sm KNV v Ostravě – odbor kultury 1960–1990, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, inv. č. 45, karton 10.

³⁷ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Korespondence ředitel, muzeologický kabinet 1971–1994.

³⁸ Valašské muzeum v přírodě. Technický útvar – měřičský archiv. Rámcové libreto dostavby Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, leden 1974.

³⁹ Valašské muzeum v přírodě, Technický útvar – měřičský archiv. Návrh dostavby Valašské dědiny, kreslil Ing. arch. Jaroslav Sedláček.

⁴⁰ ŠTIKA, J.: *Idea Valašského muzea v přírodě, její vývoj a proměny*. In: Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2000. Rožnov pod Radhoštěm 2000, s. 9–21.

⁴¹ ECLEROVÁ, I.: *Redukce plánu výstavby Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm dle doporučení prof. Karla Langra*. In: Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2000. Rožnov pod Radhoštěm 2000, s. 35–39.

⁴² Kol.: *Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2000*. Rožnov pod Radhoštěm 2000.

⁴³ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Muzeologický kabinet.

⁴⁴ Kol.: *Národopisná muzea v přírodě – teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm 1981.

⁴⁵ ZA Opava, fond Severomoravský krajský národní výbor v Ostravě – odbor kultury 1960–1990, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, inv. č. 270, karton 91.

⁴⁶ ZA Opava, fond Severomoravský Krajský národní výbor – odbor kultury 1960–1990, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, inv. č. 45, karton 10.

⁴⁷ RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999).

⁴⁸ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Styk s cizinou, ostatními muzei, organizacemi a jiné úkoly.

⁴⁹ SOKA Vsetín, fond Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Korespondence ředitele a muzeologický kabinet 1971–1994.

⁵⁰ Interní materiály Valašského muzea v přírodě – Etnografický útvar. Statut Valašského muzea v přírodě

⁵¹ Nařízení vlády č. 262/1995 Sb. o prohlášení a zrušení prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památku.

⁵² Viz výroční zprávy Valašského muzea v přírodě za léta 2000–2004.

⁵³ Tamtéž.

RESUMÉE

Das Walachische Freilichtmuseum in Rožnov pod Radhoštěm ist das älteste mitteleuropäische Freilichtmuseum. Während seiner achtzigjährigen Existenz durchlief es einige Wellen dynamischer Fortentwicklung, aber auch der Dämpfung. Die größten Veränderungen erlebte es während der 60-er bis 80-er Jahre, als neben dem alten Gelände des Hölzernen Städtchens zwei neue Areale errichtet wurden – das Walachische Dorf und das Mühlfeld mit neuen Ausstellungen in den einzelnen Gebäuden. Damit hing auch ein schneller Anstieg der Anzahl ständiger und Saisonangestellter und deren fachlicher Differenzierung, die Zunahme der Sammlungsfonds, die Verbesserung der Dienstleistungen für Besucher und die Mitgliedschaft des Museums in internationalen und einheimischen Museumsorganisationen zusammen. Nach den gesellschaftlichen Veränderungen Ende der 80-er Jahre kam es zu einer Periode der Dämpfung, die erst Mitte der 90-er Jahre unterbrochen wurde, als das Museum nationales Kulturdenkmal wurde, um ein weiteres „Areal“, Pustevny, anwuchs und durch die Renovierung eines „Reuter“ genannten Gebäudes umfangreiche Ausstellungsflächen gewann. In die weiteren Funktionsjahre tritt das Museum mit der nicht einfachen Aufgabe ein, auch weiterhin neuen Besuchergenerationen mittels des fast authentischen Milieus in seinen Arealen, aber auch neuer Möglichkeiten das Leben und die traditionelle Kultur unserer Vorfahren im Gebiet der Walachei vorzustellen.

SUMMARY

Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm is the oldest museum of this kind in Central Europe. Over the eighty years of its existence the museum has been through several periods of dynamic development, but has also suffered from waves of decline. The greatest changes that shaped the museum took place from the 1960's to 1980's, as two new grounds - Wallachian Village and Mill Valley - with new expositions located in the individual buildings were built in addition to the original Little Wooden Town exhibition ground. These changes resulted in a rapid increase of both permanent and seasonal staff and their professional differentiation, these changes also caused an expansion of collection funds, improving services provided to the visitors; and the museum also became member of national and international museum organizations. The social changes that took place in the late 1980's were followed by a period of decline that did not cease until the middle of the 1990's, when the museum became a national cultural monument. The middle of the 1990's also saw further expansion of the museum; the museum acquired another "exhibition ground" Pustevny and rebuilt the so-called Sušák, which has since then been used as a vast exhibition ground. Nowadays, the museum has to face the hard task to continue using the almost authentic environment of its exhibitions combined with up-to-date media in order to present the life and traditional culture of our ancestors living in Wallachia to new generations of visitors.

РЕЗЮМЕ

Валашский музей под открытым небом, расположенный в Рожнове под Радгоштем, является самым старинным Музеем под открытым небом в Центральной Европе. В течение восьмидесятилетней истории своего существования музей прошёл несколько фаз динамического развития, однако, и затухания. Самые крупные изменения ожидали Валашский музей в период 60-80 годов, когда рядом со старым ареалом Деревянного городка были созданы два новых ареала – Валашская деревня и Долина Мельниц, с новыми экспозициями в отдельных объектах. С этим было связано и быстрое увеличение количества постоянных и сезонных сотрудников, а также их профессиональная дифференциация, увеличение коллекционных фондов, улучшение служб для посетителей, членство музея в международных и национальных музейных организациях. В конце 80-х годов, после общественных перемен, настал период затухания, прерванный в половине 90-х годов, когда музей стал национальным культурным памятником. Благодаря ещё одному «ареалу» Пустевны и восстановленному объекту, т.наз. Сушаку, музей разрастается и получает обширные экспозиционные площади. В последующие годы работы музей ожидали нелёгкие задачи, новым поколениям посетителей, посредством почти аутентичной среды в своих ареалах, а также современными средствами, продолжать представлять жизнь и традиционную культуру наших предков в районе Валашска.

VALAŠSKÉ MUZEUM V PŘÍRODĚ NA PRAHU TŘETÍHO MILÉLIA

Daniel Drápala

Jubilejní rok 2005 se stal pro všechny pracovníky i příznivce Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm ideální příležitostí pro zhodnocení dosavadních osmi desítek let existence tohoto nejstaršího středoevropského muzea v přírodě. Mnozí si přitom nejednou připomněli slova jednoho ze spoluzakladatelů muzea Bohumíra Jaroňka. Společně s ostatními členy Valašského musejního a národopisného spolku toužil již na počátku 20. století vytvořit muzeum v přírodě coby živoucí organismus, „*kde se konají lidové slavnosti a zvyky, kde prostě všechen po předcích zděděný... život se trvale udržuje a kde bude zhuštěno vše, co dovede evokovat zanikající obraz venkovského života.*“ Dnes, na prahu deváté dekády existence muzea, vnímáme řadu věcí, expozic i metodických přístupů – praktikovaných ve Valašském muzeu v přírodě – téměř již jako samozřejmost. Ohlídneme-li se však zpět (a někdy stačí návrat o jedno, dvě, tři desetiletí nazpátek), brzy si uvědomíme ten nemalý kus práce, který byl předchozími generacemi, podílejícími se na budování muzea, vykonán.

Členové musejního spolku, 30. léta 20. století, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Zakladatelé Valašského muzea v přírodě dali nově budované instituci již na počátku do vínku nelehké poslání – zachovat pravdivý obraz o životě předchozích generací. Tento úkol by stěží bylo možné naplnit, nebýt lidí zapálených pro společnou myšlenku. Během oněch osmdesát let

pochopitelně přicházely chvíle úspěchu a entuziasmu z dobře vykonané práce, ale i doby stagnace a nejedné krize. Obdiv k lidové kultuře i nadšení pro budované muzeum však nejednou napomohlo překonat většinu nesnází. Je proto pochopitelné, že pro mnoho lidí, spjatých nejrůznějšími

28

Podoba Valašského muzea v přírodě ve 30. letech 20. století, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

vazbami s Valašským muzeem v přírodě, se tato instituce stala celoživotním údělem i životním posláním. Již od prvopočátku mělo muzeum štěstí především na schopné organizátory i běžné pracovníky stojící někdy – i neprávem – v pozadí. Společnými silami však dokázali nést jaroňkovskou myšlenku dále a posouvali první československé muzeum v přírodě (někdy přímo milovými kroky) kupředu. Všichni si jistě zaslouží, stejně jako generace zakladatelů, naše uznání. Jimi vykonaná práce nám dává jistotu, že budoucnost Valašského muzea v přírodě musí být i nadále postavena právě na lidech, jejich nadšení i odborné erudici.

Ačkoli na počátku stáli jen neškolení amatérští národopisci, folkloristé či výtvarníci, vytvořili přesto základ, na nějž mohli jejich odborně vzdělaní následovníci úspěšně navazovat a dále jej rozvíjet. Z velmi skromných prvopočátků s trojicí rozměrnějších staveb (rožnovská roubená radnice, Paprskářův nebo také Billův měšťanský dům, zvonice z Dolní Bečvy a několik úlů) vyrostlo jejich přičiněním muzeum, jehož objekty a expozice můžeme počítat na desítky. Návštěvníkovi se tak v současné době naskýtá možnost poznat celkem třicet nejruznějších interiérových expozic o celkové výměře 3267,5 m². Připočítat k nim ovšem musíme i další stavby spravované muzeem – útulnu Maměnka, restauraci Libušín a zvoničku ve známém turistickém centru na Pustevnách. Při pohledu na tato čísla by byl jistě spokojen i sám Bohumír Jaroňek, který na počátku 20. století pocítoval nevyrovnanost v dokumentaci tradiční lidové kultury, která byla v 19. století směřována především k lidovému umění. „*Jest nejvyšší čas přejít od sběratelství výšivek, krajek a keramiky ku sběratelství staveb, neboť původností rok od roku ubývá. Půjde-li to v tomto ničícím tempu dále, uplyne jen málo let a budoucnost bude odkázána na „Museum v přírodě“... tehdy nastanou naši musejní sbírce „původních chalup“ dnové slávy...“* Zamyslíme-li se

nad Jaroňkovými slovy z roku 1925, jsou jednoznačným dokladem prozíravosti tohoto muže.

Společně s budováním jednotlivých objektů muzea začali jeho organizátoři vytvářet i sbírky, které jsou rovnocennými partnery lidových staveb; jejich prostřednictvím dokážeme co nejnázorněji přiblížit rozmanitost životních podmínek předchozích generací. Expozicím muzea v přírodě dodávají tyto troj- a dvourozměrné předměty pomyslně „lidský rozměr“. Již činovníci muzejního spolku si tuto nezbytnost uvědomovali – že jsou to právě sbírkové kolekce, které činí muzeum muzeem. I po osmdesáti letech se na této premise nic nezměnilo a klíčovým úkolem Valašského muzea v přírodě i nadále zůstává tvorba, zpracování, maximální péče i všestranná prezentace sbírkových celků. Bez naplnění těchto úkolů by existence muzea ztratila i do budoucna smysl a opodstatnění.

Zpočátku byla tvorba sbírek spíše nahodilá, chyběla systematičnost i koncepčnost sbírkotvorných aktivit. Rozsah pořizovaných kolekcí ostatně do značné míry odpovídal i finančním možnostem spolku. Mnohé předměty se tak dostaly do sbírek formou daru či odkazu, svou roli zde jistě sehrála i estetizující hlediska. Jedním z prohřešků tehdejších akvizic se jistě stal i nedostatečný zájem získat do sbírek také „obyčejné“ předměty dokladující běžný život venkovského či maloměstského člověka. K radikální změně došlo teprve v 60. letech 20. století, kdy byly stanoveny moderní sbírkotvorné principy vycházející z nově prosazované koncepce komplexní dokumentace tradiční lidové kultury Valašska a Těšínska. 60. až 80. léta 20. století byla dobou skutečného budování sbírkových fondů muzea. Byla to ostatně doba velmi příhodná na početné akvizice. Pracovníci muzea se v terénu téměř den co den setkávali se situacemi, kdy jim před očima nenávratně mizely celé usedlosti se vším hmotným inventářem. Jejich snaha nevyšla naprázdno a díky jejich zodpo-

Prof. K. Langer při terénním výzkumu u manželů Lutonských, 60. léta 20. století, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

vědnému přístupu dnes může Valašské muzeum v přírodě pracovat se sbírkovým fundusem, jehož prostřednictvím lze pravdivě a jedinečně vykreslit život kolem jedné pece, práci na poli, ve chlévě i řemesnické dílně. Již tehdy se ovšem ukázala nezbytná potřeba multiplicity v zastoupení řady artefaktů hmotné kultury našich předků. Desítky a stovky drobných i rozměrných sbírkových předmětů vytvářejí společně se stavbami i dalšími expozičními prvky jedinečný výpovědní útvar, dokladující životní potřeby i základní principy života jedince, rodin a domácností i větších kolektivů. Současné budování sbírek vychází, do značné míry, ze zásad definovaných v 60. a 70. letech 20. století, uzpůsobených pochopitelně požadavkům současného etnografického muzejnictví. Aktuální střednědobou strategií tvorby sbírek Valašského muzea v přírodě na počátku 21. století, vč. dokumentace a následné prezentace, definuje *Koncepce sbírkotvorné činnosti Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm na léta 2003–2008*.

Význam sbírkových kolekcí Valašského muzea v přírodě dokládá nejen jejich kvantita, ale i bohatá struktura i kvalita dílčích sbírkových celků. Oprávněně se proto řadí k nejhodnotnějším sbírkovým fondům na území České republiky. Etnografická podsbírka dnes zahrnuje více než 62 000 sbírkových předmětů. Podsbírka dokumentace Valašského muzea v přírodě (tzv. C fond, dříve nazývaný jako pomocný) obsahuje dalších téměř 18 000 předmětů, z nichž jsou mnohé využívány pro praktické ukázky tradičních prací při doprovodných programech i běžném provozu jednotlivých areálů muzea. Jedním z nejobsáhlejších souborů těchto dvou fondů je textilní kolekce, čítající na 22 000 položek, což ji řadí mezi největší textilní sbírky vztahující se k jednomu etnografickému regionu v naší zemi. Z poslání Valašského muzea v přírodě prezentovat tradiční obživu vychází další početná sbírka autentických hmotných dokladů, užívaných v předchozích desetiletích a staletích v tradičním rolnickém hospodaření, řemeslné i domácí výrobě.

Její rozsah přesahuje 15 000 evidenčních položek. Ostatní kolekce sice již nedosahují výše uvedených počtů, přesto vytvářejí odpovídající základ, z něhož lze čerpat při odborné činnosti i prezentaci. Je to např. více než 3 000 předmětů venkovského i měšťanského nábytku, obsáhlý soubor lidových plastik, podmaleb na skle a zvykloslovných artefaktů, hudební nástroje i bohatě strukturovaný soubor lidové keramiky a hrnčiny. Odkaz sourozenců Jaroňkových vytvořil mimo jiné i základ výtvarné sbírce Valašského muzea, která je také průběžně rozšiřována. Její primární poslání pochopitelně spočívá v dokumentaci jaroňkovské tvorby, v jejích analogiích a ohlasech, přírůstky se ovšem snaží dokladovat i novější vrstvu tvůrců, v jejichž tvorbě se jakýmkoli způsobem odráží motivika Valaška, jeho krajiny, tradičního stavitelství i zaměstnání. Již od počátku zaujímal svébytné místo ve sbírkách Valašského muzea v přírodě kolekce písemnosti a tisků, která dnes čítá na 38 000 inventárních jednotek. Neméně obsáhlý je i fond dokumentárních a studijních fotografií. Jejich počet vbrzku dosáhne úctyhodného počtu jednoho sta tisíc. Přičíst k nim ovšem musíme i více než 53 000 fotografií sbírkových předmětů.

Zcela specifický charakter má kolekce genealogických listů pro starší fázi rodopisného bádání na Valašsku (tzv. ranou

Akvizice sbírkových předmětů v terénu, 60. léta 20. století, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

genealogii). 80 000 položek těchto populačních listů je průběžně doplňováno a revidováno. V rámci Genealogického centra Valaška je přitom – na základě jejich informačního potenciálu – každoročně poskytováno mnoho odborných konzultací a prováděno několik důkladných genealogických rešerší.

Od ostatních sbírkových souborů muzea se poněkud liší (svým obsahem i okolnostmi vzniku) archiv zrušeného Ústředí lidové umělecké výroby. Fond byl vytvořen za účelem dokumentace technologií všech odvětví lidové umělecké tvorby, řemesla i domácích prací technického rázu, ať už charakteru uměleckého nebo užitého. Svým rozsahem je fond jedinečný nejen v rámci České republiky. Valašské muzeum v přírodě se nepodílelo na jeho vzniku; převzalo jej už jako uzavřený fond v roce 1993 v souvislosti s úředním zrušením této organizace. V následujících letech se pracovníci Valašského muzea v přírodě podíleli na jeho zpracování. V současnosti je dokončována třetí fáze jeho digitalizace. Vlastní sbírka ÚLUV dnes zahrnuje téměř 25 000 evidenčních položek, připočít k nim musíme ovšem dalších 15 000 položek fotografických negativů. Především v souvislosti s vládní Konceptí účinnější péče o tradiční lidovou kulturu a znovu uplatňovanou cílenou péčí o tradiční rukodělnou výrobu se jeví fond ÚLUV jako velmi cenná studijní základna sloužící pro další rozvoj stávajících i revitalizaci zaniklých forem řemeslné a domácí výroby.

Hodnota sbírkových kolekcí Valašského muzea v přírodě spočívá mimo jiné i v jejich poměrně velké diverzitě. Náleží sem nejen jednotlivé objekty lidového stavitelství i méně rozměrné stavební prvky či části originálního technického vybavení, ale i řada středně velkých i drobných předmětů a pochopitelně písemnosti a obsáhlý stavební archiv. Svěbytnou složkou jsou ovšem také biologické prvky. Valašské muzeum v přírodě nejenže vede genovou knihu pro horské plemeno ovcí ‚Valaška‘, ale

Příprava expozic v areálech muzea, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

na svých polích a v sadech uchovává rovněž mnohé staré odrůdy tradičních plodin, jež měly po generace své místo v hospodaření horských a podhorských oblastí západních Karpat.

I přes uvedené počty však sbírky Valašského muzea v přírodě zdaleka nejsou mrtvými a nepřístupnými soubory, které jsou bez užítu uloženy v muzejních depozitářích. Jen ve třech areálech a zde zpřístupněných expozicích – je trvale vystaveno na pět tisíc sbírkových předmětů, které přibližují životní realitu různých sociálních a profesních skupin v rozmezí téměř dvou století. Při každoročně realizovaných doprovodných programech, vycházejících svým obsahem z prezentace všech forem tradičního života na Valašsku, je využíváno dalších více než osm stovek artefaktů ze sbírek muzea. Ke krátkodobým výstavním účelům i zápůjčkám jiným odborným institucím jsou z depozitářů vybírány desítky dalších hmotných dokladů. Informace,

kerou jednotlivé sbírkové předměty i jejich větší soubory nesou s sebou napříč staletími, jsou průběžně využívány badateli, ať již z řad pracovníků Valašského muzea v přírodě, tak i externistů z jiných odborných institucí. Počet badatelských návštěv (i přes ztížené podmínky a dlouhodobou absenci adekvátně vybavené badatelny) se každoročně pohybuje v průměru mezi třemi až pěti stovkami.

Již mnoho let spolupracuje muzeum s univerzitními pracovišti (především Ústavem evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Ústavem historie a muzeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě), jejichž studenti nejenže realizují ve Valašském muzeu své terénní i muzejní praxe, ale ve spolupráci s jednotlivými kurátory sbírek zpracovávají své seminární, bakalářské a magisterské práce, jejichž obsahová náplň bezprostředně souvisí se sbírkami i odbornými aktivitami muzea.

Interiérová expozice valchy v areálu Mlýnské doliny, fotoarchív Valašského muzea v přírodě

Trvalému zájmu se již po mnoho let těší studijní knihovna s více než 15 000 svazky, tematicky se vážící k tradiční lidové kultuře, regionální historii, literatuře, umění a vlastivědě.

Bohatství sbírkových fondů i jejich intenzivní využívání v průběhu celého roku si pochopitelně vyžaduje kvalifikovanou péči, kterou zajišťuje 23 pracovníků Etnografického útvaru na pozicích kurátorů sbírek, dokumentátorů, správců depozitářů, fotografa a konzervátorů. Poměrně pravidelný velký pohyb stovek sbírkových předmětů, způsobený jejich častým využíváním pro stálé i krátkodobé instalace v objektech a především pak při prezentačních a edukačních programech Valašského muzea v přírodě, si vyžaduje vysoké nasazení těchto odborných pracovníků. V jejich pracovní náplni by se měl v ideální rovině propojit odborně-badatelský základ s tvorbou sbírek a péčí o ně až po rozličné formy odborné i popularizační prezentace

pro odbornou a laickou veřejnost. Odborní pracovníci Etnografického útvaru jsou tak mimo jiné i autory a tvůrci mnoha programů, jejichž obsahová náplň přímo vychází ze spravované sbírkové kolekce (Hejův nožík, Velké prádlo, Kouzelná nitka, Velký redyk, Etnofilm, Když se ucho utrhne, Já mám srdce jako z medu a řada dalších). Tento formát prezentace se již mnoho let jeví jako účinný nástroj k rozšíření možností, jak vedle stálých i krátkodobých expozic, výstav a publikací přiblížit bohatství sbírkových fondů i vědecko-dokumentačních aktivit Valašského muzea v přírodě.

Počty sbírkových předmětů, které byly výše uvedeny, by možná mohly vést k domněnce, že již vše potřebné je se-sbíráno a dokumentováno, a proto není zapotřebí shromažďovat další předměty a vynakládat na jejich pořízení, ošetření i další ochranu nemalé finanční prostředky (oddělení péče o sbírky každoročně ošetří na dva a půl tisíce sbírkových předmětů).

Zvykoslovný program Dožínky na Valašské dědině, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

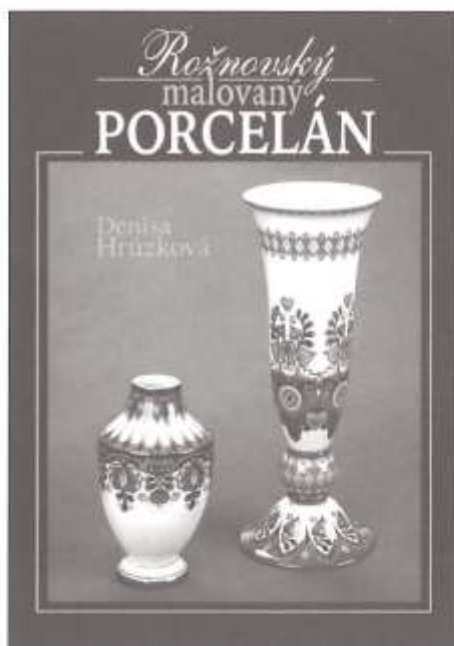
Žijeme však v době, jejíž tempo je nebývale rychlé, a odborní pracovníci se i na prahu 21. století stále ještě – téměř na každém kroku – setkávají s nevratným zánikem mnoha cenných dokladů o životě našich předků. Modernizace postihující všechny kouty naší země staví muzejníky (i přes různorodé módní sběratelské zájmy řady lidí) před tvrdou realitu a nutnost zachovat hmotné i nehmotné doklady o všech formách tradičního života severovýchodního cípu Moravy a přilehlé oblasti Těšínského Slezska. Další doplňování a rozšiřování sbírek o rozličné předměty a dokumentační materiál tak umožní nést informace, spjaté s těmito artefakty dob minulých napříč věky, přinese poznání a jistě i porozumění minulosti dalším generacím. Jakoukoli pochybnost o smysluplnosti podobného počínání mohou jednoznačně vyvrátit slova zakladatele stockholmského Skansenu Artura Haselie: *„Může přijít den, kdy všechno naše zlato nepostačí k tomu, abychom vytvořili obraz zmizelých časů.“*

Pro zachování autentických dokladů minulosti a jejich výpovědní hodnoty však nepostačuje jen jejich shromáždění do sbírkových kolekcí muzea. Zde jim musí být věnována náležitá péče, která by eliminovala veškeré škodlivé vlivy. Valašské muzeum v přírodě se mnoho let potýkalo s nedostatkem, případně nevyhovující úrovní depozitárních prostor. Provizorně se tak užívala podkrovní některých expozičních objektů, stodoly, sýpky či nevyužívané části správních budov. Od 70. let 20. století se situace začala poněkud měnit, postupem doby se získal nejen zámek v Hustopečích nad Bečvou, ale pro depozitární účely se částečně adaptovaly i některé dříve obytné domy v katastru města Rožnova p. R. Problém ovšem zcela nevyřešily ani nové depozitární haly vybudované v 80. letech 20. století. A tak až na prahu třetího milénia se dostalo Valašskému muzeu v přírodě nové příležitosti k vybudování vyhovujících depozitářů v podobě bývalého skladu léčiv ve Frenštátě p. R. Od roku 2001 je objekt postupně vyba-

vován a v návaznosti na to jsou sem průběžně přemísťovány jednotlivé sbírkové kolekce. Díky dotačním titulům se daří část těchto depozitárních prostor vybavovat nejmodernějším úložným regálovým systémem, který je uzpůsoben specifickým potřebám vycházejícím ze skladby a charakteru jednotlivých sbírkových fondů. V budoucnu by se mělo v jednom objektu ústředního depozitáře soustředit nejen uložení větší části sbírek Valašského muzea v přírodě, ale v návaznosti na ně zde má vyrůst i moderní konzervátorské pracoviště vybavené veškerou potřebnou technikou. Prvním krokem k naplnění tohoto plánu je jisté i vytvoření pobočky pracoviště ISO (fotoateliér) v tomto objektu. Jeho moderní vybavení umožňuje pořizovat vysoce kvalitní snímky sbírkových předmětů, aniž by je bylo nutné po ošetření přemísťovat na stávající fotografické pracoviště v Rožnově p. R.

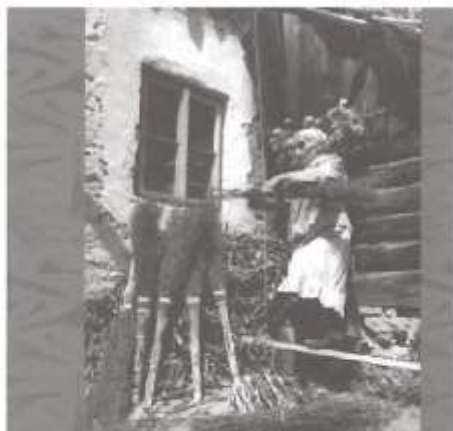
V rámci své odborné činnosti realizuje Valašské muzeum v přírodě řadu krátkodobých, střednědobých i dlouhodobých výzkumných a dokumentačních úkolů, které jsou zaměřeny na zpracování sbírkových fondů. Výzkumně-dokumentační aktivity jsou směřovány i k tématům, jakými jsou např. zvykoslovné a obřadní příležitosti, tradiční způsoby zaměstnání obyvatel sběrné oblasti, i k dokladům lidového stavitelství. Shromážděné informace jsou využívány při odborných výstupech jednotlivých pracovníků v oblasti publikační, na odborných setkáních i ve sféře popularizační – při přípravě doprovodných pořadů v rámci programového cyklu Valašský rok. Výčet zpracovávaných témat by byl úctyhodný; uveďme tedy alespoň několik z nich, která byla řešena v posledních letech.

Jeden z okruhů bezprostředně souvisí se zakladateli Valašského muzea v přírodě sourozenci Jaroňkovými. V několika fázích je tak postupně zpracovávána jejich pozůstalost, jimi založená a v dalších letech rozšiřovaná výtvarná kolekce, stranou

ovšem nezůstává ani fenomén malovaného porcelánu, jehož výrobu v Rožnově pod Radhoštěm zahájil jeden ze sourozenecké dvojice, Alois. Obsáhlá sbírka malovaného porcelánu z dílny Jaroňků byla v posledních letech doplněna o tvorbu Karla Solafíka, Leo Matějky i Václava Jaroně. Zároveň byl tento fenomén podroben důkladnému historickému bádání, jehož výsledky jsou průběžně publikovány (naposledy např. *Rožnovský malovaný porcelán* autorky Denisy Hružkové, Rožnov pod Radhoštěm 2005).

Soustavné dokumentaci v terénu je podrobována i tradiční rukodělná výroba. Shromážděné poznatky o současné podobě či reliktech jsou následně konfrontovány s historicko-archivním studiem, jehož prostřednictvím se často daří odhalit kořeny i proměny této oblasti tradiční lidové kultury. Valašské muzeum v přírodě se již od počátku spolupodílelo na tvorbě a následném naplňování Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu. Od roku 2001 pravidelně předkládá nominace na udělení titulu Nositel tradice lidových řemesel těm tvůrcům, kteří nejenže dodržují

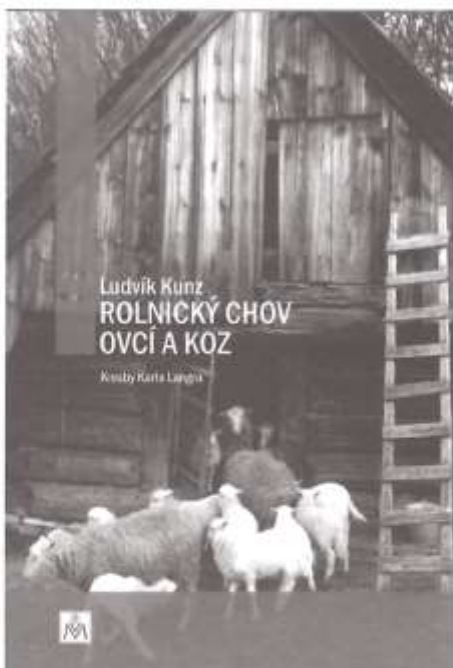

DANIEL DRÁPALA

„... ani ta metla neodala hladem umrieť...“
 BIBLIKA O BRIGÁDE PROJEKTU TRADIČNÍ LIDOVÉ KULTURY

tradiční technologie rukodělné výroby, ale zároveň se snaží o jejich předávání dalším generacím. Postupně tak získali tento prestižní titul: Jana Juřicová za zuberskou bílou výšivku, Josef Kopčan za tesařské a sekernické zpracování dřeva, Štefan Kanaloš pro oblast výroby dlabaných nádob a konečně i Jiří Ondřej za výrobu březových metel. Jedním z dalších praktických výstupů Konceptce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu je i program *Podpora tradiční lidové kultury*, v jehož rámci se podařilo Valašskému muzeu v přírodě realizovat dva víceleté výzkumné úkoly: *Tradiční bílé výšivky na Rožnovsku, její minulost, současnost a možnost zachování* a *Zuberští metlaři jako doklad přežívající domácí výroby*. Jejich výsledky obohatily nejen sbírky Valašského muzea v přírodě, ale přispěly i k tvorbě výstav, které se setkaly s nemalým ohlasem, a vydání dvojice publikací.

Ani těmito tématy ovšem nejsou výzkumné a dokumentační aktivity muzejních pracovníků vyčerpány. Jejich pozornost se aktuálně upírá např. k rané genealogii Valašska, problematice starých krajových odrůd, osobnostem Valašského Slavína. Část realizovaných úkolů je bezprostředně spjata s přípravou dvou stálých expozic v rekonstruovaném Sušáku – dějiny Rožnova pod Radhoštěm a přilehlého regionu pro expozici *Městečko pod Radhoštěm* a proměny tradičního odívání od 18. do 20. století pro textilní expozici *Jak jde kroj, tak se stroj*. Pro potřeby dalších stavebních aktivit při rozšiřování muzea jsou realizovány krátkodobé výzkumy (např. novější vrstva kováren na Valašsku; evangelický kostel v Huslenkách; Seidlova hospoda a obchod ve Zděchově atd.). Jedním z nosných pilířů publikační činnosti muzea se v posledních letech stala edice *Rolnictví na východní Moravě od baroka do II. světové války*, v jejímž rámci je postupně zpřístupňováno celé agrárně-historické dílo nestora české etnografické vědy, doc. Ludvíka Kunze. První dva svazky (2004: *Obilní jámy*; 2005: *Rolnický chov ovcí a koz*) brzy doplní další (*Osedlý rolník; Společenství vesnice*).

Ludvík Kunz
**ROLNICKÝ CHOV
 OVCÍ A KOZ**

Kresby Karla Langha

Dlouhodobým úkolem, který je zpracováván ve spolupráci s Etnografickou komisí Asociace muzeí a galerií, je pojmosloví etnografických sbírek. Mnohaletá náročná práce, vystavěná na spolupráci odborných pracovníků z mnoha muzeí na území Čech, Moravy i Slezska, je završena dokončným pojmoslovím vybavení domácnosti, nábytku, textilií; intenzivně se dále pracuje na některých oblastech jednotlivých řemeslných odvětví a tradičního zemědělství. Specifické prostředí muzea v přírodě přináší pro výzkumnou oblast ještě jednu neocenitelnou výhodu, a to především v oblasti tradiční rukodělné výroby. Může se stát jakousi laboratoří pro staré technologie, kde lze propojit teoretickou výzkumnou oblast s praktickou aplikací shromážděných poznatků. Již úvodní program Valašský rok 1925, jímž bylo Valašské muzeum v přírodě zpřístupněno veřejnosti, nabídl ukázky některých tradičních prací (pálení mlíže, salašnický chov dobytka a zpracování mléčných produktů, řemeslné práce). Další generace muzejníků se pak, především od 70. let 20. století, intenzivně věnovaly dokumentaci, ale i revitalizaci řady doživajících nebo zcela zaniklých technologií. V Mlýnské dolině se tak podařilo vypálit mlíží, lisovat olej z lněného semene; úspěšně je také revitalizována řada činností bezprostředně spojených se zpracováním rostlinných i živočišných vláken. Dokladem toho, že ani nejmladší generace neztrácí zájem o pomalu již zapomenuté artefakty dovedností a znalostí našich předků, je projekt *Hubáň*, zahájený v letošním roce. Na jeho závěr, v roce 2006, by mělo být zcela rekonstruováno, podrobně popsáno a návštěvníkům i prakticky předvedeno zpracování choroše na *hubáň* – tj. pokrývku hlavy užívanou původně především v horském pasteveckém prostředí.

I přes nejrůznější způsoby dokumentace a prezentace zůstávají i nadále úhelným kamenem zpřístupnění našich znalostí o životních podmínkách v minulosti muzejní expozice v jednotlivých objektech. Ostatně již sám Bohumír Jaroněk dekla-

roval v tomto duchu zamýšlenou podobu muzea v přírodě, které „by nebylo úplné, kdyby se okolo jeho chalup nepovalovalo staré rolnické a řemeslnické rekvisitorium a v chalupách staré mlýnky, kadluby a fukary a starý nábytek tvořící valašské jizby.“ Výhoda expozic muzeí v přírodě spočívá především v komplexnosti prezentované reality, kdy lze úspěšně propojit prvky interiérové a exteriérové. Jen tak lze totiž dosáhnout základního poslání muzeí v přírodě spočívající v ucelené a pravdivé rekonstrukci životního prostředí.

Valašské muzeum v přírodě – v současné době – nabízí prohlídku celkem třiceti interiérových expozic, které pokrývají téměř celé sociální spektrum i různá profesní zaměření. Přesto nalezneme některá témata, která nám stále v jednotlivých areálech chybějí – ať již je to expozice fojtství na Valašské dědině, některých prvků veřejnoprávní povahy (kupecký krám, hospoda, samostatný objekt školy), sakrální památky i některé drobnější – především krajínotvorné prvky. Také nejstarší areál s nesmazatelnými stopami jaroňkovské éry se i na počátku 21. století vyznačuje absencí např. expozice přibližující tradiční řemesla maloměsta (v souvislosti s Rožnovem především plátenictví, ale i barvířství apod.). Z původních koncepcí se nepodařilo naplnit ani vybudování dřevěné fary dle předlohy z Rožnova, ani ukázkou bydlení městských řemeslníků situovaných v ulicích za náměstím. Dodnes zůstala nenaplněna jiná Jaroňkova myšlenka vyslovená nedlouho po přenesení prvních roubených staveb: „*Převzali a rekonstruovali jsme tři chalupy z rožnovského náměstí a osm menších objektů z valašského kraje. Tyto tři chalupy jsou budovy řadové. Tvořily na náměstí uzavřené řady. Jejich charakter a sloh diktovaly, aby jim byla dána původní poloha, tj. v řadě. Čtyřmi dalšími chalupami hodláme řadovou situaci doplnit, skupenstvím budov bude přibližně vyvolán obraz někdejšího rožnovského náměstí, jeho dřevěná epocha.*“

Rekonstrukce pálení miiříe v Mlýnské dolině, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Interiér komory fojtství v areálu Dřevěného městečka, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Za osmdesát let, které nás dělí od vzniku první expozice, se pochopitelně radikálně proměnil přístup k jejich tvorbě i obsahově náplní. Ještě na počátku 60. let 20. století mohli návštěvníci zhlédnout např. v radnici klasické výstavní instalace věnované některým údobím z dějin regionu (pravěk, husitství, protireformace, doba národního obrození), v Billově domě byla naopak k vidění v jedné jizbě výstavka malovaných a vyškrabovaných kraslic, v druhé kolekce tradičních hudebních nástrojů. Patro fojtství ve zkratce přibližovalo vývoj keramiky na Valašsku v průběhu několika desetiletí atd. K radikální proměně v tvorbě expozic došlo teprve během působení ing. Jana Rudolfa Bečáka. Společně s týmem etnografů, který prozřetelně začal budovat, položil základy modernímu, přitom však přirozenému a na odborných základech vystavěnému způsobu utváření expozic.

Důkladný etnograficko-historický výzkum, předcházející budování každé z nich, se stal samozřejmým základem, z něhož bylo možné vycházet. Interiérové expozice Dřevěného městečka a především Valašské dědiny etnografů Mgr. Marie Brandstettrové, PhDr. Jiřího Langra, CSc. či Mgr. Emilie Harokové a dalších jsou dodnes považovány za špičkové ukázky etnografického muzejnictví, v nichž se propojuje historicko-archivní studium s dokumentací v terénu a prací s živými informátory. Podceňována však nebyla ani výpověď samotných hmotných artefaktů shromážděných v muzejních sbírkách. Ačkoli doba vzniku mnohých z instalací spadá do 70. či 80. let 20. století, dodnes jsou díky své vysoké kvalitě, s menšími obměnami, zpřístupněny veřejnosti. Příznivá reakce u běžného návštěvníka, např. v expozicích domů z Nového Hrozenkova (čp. 10, Krystyníkova usedlost a Adamcům

Vánoční instalace v jizbě miškáře ze Študlova v areálu Valašské dědiny, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

dům) či Mališova domu z Lužné vychází především z pravdivosti prezentované skutečnosti. Tyto expozice nejsou postaveny na efektu a vnějších líbivých prvcích. Naopak jednoduchost a ryze funkční logické uspořádání dodává expozicím dojem opravdovosti. Specifický rozměr získávaly ovšem expozice i díky příběhům, které jim byly pomyslně dány. Nebyly totiž budovány na zobecňujícím principu vycházejícím ze zažitých pravidel doprovázejících život našich předků. Díky důkladné znalosti výchozího materiálu, ještě před vlastní tvorbou expozice, mohli jejich autoři využít mnoha autentických momentů, které, byť jako drobný a nenápadný doplněk, přinášejí expozici novou kvalitu. Svatba v novohrozenkovské usedlosti tak není jen modelovou situací, ale rekonstrukcí skutečné svatby z roku 1905. Obdobně životní osudy rodiny bezzemka, kdy matka-hospodyně (pro nedostatek místa v malé jizbě) spávala za stolem, jsou věci, které právě díky spojitosti s konkrétním lidským osudem dokáží mnohem účinněji zapůsobit na návštěvníka a vřít se mu do

paměti. Sami autoři tak mimoděk vytvořili díky svázanosti autentickou lidskou výpovědí expozice i pro běžného návštěvníka atraktivní. Zpřístupněním expozice však práce nekončí. I sebevíc kvalitní instalace a desítky hodin s ní spojených může přijít vlnič, není-li na ni navázán sofistikovaný systém předání informací, kterými je daný objekt vybaven. V ideálním případě by měla být každá z těchto expozic zpřístupněna průvodcovským výkladem, doplněným pro zvědavé návštěvníky tiskovými, doplňkovým obrazovým materiálem apod.

Několikaletou vnitromuzejní i vnitrooborovou diskuzí procházely návrhy na obohacení tematické škály expozic – např. o některé okamžiky rodinného obyčejového cyklu (narození, úvod, svatba, pohřeb) i zvykoslovného roku (Velikonoce, Vánoce atd.). Především v oblasti zvykoslovných příležitostí se nám naskýtají vlastně dvě různé metody. Obohatit expozici o předměty vztahující se k vybranému tématu tak, že budou trvalou součástí muzejní prezentace. Ať již tedy návštěvník vstoupí do expozice na

Sváteční úprava stolu v Billově domě při programu Anenská pouť, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

jaře, v létě, na podzim či v zimě, setká se ve vybraném objektu s vánoční, masopustní, velikonoční či dožínkovou expozicí. Druhý přístup, pro kurátory sbírek sice poněkud pracnější, spočívá v aktuálním doplňování stálých expozic o hmotné doklady, specifické pro určitou událost v průběhu celého roku. Expozice je tak vždy aktualizována dle daného ročního období. Valašské muzeum v přírodě nakonec přistoupilo k aplikaci této metody – a to i přesto, že si vyžaduje opakované zásahy do expozic, flexibilitu ve výběru a ošetření vybraných sbírkových kolekcí atd. Příznivý ohlas v návštěvnické obci ovšem dokládá, že zvolená cesta je tou správnou.

Ať již ale zvolíme ten či onen přístup, zůstává obecně platná zásada (ve Valašském muzeu v přírodě navíc ověřená letitými zkušenostmi), že návštěvníkovi je vždy zapotřebí doplnit takovou expozici doprovodnou informací, která by ho blíže uvedla do kontextu. Chybí-li tato informace (ať již ze strany průvodce, nebo formou tištěného textu), není expozice pro každého

dostatečně srozumitelná a hrozí vážné nebezpečí selektivního výběru či – v nejhorším případě – úplného nepochopení této instalace. Teprve průvodní informace napomůže lidem orientovat se a tím i dostatečně chápat obsahovou stránku expozice. Pozornost nezaléhá návštěvníka se totiž může upřít na podružný předmět, který jej může upoutat svojí zdobností, velikostí či čímkoli jiným. Na jeho úkor je tak do pozadí potlačena základní výpovědní hodnota expozice, která nemůže být tříštěna do shluku jednotlivostí. Je-li návštěvník nechán na pospas tékání a bloumání uvnitř i vně objektů, brzy se mu většina z nich zdá stejná a snadno zaměnitelná. V každém z nich totiž nalezne podobně vypadající předměty: stůl a lavice, pec, ani vybava domácnosti se na první pohled nemusí příliš odlišovat. Při letmém přehlédnutí se tak může stát, že tento návštěvník nevnímá a ani není schopen vnímat informaci zakódovanou v instalaci. Takováto prohlídka se brzy stane fádní a v konečném důsledku se může výrazně projevit i v poklesu návštěvnosti muzea. Jediným a osvědčeným východis-

kem pro tento případ je využití průvodcovské služby, neboť živý průvodce a jeho výklad neodmyslitelně patří ke specifickému typu muzea, jakými jsou muzea v přírodě. Zvláště kvalifikované proškolení průvodci, v optimálním případě pamětníci, znalí některých artefaktů lidové kultury z jejího původního prostředí, dokáží vytvořit odpovídající rámec pro základní informační jádro expozice. Na rozdíl od informační tabule či tištěného textu dokáže tento průvodce reagovat dle zájmu i skladby návštěvnické obce a rozšiřovat sumu předávaných informací. Zcela svébytnou a v muzeu již osvědčenou a zažitou formou zprostředkování poznatků o životní realitě předchozích generací tvoří tzv. demonstrátoři – tetičky, mlynáři, kováři a další, s nimiž se již mnoho let mohou naši návštěvníci setkávat v areálech Valašské dědiny a Mlýnské doliny.

Uplatnění se v zaměstnání) se s nimi seznámili na základě literatury, vzpomínek či materiálů poskytnutých odborníky nebo se sami aktivně podíleli na jejich rekonstrukci a znovuvvedení do života v muzeu.

Obliba těchto spolupracovníků mezi návštěvníky roste, muzeum se však musí stále více potýkat s neúprosným tokem času, díky němuž ztrácíme – postupně s jejich odchodem – tradiční a letité spolupracovníky, kteří zažili mnohé prezentované jevy ještě v živé podobě. Přesto je zajímavé, že mezi současnými demonstrátory nalezneme tři různé skupiny lidí. První reprezentují ti, u nichž nalézáme bezprostřední znalosti reálií; v některých případech jimi dotčený člověk dokonce stále ještě žije. Dochází tak jen k prostému přenosu z domácího prostředí do muzea v přírodě (některé rukodělné aktivity, zvyky a obyčeje, běžné domácí práce, příprava tradičních pokrmů). Druhý okruh spolupracovníků se vyznačuje znalostí historických skutečností, které ještě v minulosti prožívali, ale které už nejsou každodenní součástí jejich způsobu života. Za pomoci z vnějšku (vzpomínek, konzultace s odborníkem) jsou schopni si vybrané skutečnosti znovu oživit a věrohodně je prezentovat. A konečně třetí skupina se snaží osvojit si určité jevy hmotné, duchovní a sociální kultury, jež nemají bezprostřední vztah k životu dotčené osoby. Z různých důvodů (zájem, vzpomínky příbuzných, nezbytná potřeba

Uzavření osmé a počátek deváté dekády však nabízí Valašskému muzeu v přírodě ještě jednu šanci. Odborní pracovníci se po léta potýkali s omezenými možnostmi, jak šetrně prezentovat některé sbírkové kolekce, které nebylo možné – vzhledem ke specifickému prostředí muzea v přírodě – využít. Také mezi návštěvníky se množily hlasy požadující zpřístupnění těchto sbírek. Kromě zápůjček či externích výstav tak zůstávala v depozitářích uzavřena značná část výtvarných děl, produktů uměleckého řemesla, nejstarší krojové součástky a řada dalších. Rok 2005 a dokončení rekonstrukce objektu Sušák proto přináší radikální změnu i do této oblasti. Rekonstruovaný Sušák – a jeho výstavní prostory pro krátkodobé výstavní akce i stálé expozice – je proto dalším, ač poměrně velkým a nepřehlédnutelným, kámkem v barvitě mozaice prezentace sbírek a odborných aktivit Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Sušák, nové stálé expozice i připravovaný velkolepý projekt *Muzeum v přírodě a lidová kultura v nových formách prezentace kulturního dědictví*, jehož realizaci by měla podpořit Evropská unie, jsou úkoly, které se v mnohém vyrovnají významu předchozích desetiletí existence Valašského muzea v přírodě. Při jejich naplňování bychom měli mít stále na paměti nejen odkaz sourozenců Jaroňkových, členů muzejního spolku a všech jejich následovníků, ale i onu nebyvalou zodpovědnost, která na nás s tímto odkazem přechází. Připomínkou, že podstatou existence Valašského muzea v přírodě je především péče o hmotné i nehmotné kulturní dědictví předchozích generací, nám již více než sedmdesát let připomínají i slova, která jsou namalována na bednění kozubu fojtství v Dřevěném městečku:

*„Ze dřeva valašských hor a strání
zrobený krov můj kryje a chrání
památky otců, by svědectvím byly,
jak předkové pracovali a žili.“*

LITERATURA A PRAMENY

Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Rožnov pod Radhoštěm 2000.

BRANDSTETTROVÁ, M. – LANGER, J.: *Věrohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě*. Národopisné aktuality 17, 1980, s. 321–327.

BUZEK, L.: *Faktor zvaný člověk v muzeu v přírodě*. In: Rožnovská konference. Místo a poslání muzeí v přírodě v socialistické kultuře. Ostrava 1979, s. 84–87.

CZAJKOWSKI, J.: *Živé muzeum?* In: *Museum vivum I. Konference muzeí v přírodě* 28.–30. 9. 1983. Rožnov pod Radhoštěm 1985, s. 15–24.

DRÁPALA, D.: *Muzea v přírodě – prostředník mezi lidovou kulturou a školou*. In: *Lokální a regionální kultura po roku 1989*. Nitra 1998, s. 7–16.

DRÁPALA, D.: *Idea živého muzea na prahu 3. tisíciletí*. In: *CIMA XIV. International Congress of Agricultural Museums*. Rožnov pod Radhoštěm 2004, s. 155–157.

DRÁPALA, D.: *Dílo lásky a úcty*. Národopisná revue XV., č. 3, 2005, s. 178–183.

HAMBÁLEK, M.: *Dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a jeho využití pro školní výuku*. Rukopis (1963), archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, inv. č. R50.

JANČAŘ, J.: *Instalace interiérů v muzeích lidových staveb*. Národopisné aktuality 16, 1979, s. 169–183.

JARONĚK, B.: *Valašské muzeum v přírodě*. In: *Almanach Valašského roku*. Rožnov pod Radhoštěm 1925, s. 15–18.

JARONĚK, B.: *Živé muzeum Valaška*. Valašské Meziříčí 1930.

KOUTNÁ, J.: *Ze zkušeností průvodce v muzeu v přírodě*. Muzejní a vlastivědná práce 1979, s. 173.

LANGER, J. – SOUČEK, J.: *Aktivizační programy muzeí v přírodě*. Národopisné aktuality 23, 1986, s. 73–81.

LANGER, J. – SOUČEK, J.: *Současnost a perspektivy českých muzeí v přírodě*. Národopisné aktuality 25, 1988, s. 209–211.

Národopisná muzea v přírodě, teoretická a metodická východiska k realizaci. Rožnov pod Radhoštěm 1981, 56 s.

RYŠICOVÁ, L.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–1990*. Rukopis (1999), archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, inv. č. R349.

RYŠICOVÁ, L.: *Dobudování Valašského muzea v přírodě v letech 1965–2000*. Rukopis (2002), archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, inv. č. R462.

ŠTIKA, J.: *Stav a problémy výstavby muzeí v přírodě v ČSR*. In: Rožnovská konference. Místo a postání muzeí v přírodě v socialistické kultuře. Ostrava 1979, s. 33–46.

ŠTIKA, J.: *Museum vivum*. In: Museum vivum I. Konference muzeí v přírodě 28.–30. 9. 1983. Rožnov pod Radhoštěm 1985, s. 25–32.

ŠTIKA, J. – LANGER, J.: *Československá muzea v přírodě*. Martin – Ostrava 1989, 175 s.

Valašsko sobě a národu. Leták Valašského muzejního a národopisného spolku v Rožnově pod Radhoštěm z roku 1928, archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

VESELSKÁ, J.: *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2005*. Rožnov pod Radhoštěm 2005.

VESELSKÁ, J. – DRÁPALA, D.: *Programy Valašského muzea v přírodě určené školní mládeži – východiska, ohlasy, perspektivy*. Acta musealia.

Suplementa 2003. Sborník příspěvků z konference Muzeum a škola. Zlín 2003, s. 53–55.

Výroční zprávy Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm z let 2000–2004 a interní materiály Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

VLIV TECHNICKÉHO ÚTVARU NA 21. STOLETÍ VE VALAŠSKÉM MUZEU

Milan Gesierich

Už po staletí žene lidi rozličných profesí touha překonávat hranici lidského poznání a vstupovat do tajů nepoznaného světa. Touha zdokonalovat a vymýšlet nejrůznější věci, zařízení, stroje a postupy, které by usnadnily práci a pomáhaly při každodenním životě. Dnešní stavitelé by jistě volili jiné postupy, než tomu bylo například před pěti stoletími. Pyramidy by se určitě stavěly jiným technologickým postupem, než

Oprava střechy Tomkova mlýna v Mlýnské dolině, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

jak popisuje Herodotos: Pyramida byla stavěna stupňovitě, když postavili 1. stupeň, zdvihli ostatní kameny zařízením, sestaveným z krátkých dřevěných tyčí, na první schod. Jakmile se kámen na něj dostal, byl vložen na další zařízení, postavené na prvním stupni; odtud byl vytažen na druhý schod k dalšímu stroji. Kolik bylo stupňů, tolik bylo strojů, ledaže by stroj byl jeden a přenášeli ho ze schodů na schod, jakmile kámen vyzvedli, protože zařízení se dalo lehce přenášet. Dnes bychom si už takovouto stavbu nedokázali představit bez nakladačů, nákladních aut, automatizovaných jeřábů či zvedačů. Nemusíme však chodit daleko a můžeme směle po-

Rekonstruovaný objekt sušáku, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Rekonstrukce objektu vozovny z Ostravice, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

zorovat vývoj od dob, kdy bratři Jaroňkové, před více než 80 lety, započali s budováním muzea. Z toho letného výletu do historie je patrné, že i na začátku 21. století bude pokrok nezadržitelně postupovat dále.

A právě ono propojení historických hodnot, které je nutno uchovat, s novými trendy technologického pokroku bude faktorem úspěchu institucí, jako jsou muzea v přírodě. Vliv Technického útvaru Valašského muzea v přírodě v Rožnově od Radhoštěm je v 21. století zajištěn i s ohledem na tento technologický posun a na snahu co nejvěrohodněji uchovat dědictví minulých

generací v oblasti staveb lidové architektury. A vzhledem k rozsáhlosti areálu muzea a přítomnosti jak historických staveb, tak staveb novodobých je nutný velký rozsah odbornosti příslušných zaměstnanců. Od dokumentace staveb, jejich projektového zpracování po samotnou realizaci.

Pracovníci Technického útvaru zajišťují v maximální míře údržbu stávajících objektů a také provádí výstavbu nových, většinou drobnějších staveb, starými technikami. Mezi velké stavby prováděné technickým útvarem v posledních letech patří Vozovna z Ostravice, Pálenice z Lačnova, Kuželna, rekonstrukce Jurkovičových objektů na Pustevnách atd.

Největší investiční akcí za všechna období existence Valašského muzea – byla rekonstrukce objektu Sušák. Je to objekt, jehož prvním majitelem byl rožnovský měšťan Čeněk Janík, poté vlastnilo objekt několik dalších majitelů a v roce 1987 přešel do vlastnictví Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Záměrem Valašského muzea v přírodě bylo přebudovat Sušák na vstupní objekt do všech areálů s centrálními pokladnami, velkými

Urbanův (Dobšův) státek v Hážovicích, fotografie z roku 1918, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

výstavními prostory a s možností konání krátkodobých a celoročních výstav.

Přípravné práce na rekonstrukci započaly v roce 2001. Téhož roku byla provedena firmou R-atieliér projektová dokumentace a vydáno stavební povolení. Výběrové řízení na dodávku stavby vyhrála firma Zlínstav a. s. Zlín a v roce 2002 se začalo se samotnou realizací.

Dispoziční řešení je navrženo tak, aby vyhovovalo provozním požadavkům a záměrům Valašského muzea v přírodě a aby zároveň celá stavba působila na návštěvníka jako původní manufaktura s charakteristickými detaily (fošnové podlahy, trámové stropy, dřevěné konstrukce krovů, hladké omítky atd.). Hlavní vstup je umístěn v levé části severního průčelí. Ze vstupní haly je přístupná prodejna suvenýrů, samoobslužné občerstvení, hygienické zařízení a následně hlavní vstupní prostor s centrálními pokladnami a šatnou. Po zakoupení vstupenek lze zahájit návštěvu Valašského muzea v přírodě prohlídkou vnitřních prostor Sušáku. V 1. podlaží, v centrální části, se nachází první výstavní sál, v západní části jsou umístěny technické prostory (strojov-

Hospoda s kupeckým krámem ve Zděchově, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

na VZT, kotelna), kanceláře a ateliér, včetně zázemí pro zaměstnance. Ve 2. podlaží jsou další výstavní plochy – v bývalém prostoru sušárny a v podkroví střední části objektu. V tomto patře jsou také šatny a hygienické zázemí pro průvodce. Ve 3. podlaží je k využití konferenční sál. Všechna podlaží jsou propojena schodištěm a osobním výtahem.

Dlouhodobým problémem muzea je vytvoření vhodných podmínek pro chov a ustájení zvířat. Proto jsme přistoupili k výběru dosud stojících objektů v terénu a byla vytipována hospodářská usedlost – Urbanův (Dobšův) státek v Hážovicích – skládající se

z obytného objektu, stájí a stodoly. Představuje zajímavé vývojové stadium v rámci stavebního vývoje valašské vesnice na přelomu 19. a 20. století. Zatímco obytný dům zůstává zachován roubený, nevyhovující hospodářské zázemí bylo v průběhu poslední třetiny 19. a na počátku 20. století nahrazováno stavbami z trvanlivého materiálu. Stáje a chlévy jsou soustředěny do dvoutraktového zděného objektu se sedlovou střechou krytou pálenou taškou. Stodola s komorou (sýpkou) je vystavěna z pálených cihel; objekt není omítnut.

Vybudování této usedlosti umožní soustředění hospodářského zvířectva, – včetně potřebného zázemí – na jedno místo. Zabrání se tak další fyzické degradaci originálních objektů z Velkých Karlovic-Jezerného a Karolinky-Raškova, kde jsou nyní zvířata ustájena.

Záměrem muzea je dobudování areálů Valašské dědiny a Mlýnské doliny. Doposud byly ve Valašské dědině realizovány stavby zemědělského charakteru. Na objekty veřejného zájmu, jako je škola, hospoda, obchod, kostel, bez nichž si nelze žít v minulosti představit, se nedostávalo. Valašská dědina bude doplněna o kopie objektů evangelického tolerančního kostela z Huslenek, školu z Velkých Karlovic z Miloňova, hospodu s kupeckým krámem a hospodářským zázemím a transfer již zachráněných objektů Hospodářská usedlost Jezerné č.p. 37 a Nový Hrozenkov č.p. 60. Mlýnská dolina bude doplněna o objekty rolnické usedlosti z Trojanovic se stavbou mlíže, hospodářský objekt z Velkých Karlovic, kovárnu z Horní Lidče, zvoníčku a tzv. živý dům z Ostravice, který zajistí celoroční provoz Mlýnské doliny.

Se stále zvyšujícím se počtem programů Valašského muzea v přírodě se zvyšují požadavky na technické vybavení a zkvalitnění služeb pro účinkující i návštěvníky. Proto připravujeme projekt na úpravu Janíkovy stodoly – a to rozšířením šaten, vybavením novou audiotechnikou a novou

technologii vytápění. Tím bychom chtěli docílit jejího celoročního využití. Složitý úkol nás čeká při rekonstrukci komorního amfiteátru v Dřevěném městečku. Při současných klimatických podmínkách není možné jeho plné využití. Navrhujeme řešení nového amfiteátru se zachováním stávajícího umístění hlediště i jeviště. Hlediště bude pouze polohově a výškově upraveno – pro optimální umístění nově navržených sedadel pro diváky – při zachované stávající kapacitě 500 míst k sezení. Celé hlediště bude nově zastřešeno lanovou konstrukcí s mobilní plachtovou krytinou. Ve směru k veřejné komunikaci a k centru města bude okolo hlediště vytvořena zvuková bariéra, vhodně doplněná výsadbou nové zeleně. Jeviště amfiteátru bude celé kryté stabilním zastřešením při zachování stávající plochy. Navrhovaný amfiteátr lze provozně využívat dvěma způsoby. Buď zcela samostatně, bez napojení na stávající areál Dřevěného městečka – pro tuto alternativu je navržen samostatný vstup a výstup s pokladním systémem, nové hygienické zázemí a občerstvení pro návštěvníky, nebo jako součást Dřevěného městečka; v případě jevištních programů zahrnutých do denní prohlídky celého areálu s využitím jeho stávajících hygienických a stravovacích kapacit. V polovině roku 2006 bude – po mnohaletém úsilí dokončeno centrální parkoviště u Mlýnské doliny s kapacitou 124 stání pro osobní automobily a 28 místy pro autobusy, čímž bude odbourán dlouhodobý problém s parkováním návštěvníků. Ani tím však úkoly pro první desetiletí 21. století nekončí.

PROVOZNÍ ÚTVAR VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM

Miroslav Kotrba

Celý provozní útvar se skládá z pěti oddělení, která se starají o zajištění programů a chodu celého muzea. Jedná se prakticky o veškeré služby návštěvníkům, opravy a výroba venkovního nábytku, občerstvovací a prodejní služby, pronájem objektů, stánků, výroba tradičních suvenýrů a propagačních materiálů, dále úklid, až po ukázkou praktického života na Valašsku – jak ve městech, tak i vesnicích – s ukázkami celého technického a hospodářského zázemí tehdejšího stylu života.

Činnost provozního útvaru je velmi různorodá a náročná. V trvalém pracovním poměru zde pracuje 45 zaměstnanců s úzkou specializací dle jednotlivých oddělení. Tento tým nese podstatnou zátěž celoročního návštěvnického provozu Valašského muzea v přírodě. Na hlavní sezónu, která začíná v květnu a končí v září, přijímáme dalších 35–40 pracovníků do funkce cizojazyčných průvodců. Pro oživení objektů ve Valašské dědině zaměstnáváme tzv. tetičky, které podtrhují atmosféru oživených

Ukázka zemědělských prací ve Valašské dědině, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

chalup a poskytují k nim různé informace. V neposlední řadě zaměstnáváme také řemeslníky, jako jsou např. kováři nebo mlynáři, kteří předvádějí ve stylovém prostředí Mlýnské doliny a Valašské dědiny své řemeslné dovednosti (zpracování železa, práci na vodní pile). Všichni se prostě snažíme o to, aby se návštěvník dozvěděl o umu a dovednostech našich předků co nejvíce.

Možnost finančního ocenění našich zaměstnanců není zrovna podle jejich i našich představ, porovnáme-li nároky na jejich jazykovou a odbornou vzdělanostní zdatnost a také s ohledem na nepřetržitý provoz všech areálů. I přesto se nám daří, i když s obtížemi, své poslání plnit. Nejochotnější pracovníky získáváme z řad důchodců, kteří ve svém produktivním věku v muzeu pracovali nebo k němu mají velice pozitivní vztah. Máme však i světlé výjimky mladých zaměstnanců provozu.

Nyní bych vás rád stručně seznámil s jednotlivými odděleními provozního útvaru. Největší, co do počtu zaměstnanců, je Oddělení služeb návštěvníkům. Toto oddělení zajišťuje veškeré průvodcovské služby ve všech třech areálech formou výkladů o jednotlivých objektech i zajímavostech z oblasti místopisu. Průvodci rovněž kontrolují vstupenky, poskytují návštěvníkům aktuální informace, propagační materiály – včetně pozvánek na pořádané a připravované akce. Součástí pracovní náplně průvodců je i částečný úklid a udržování čistoty v objektech a hlavně kontrola a hlídání vystavených exponátů. Toto oddělení má ve své kompetenci i přípravu svatebních obřadů v Dřevěném městečku, které zde probíhají ve spolupráci s MěÚ v Rožnově pod Radhoštěm. S tímto oddělením je spojena také Hospodářská správa Valašského muzea v přírodě, která zajišťuje veškerý úklid areálů a správních budov – a to včetně hygienického chodu

Návštěvníci v Mlýnské dolině, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

toalet v jednotlivých areálech a zajištění odvozu odpadků.

Velmi důležitým oddělením je Produkční a programové oddělení, které ve spolupráci s ostatními útvary muzea, především útvarem etnografickým, zajišťuje přípravu atraktivních programů Valašského roku. Zajišťuje veškeré kontakty s masmédií, soubory, umělci, realizuje veškerou přípravu domácích i zahraničních folklorních festivalů, představení různých žánrů pro děti i dospělé atd.

Na práci tohoto oddělení velmi úzce navazuje činnost oddělení propagace a managementu. Prakticky ve spolupráci s jednotlivými režiséry graficky zpracovává všechny propagační materiály od předloh plakátů pro jednotlivé pořady až po informační materiály pro jednotlivé návštěvníky. Do kompetence tohoto oddělení spadá také veškerá výzdoba areálů na jednotlivé pořady, výroba různých informačních popisek (v areálech a u pokladen), příprava vlajkosláv, orientačních cedulí, dále výroba navštívenek, průkazek, vstupenek; veškeré grafické úpravy tiskopisů, pamětních listů, vitrin v hlavním vchodě muzea a spousta dalších činností, které vyplynou z potřeb jednotlivých režisérů k zajištění programu podle jejich představ. Začátkem září byla na toto oddělení přijata pracovníce do funkce propagačního referenta, která bude mimo propagační činnost zajišťovat i oblast manažerskou a průzkumovou. Máme snahu stále naše služby vylepšovat a novými nápady přitáhnout stále nové návštěvníky. Pracovnice zajišťuje a vyhodnocuje různé ankety, z jejichž výsledků zjistíme, o co má návštěvník největší zájem, a tomu se snažíme vyhovět.

Pro činnost Valašského muzea v přírodě je velice důležité oddělení zemědělské, které hospodář na ploše 65 ha, která se skládá z polí, pastvin, luk a lesů. Údržba těchto ploch je z hlediska rekultivací, odstraňování náletových dřevin a zkulturnování půdy a pastvin všeobecně velice náročná.

Největší důraz klademe na tradiční chov živých zvířat přímo v areálu Valašské dědiny. Chovají se zde krávy, kozy, koně, husy, slepice, králíci, kačeny, snad vše, co se dříve na valašských dědinách chovalo. Vlastníme i oslíka, kterého využíváme, jako všechna ostatní zvířata, i při programech v areálech. Naše živé hospodářství přitahuje velké množství dětí i dospělých návštěvníků, zvláště když se ve výběhu objeví mláďata. V současné době vlastní Valašské muzeum v přírodě největší stádo padesáti čistokrevných ovcí 'Valašek' na světě. S touto činností koresponduje i další zemědělská činnost, jako je pěstování tradičních plodin Valašska na poličkách, která jsou obhospodařována tradičním starým způsobem – bez chemických prostředků a moderních metod. Stejným směrem se ubírá i ovocnářství, květinářství a zahradnictví. K úkolům patří také vysazování tradičních plodin a rostlin a údržba zahrádek u jednotlivých objektů, dále vysazování a hrmkování květin do objektů, výroba girland, suchých vazeb a veškerá výzdoba areálů. Na zemědělském oddělení pracuje v současné době 8 zaměstnanců. Je pravdou, že na některé práce, jako je senoseč, žně a rekultivace, jsme nuceni sjednávat si pomoc za úplatu. V areálu máme také genetickou banku tradičních štěpů ovoce a spolupracujeme s výzkumnými zemědělskými ústavami. Mimo zemědělské práce má zemědělské oddělení na starost péči o veškeré zelené plochy, vysázené rostliny a parkové úpravy v Dřevěném městečku a Mlýnské dolině – včetně údržby veřejného parkoviště.

Dalším oddělením je stolárna lidové umělecké výroby, která zajišťuje opravy a výrobu různých předmětů od tradičních valašek po výrobu stylového nábytku, vývěsných štítů a všeho potřebného ze dřeva pro doplňková vybavení objektů v areálech, ale i kanceláři správy muzea. Jedním z úkolů tohoto oddělení je také stavění a likvidace prodejních stánků na jednotlivé akce, jejich oprava, výroba a údržba. Naše muzejní stánky také půjčuje jiným organizacím při pořádání jejich vlastních akcí.

Oddělení ostrahy, které se stará o bezpečnost a monitoring, pracuje nepřetržitě 24 hodin denně. Postupně zavádíme do všech areálů bezpečnostní zařízení proti narušení a vloupání do objektů. Hlídači provádí pravidelné obchůzky se služebním psem, hlavně v nočních hodinách, protože nenechavců neubývá, ba spíše naopak. V současné době pracuje na tomto oddělení 12 zaměstnanců, včetně vedoucího. Toto oddělení zajišťuje mimo jiné také telefonní ústřednu, kopírování různých materiálů, přijímá a zajišťuje objednávky prohlídek areálů na základě písemných požadavků návštěvníků, a poskytuje informace o Valašském muzeu v přírodě a jeho programech široké veřejnosti.

PÉČE O SBÍRKY VE VALAŠSKÉM MUZEU V PŘÍRODĚ

Markéta Šimčíková

Jistě netřeba příliš připomínat, že k základním povinnostem sbírkotvorných institucí patří sbírání, uchovávání a prezentace vybraných objektů dokumentujících vývoj společnosti a přírody. Bohužel v minulosti se péče o sbírky ve většině muzeích v naší zemi téměř zcela podřídila činnostem souvisejícím s využíváním sbírkového fondu, což nesporně souviselo nejen s nízkou účinností technologií ochrany, ale především s panujícím společenským zřízením, které upřednostňovalo povrchní iluzi před realitou.

Demokratizace společenského klimatu přinesla vedle jiného i nezkreslený přístup k výsledkům práce zahraničních specialistů a postupnou změnu ve vnímání problematiky ochrany sbírek. Nový trend se samozřejmě v průběhu 90. let odrazil i ve Valašském muzeu v přírodě v řadě dílčích změn. Razantní transformaci však s sebou přináší až přijetí a postupné uskutečňování nové koncepce péče o sbírky schválené v roce 2003, jejíž hlavní ideou je snaha chránit sbírky při všech muzejních aktivitách, tzn. nikoliv pouze připravit sbírky pro prezentaci a příležitostně zkontrolovat depozitáře. Projekt komplexního zefektivnění stávajícího systému vychází z podrobné analýzy situace v oblasti ochrany sbírek v muzeu a navrhuje konkrétní body v péči o sbírkové předměty.¹

Nový přístup se opírá o základní oborové normy, které muzejní konzervaci a restaurování považují za aplikovanou vědní disciplínu s humanitní podstatou a využívající metody technických a přírodních věd.² Cílem je především uchování originálního stavu sbírkových předmětů, nikoliv jejich snadno proveditelné „zkrášlení“, a tedy neetická falzifikace. Základní aktivity lze rozdělit do tří základních směrů – na preventivní a sanační konzervaci a restaurování. Jak už název napovídá, cílem první skupiny opatření je předcházet poškození sbírek vhodným ochranným režimem, včetně efektivního systému krizového managementu, tedy důsledná prevence poškození. Druhá

oblast je pak zaměřena na „tradičnější“ konzervátorské aktivity stabilizující fyzický stav sbírkových předmětů intervenčními zásahy, které však vždy částečně narušují původní originální stav památky. Konečně

muzejní restaurování, při kterém je originalita poškozována nejvýrazněji, má za cíl, v nevyhnutelných případech, navrátit artefaktu nejcitlivějším možným způsobem funkční či estetickou účinnost.

Konsolidace uvolněné barevné vrstvy, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Nejdříve bych se chtěla věnovat preventivní konzervaci. V našem oboru představuje preventivní konzervace soubor neinvazivních opatření upravujících režim sbírkového předmětu, který na rozdíl od sanační konzervace uchová na předmětu většinu stop o jeho roli v dějinách a je tedy přínosná pro objektivizaci historických reálií, zkvalitnění prezentačních modelů a v neposlední řadě i jako zdroj úspor finančních prostředků. Jak už bylo uvedeno, opatření z oblasti preventivní konzervace se snažíme uplatňovat při všech typech muzejních aktivit. Samozřejmě vzhledem ke specifické struktuře i bohatosti aktivit našeho muzea není ve všech oblastech zatím stav ideální; dovolím si proto přiblížit jen nejzajímavější výsledky. Nejvhodnějším objektem pro aplikaci zásad preventivní konzervace se stal v roce 2002 získaný rozsáhlý objekt ve Frenštátě pod Radhoštěm. Muzeum jej získalo se záměrem vybudovat zde ústřední depozitář a současně i moderní konzervátorské pracoviště. Naším prvním úkolem bylo ověřit stavebně technické a zejména mikroklimatické parametry získaného objektu. Po základních jednoduchých úpravách, jako bylo např. uzavření rozvodů vody do vyšších pater, které by v případě havárie mohly způsobit poškození deponovaných sbírek, se stalo zásadním úkolem provést minimálně roční měření úrovně relativní vlhkosti a teploty v celém objektu pomocí moderních elektronických měřidel typu data logger. Po ukončení měřicího cyklu byla provedena analýza, na jejímž základě jsme mohli částečně optimalizovat rozmístění sbírkových předmětů a minimalizovat tak riziko jejich poškození nevhodnými mikroklimatickými podmínkami. Současná situace není jistě zcela optimální a vyžadá si ještě další změny, které jsou však podmíněny přestavbou stávajícího objektu na depozitář. Pro úpravu prostor s méně vhodným mikroklimatem jsme prozatím navrhli a provedli jednoduchá a levná opatření. Domníváme se totiž, že strojní klimatizace není v dlouhodobém horizontu příliš vhodná, ať už z důvodů finanční

náročnosti či kvůli zvýšenému riziku kontaminace depozitářních prostor biologickými škůdci, zejména plísněmi. Zastínění okenních otvorů aluminiovou fólií tak ve většině depozitářních sálů efektivně vyřešilo potřebnou úpravu teploty a relativní vlhkosti. Vzhledem k potřebě uložit v novém depozitáři co možná nejvíce sbírek a tím minimalizovat rizika a náklady spojené s jejich správou, byly pro uložení sbírek v této budově navrženy mobilní skladovací kovové systémy, které podstatně zvyšují kapacitu depozitáře. Těmito systémy byly zatím vybaveny čtyři depozitářské sály.

Další oblastí, v níž se snažíme zlepšit ochranu sbírek, je školení personálu. Vzhledem k charakteru Valašského muzea v přírodě coby „živého muzea“, kde do styku se sbírkovými předměty přijde poměrně velká část zaměstnanců (kromě kurátorů se jedná o průvodce, demonstrátory, uklízečky etc.), je nezbytné, aby všichni byli proškoleni o zacházení se sbírkovými předměty. Před otevřením návštěvnické sezóny (tedy každoročně) probíhá školení personálu všech tří návštěvnických areálů a pracovníkům jsou současně předány stručné textové materiály s informacemi o rizikových faktorech způsobujících poškození sbírek.

Součástí zkvalitňování ochrany sbírek v našem muzeu je i průběžné vzdělávání pracovníků oddělení péče o sbírky a budování informační báze. Knihovna oddělení se neustále rozšiřuje o nové odborné publikace a díky spolupráci se Slezskou univerzitou v Opavě získáváme potřebné publikace i z tamní knihovny. Spolupráce byla navázána i s Metodickým centrem konzervace při Technickém muzeu v Brně, se Středočeským muzeem v Roztokách u Prahy nebo s Restaurátorskými laboratorfemi Archeologického ústavu AVČR. V počítači mají pracovníci k dispozici databázi nebezpečných chemických látek, modifikovanou pro snadnější využívání v podmínkách Valašského muzea v přírodě. Internet slouží k získávání potřebných

informací o konzervačních prostředcích, postupech apod. – a to buď studiem odborných webových stránek (conservatorWeb, apod.), nebo konzultacemi s odborníky z jiných muzeí nebo příslušných institucí.³ Internetovým spojením bylo také umožněno napojení na databázi sbírkových předmětů, kterou konzervátoři nezbytně potřebují pro zjišťování potřebných informací o ošetřovaném předmětu, aby mohli stanovit optimální konzervátorský postup. Cenné je rovněž navázání kontaktů se zahraničními specialisty v oboru, které proběhlo v rámci letní školy na Maltském centru pro restaurování věnované novým nástrojům monitorujícím prostředí sbírkových předmětů a jejich poškození. Jedním z těchto nových technologií jsou dozimetry světelného poškození LightCheck® Sensitiv a LightCheck® Ultra, které naše muzeum – díky této akci – získalo.⁴ Můžeme tak zjistit, jak moc jsou sbírkové předměty vystaveny světelnému poškození.

Koncepce samozřejmě zahrnuje i část věnovanou aktivitám v oblasti sanační konzervace. O zkvalitnění usilujeme jednak vývojem nových přístupů, jednak dovybavením konzervátorského pracoviště novými přístroji a zařízením, na které získáváme prostředky převážně z externích grantů. Do prvního okruhu náleží snaha o zásadní transformaci vedení konzervátorské dokumentace, která je nezbytnou součástí ochrany sbírek a konzervátorské praxe. Význam kvalitní dokumentace vzrůstá se změnou základních cílů muzejní konzervace, ke kterým by mělo patřit i důkladné všestranné poznání artefaktů. U stávající dokumentace nebylo možné zachytit množství důležitých informací, velkým problémem byla rovněž nedostatečná fotodokumentace. Zásadním nedostatkem pak byla nepropojenost zachycených informací s hlavní dokumentační bází muzea, tedy svého druhu ztráta informací. Navázali jsme proto spolupráci s firmou Bach Systems – vyvíjející muzejní dokumentační software používaný v našem muzeu – a v průběhu několika měsíců připravili

pilotní verzi nové konzervátorské karty, implementované do standardní katalogizační databáze ProMuzeum. Nový produkt byl na našem pracovišti rok testován a nyní je již běžně používán.⁵

Jak již jsem zmínila v úvodu, sanačnímu konzervátorskému zásahu musí předcházet důkladný průzkum předmětu a musí být veden v souladu se současným stupněm poznání. Předpokládá to tedy pracoviště vybavené moderními přístroji pro průzkum (optický stereomikroskop Olympus SZX 12 a další pracovní stereomikroskopy) a konzervátorský zásah (sušárna, ultrazvuková čisticí vana, generátor horkého vzduchu, otryskávací a mikrotryskávací zařízení, mikrobruska, parní čistič) atd. Vzhledem k charakteru našeho muzea je pro nás velmi důležité zdokonalování metod stabilizace organických materiálů, především pak dřeva. V loňském roce byla uvedena do provozu nově vyvíjená aparatura na desinsekcii dusíkem, kterou – kromě vlastního přístroje a minitanku s kapalným dusíkem – tvoří stan s unikátní hliníkovou konstrukcí určený k mnohonásobnému použití. K úmyslu pořídit tento přístroj nás vedly snahy omezit používání kapalných biocidů, jejichž účinnost je poměrně nízká (a především kvůli případné toxicitě použitých látek). Tento trend doplní v letošním roce další zařízení na netoxickou likvidaci dřevokazných škůdců založenou na řízeném zahřátí materiálu na 55 °C, kdy dochází k nevratnému rozkladu proteinů v organismech škůdců. I nadále vyhledáváme další možnosti účinného a bezpečného ošetření dřeva.

Činnost pracovníků je taktéž prezentována na odborných fórech.⁶ Při každodenní práci na ochraně sbírkových fondů samozřejmě nezapomínáme ani na zajištění bezpečnosti práce pracovníků konzervátorského pracoviště.

Další rozvoj činnosti Oddělení péče o sbírky je úzce spojen s plánovanou rekonstrukcí muzejní víceúčelové budovy ve Frenštátě

p. R., pro níž byl již zpracován komplexní projekt vybavení. Cílem je vytvořit zde personálně i technicky kvalitně vybavené pracoviště, které by mohlo všestranně zabezpečit technickou péči o sbírky v duchu nejnovějších trendů.

Na závěr bych však ráda znovu připomněla, že na ochraně sbírek v moderním muzeu musí participovat nejen konzervátoři, ale svým způsobem všichni zaměstnanci. Díky dosavadní promyšlené personální politice tvoří většinu odborných pracovníků

Moderní otryskávací zařízení užívané v Oddělení péče o sbírky, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

v našem muzeu, jak ve funkcích kurátorů, tak i na pozicích konzervátorů, poměrně mladý kolektiv, přičemž několik zaměstnanců má vysokoškolské muzeologické a historické vzdělání. Přináší to nejen usnadnění komunikace mezi kurátory většiny sbírek a vedoucí Oddělení péče o sbírky, ale s problematikou ochrany sbírek se tak přirozeně seznamují i absolventi jiných škol bez muzeologického základu, kteří neměli možnost při studiu získat teoretické i základní praktické dovednosti z muzejní konzervace. Domnívám se, že právě cestou přirozené diskuse o problematice hodnoty či autenticity sbírkového předmětu je možné zlepšovat každodenní práci se sbírkami.

POZNÁMKY

¹ Zákon č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů.

Doporučení UNESCO k ochraně movitého majetku kulturní hodnoty. Český výbor ICOM, Asociace českých moravskoslezských muzeí a galerií 1994.

HOLMAN, P. – TLACHOVÁ, K. (překl.): *Konzervátor-restaurátor: profesní kodex*. In: Konzervace a restaurování kulturního dědictví z pohledu mezinárodní etiky, Metodický list, Brno 1995, s. 73–76.

RYDLOVÁ, E.: *Zkušenosti ze stáže v muzeu Victoria & Albert v Londýně*. In: Sborník z konzervátorského a restaurátorského semináře, Kopřivnice 1998, s. 131–134.

ŠTŘEŠŤÍKOVÁ, M. – ŠIMČÍK, A.: *Dokument z Van-ta – evropská politika preventivní konzervace*. In: Sborník z konzervátorského a restaurátorského semináře, Brno 2003, s. 49–55.

² Profesionální etický kodex ICOM-CC 1986.

Ethic Checklist Victoria (Albert Museum London 2005 – http://www.vam.ac.uk/files/file_upload/15825_file.doc

ŠIMČÍK, A.: *Specifika muzejní konzervace*. In: Sborník z konzervátorského a restaurátorského semináře, Liberec 2004, s. 9–11.

³ Internetové stránky pro odbornou komunikaci v oblasti konzervování a restaurování ConservatorWeb <http://www.fpt.slu.cz/~sim20uh/>.

⁴ LightCheck® je nový nástroj, který umožňuje vyhodnotit množství světla, kterému byl předmět vystaven během prezentace již od hodnot 50 luxů po dobu několika měsíců. Je vyroben ze světlocitlivé vrstvy umístěné na substrátu, přičemž barva vrstvy se mění během světelné expozice. Light Check® Ultra tvoří malý papírový proužek opatřený světlocitlivou vrstvou kombinovanou z barvy modré a červené. Po expozici se tedy barva mění od tmavěmodré po růžovou. Light Check® Sensitiv tvoří malý obdélník pod sklíčkem opatřený světlocitlivou vrstvou modré barvy. Po expozici se barva mění od tmavěmodré po světlemodrou.

⁵ ŠIMČÍKOVÁ, M. – ŠIMČÍK, A.: *Principy moderní dokumentace konzervátorského procesu*. In: Sborník z konzervátorského a restaurátorského semináře, Liberec 2004, s. 17–20.

6 ŠIMČÍKOVÁ, M. – ŠIMČÍK, A.: *Dokument z Van-
taa – evropská politika preventivní konzervace*.
In: Sborník z konzervátorského a restaurátorského
semináře. Brno 2004, s. 49–55.

ŠIMČÍKOVÁ, M.: *Konservierung der Glocke vom
Jahre 1788*. In: Sborník z konference Muzeum
i konserwacja u progu XXI wieku, Malbork 2004,
v tisku.

ŠIMČÍKOVÁ, M.: *Transformace procesu péče o sbír-
ky ve Valašském muzeu v přírodě*. In: Sborník
z konzervátorského a restaurátorského semináře.
Liberec 2005, s. 17–20.

ŠIMČÍKOVÁ, M. – ŠIMČÍK, A.: *Principy moderní do-
kumentace konzervátorského postupu*. In: Sborník
z konzervátorského a restaurátorského semináře.
Liberec 2005, s. 14–16.

ŠIMČÍKOVÁ, M.: *Die Sammlungspflege in dem Wa-
lachischen Freilichtmuseum*. In: Sborník z kongre-
su CIMA XIV. Vývoj zemědělství ve 20. století, jeho
dokumentace a prezentace v muzeích. Rožnov
pod Radhoštěm 2004, s. 152–154.

KOUDELOVÁ, J. – ŠIMČÍKOVÁ, M.: *Zásady prů-
zkumu objektů dřevěné architektury v muzeích
v přírodě*. In: Sborník z konferencí konzervátorů
a restaurátorů. Cheb 2006, s. 97–104.

ŠIMČÍKOVÁ, M. – ŠIMČÍK, A. – HAVLÍN, V.: *Zkuš-
nosti s využitím netradičních metod likvidace škod-
livého hmyzu v podmínkách Valašského muzea
v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*. In: Sborník
referátů z konference konzervátorů a restaurátorů.
Cheb 2006, s. 105–109.

PRAMENY A LITERATURA

ŠIMČÍKOVÁ, M. – ŠIMČÍK, A.: *Principy moder-
ní dokumentace konzervátorského procesu*.
In: Sborník z konzervátorského a restaurátorského
semináře, Liberec 2004, s.17–20.

ŠIMČÍK, A.: *Nová platforma pro odbornou ko-
munikaci v oblasti konzervování a restaurování*.
In: Sborník z konzervátorského a restaurátorského
semináře, České Budějovice 2001, s. 53–54.

ŠIMČÍK, A.: *Specifika muzejní konzervace*.
In: Sborník z konzervátorského a restaurátorského
semináře, Liberec 2004, s. 9–11.

Doporučení UNESCO k ochraně movitého majetku
kulturní hodnoty. Český výbor ICOM, Asociace čes-
kých moravskoslezských muzeí a galerií 1994.

RYDLOVÁ, E.: *Zkušenosti ze stáže v muzeu
Victoria & Albert v Londýně*. <http://www.fpf.slu.cz/~sim20uh/technologie/etika/rydlova.htm>.

Ethic Checklist Victoria (Albert Museum London
2005).

Internetové stránky pro odbornou komunikaci v ob-
lasti konzervování a restaurování ConservatorWeb
<http://www.fpf.slu.cz/~sim20uh/>.

STŘEŠŤÍKOVÁ, M. – ŠIMČÍK, A.: *Dokument z Van-
taa – evropská politika preventivní konzervace*. In:
Sborník z konzervátorského a restaurátorského
semináře, Brno 2003, s. 49–55.

HOLMAN, P. – TLACHOVÁ, K. (překl.): *Konzer-
vátor-restaurátor: profesní kodex*. In: Konzervace
a restaurování kulturního dědictví z pohledu
mezinárodní etiky, Metodický list, Brno 1995,
s. 73–76.

Profesní etický kodex ICOM-CC 1986.

Zákon č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní
povahy a o změně některých dalších zákonů.

VLČKOVA PALÍRNA Z LAČNOVA – NOVÁ EXPOZICE VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ

Martin Šimša

19. května 2005 byla při příležitosti oslav 80. výročí otevření Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm zpřístupněna pro veřejnost rekonstrukce objektu Vlčkovy palírny z Lačnova. Nová expozice obohatila areál Dřevěného městečka o zajímavé téma, jehož prezentace v muzeích v přírodě v České republice doposud chyběla. Realizace Vlčkovy palírny vycházela z prvotní stavebně-technické dokumentace prováděné pracovníky Valašského muzea v přírodě již v 60. letech 20. století, na kterou v letech 1999 až 2000 navázal výzkumný úkol řešený v rámci Etnografického útvaru muzea.

PALÍRNA A JEJÍ MAJITELÉ

Palírna na výrobu domácí slivovice pochází z Lačnova, obce rozkládající se na jižním Valašsku, nedaleko Valašských Klobouk. Její provoz tvořil doplněk zemědělského hospodářství rodiny Vlčků vlastníci ve vesnici rozsáhlý 17 ha statek čp. 32. Sociálně patřila rodina mezi sedláky, jejich usedlost se řadila ke starým neděleným statkům, jejichž pozemky tvořil široký 1,5 km dlouhý pruh polí po levé straně Lačnovského potoka. Rozsáhlý majetek, představovaný vlastnictvím velkého množství pozemků, byl částečně znehodnocován jejich malou bonitou, kterou se vyznačovala všechna půda na levém břehu potoka. Oproti tomu statky na pravém břehu měly půdu mnohem lepší a jejich majitelé byli pokládáni za bohatší sedláky.

V souladu s množstvím polí bylo hospodářství dostatečně rozsáhlé. Na vysoké potoční terase se kolem trojstranného dvora ve tvaru písmene U rozkládalo nalevo vlastní obytné stavení (jizba, síň a komora), v čele kamenné chlévy a poslední, pravou stranu, zabírala rozsáhlá stodola. Nejmladší stavbou byla patrová roubená komora vystavěná uprostřed otevřené, k potoku orientované strany dvora. Zcela osamoceně, v poměrně velké vzdálenosti ode dvora, stála sušárna na ovoce. Hospodářství běžně disponovalo párem koní, hříbaty, několika kusy krav, prasat, ovcí a drůbeží. Podle informací pamětníků rodina nikdy netrpěla

hladem a v první polovině 20. století našla dostatek prostředků k modernizaci, přestavbě usedlosti i zřízení palírny.

Většina těchto aktivit je spojena s osobou Františka Vička a jeho ženy Rozálie, rozené Janáčové. Jejich sňatkem (1914)

také pilíře (stodola) a dokonce celé stěny stavby (chlévy). Novinkou byl spádový vodovod přivádějící z výše položených studní vodu až do chléva. Sem bylo ostatně také přednostně instalováno elektrické osvětlení. Obytné stavení oproti tomu zůstalo až do 50. let roubené s tradiční dispozicí.

Objekt Vičkovy palírny v Lačnově, fotografie B. Píkrýl, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

a převzetím usedlosti skončilo období dlouhodobé absence hospodáře, Františkova otce, který opilý zmrznul v lese (†1895). Poválečná hospodářská konjunktura napomohla rozsáhlé modernizaci hospodářství. Jak již bylo zvykem, týkala se především hospodářských stavení (chlévy a stodola), které byly nově vybudované na pevných základech z kamenných kvádrů tvořících

V souvislosti s celkovou modernizací zřejmě došlo i ke pořízení destilačního aparátu, na čemž mohla mít určitý podíl i Rozálie pocházející ze sousedního Vizovicka, kde bylo pálení domácích slivovice vcelku běžné a mělo již určitou tradici. Přesné datum zřejmě nikdy nezjistíme, protože většina pramenů o fakticky existujícím provozu zcela mlčí. Pozemkové knihy shodně evi-

dují budovy, v nichž byly kotle instalovány, jako pouhé dřevěné boudy a na tom zůstalo až do jejich zániku.

STAVEBNÍ PODOBA A ZAŘÍZENÍ PALÍRNY

Provoz produkční palírny Františka Vlčka byl tvořen dvěma budovami v pozemkových knihách a mapách evidovaných pod parcelními čísly:

238 – Dřevěná kůlna – v ní byla instalována starší část tvořená kotlem na pálení kvasu.

237 – Dřevěná kůlna – stála o několik metrů po proudu potoka za palírnou a nacházela se v ní později zřízená destilatura na přepalování lutru.

Starší fáze provozu palírny byla umístěna v již existující kůlně (č. par. 238) u potoka, takto je alespoň uváděna její funkce stavby v pozemkové knize - a to dokonce i v letech, kdy existenci palírny máme již bezpečně doloženo. Srub palírny stál na nízké podezdívce z plochých kamenů, na jeho stavbu bylo použito hraněných trámů nevelkých průřezů. Mezery mezi trámy byly vycpány mechem a zalíšťovány, stěny nebyly zevnitř ani zvenčí omítnuty. Celková plocha stavby nepřesahovala 18 m². V této podobě zřejmě zůstala stavba až do 20. let 20. století, kdy proběhla její výrazná přestavba.

V roce 1927 vyšlo zákonné nařízení upravující pálení v produkčních palírnách. Pokud jejich majitelé chtěli i nadále pokračovat ve své činnosti, museli umístit do palírny úřední měřidlo sloužící k zaznamenání množství vypáleného lihu. Předpis současně stanovil povinnost spojení a zapečetění všech součástí destilačního zařízení – kotle, převodních rour, chladiče a měřidla – v jeden celek. Instalace měřidla následně vyvolalo potřebu zvednout stávající chladič a prodloužit převodní roury do takové výšky, aby pálenka po kondenzaci stékala až do sběrné nádoby samospádem. Technicky nepřilíš náročná akce však narazila ve Vlčkově palírně na značné překážky. Hlavní komplikace

spočívala ve výšce stropu, který byl příliš nízký na umístění chladiče, měřidla a sběrné nádoby v jedné řadě nad sebou. Majitel proto přistoupil k stavební úpravě celého objektu, která měla za následek nejen zvýšení stropu, ale také prodloužení celé stavby. Stopy po těchto přestavbách jsou na fotografiích dobře patrné a dovolují nám rekonstruovat jejich průběh.

Vstupní, štítová část starého srubu byla odstraněna a konce trámů zapuštěny do drážky ve svislém trámu, který je zafixoval a současně druhou drážkou vytvořil napojení na trámy prodlužující stavbu. Jejich konce byly opět sroubeny se štítovou stěnou stavby. Prodloužená byla původní část (na ní se zachovaly stopy po ukotvení stropu), následně byla překryta novými trámy, zvyšujícími celou stavbu na stávající výšku. Také komín od topeniště kotle musel být zvýšen, což je na fotografii dobře patrné. Pravděpodobně při této přestavbě došlo k výměně střešní krytiny ze šindelové na pálenou tašku. Užitná plocha kůlny se přestavbou zvýšila na 22 m².

Vzhled a zařízení palírny po její přestavbě můžeme rekonstruovat jednak na základě stavební dokumentace ze 60. let 20. století, jednak z výpovědi pamětníků - dcer a zetě pana Vlčka. Umístění palírny u potoka odpovídalo zvyklostem stavět palírny co nejbližší vodnímu toku, aby bylo možné zásobení tekoucí studenou vodou. Z usedlosti se k ní chodilo chodníčkem, který jednoduchou lávkou překračoval potok a končil u palírny. Na druhé straně potoka vedla širší cesta pro vozy navážející kvas.

Do palírny se vstupovalo dvěma v pravé části štítové zdi. K osvětlení prostoru palírny sloužila pouze dvě jednoduchá dvoukřídlá okna v pravé okapové stěně stavby směřující k potoku. Po vstupu do palírny pokračovala cesta uličkou, která vedla až ke kotli v zadní části místnosti. Po její levé straně zabíraly celou přední část prostoru nastavené kádě, bečky a škopky na kvas. Velké množství nádob sloužilo jednak

k uložení kvasu rodiny Vlčkových, jednak se do nich přelával kvas těch, kteří přijeli pálit. Praktické opatření umožňovalo složit rychle kvas z vozu nebo saní a poslat ho i se zápřahem domů. Několik dalších sudů na kvas bylo postaveno i po pravé straně uličky těsně vedle zásoby dřeva na topení pod kotlem, které bylo složeno v prostoru sousedícím se vstupem.

Celou zadní polovinu místnosti zabíralo vlastní destilační zařízení skládající se z kotle, chladiče, měřícího zařízení a nádoby na pálenku. Kotel byl instalován ve stabilním vyzděném topeništi tvaru nepravidelného šestiúhelníku. Z bezpečnostních důvodů přiléhalo ke stěnám budovy pouze v místě spojení s komínem, kde prostupovalo trámovou zdí ven. Otvor pro topení pod kotlem byl umístěn v čelní stěně a kryla jej železná dvířka běžné tovární produkce, otvor popelníku zůstával nekrytý. Kohout na vypouštění výpalků z kotle byl orientován k zadní stěně stavby, kde na něj navazovalo jednoduché koryto sbité ze dvou desek. Procházelo šikmo po celé její délce a skrz pravou stěnu ústilo do potoka, kde končily veškeré výpalky.

Destilační zařízení vykazuje zjevné znaky dobové tovární produkce, tak jak je známe z katalogů různých firem. Můžeme tedy zamítnout myšlenku, že by se snad mohlo jednat o produkci nějakého domácího řemeslníka. Výrobce s největší pravděpodobností byla některá z firem, jejíž obchodní zastoupení obstarávalo družstvo Milotický hospodář, továrna na zemědělské stroje. Postavení tohoto producenta zásobujícího Valašsko zemědělským nářadím bylo velmi silné. Inzeráty na dodávky a výrobu kotlů na pálení vycházely v časopise Milotický hospodář již od roku 1909 a roku 1923 vyšel dokonce inzerát s fotografií destilačního zařízení, jehož dodání družstvo inzerovalo. Bohužel pro velice obecný popis u inzerátu nevíme, zda tento destilační přístroj přímo vyrábělo, nebo jeho koupí pouze zprostředkovalo. Vzhled kotle můžeme popsat pouze v jeho

horní části, zbytek lze pouze odvodit podle standardních typů. Kotel byl nejspíš válcový s dovnitř vypouklým dnem, které mělo jednak větší ohřevnou plochu, jednak lépe odolávalo tlaku plynů při případném ucpání kotle. Podle předpisů nesměla být výška kotle větší než polovina jeho šířky. Materiál použitý na výrobu kotle byl s největší pravděpodobností několik milimetrů silný měděný plech.

Horní část kotle, která vystupuje nad ostění, byla mírně vypouklá se středovou přírubou pro uchycení klobouku a kruhovým otvorem na nalévání kvasu. Umístěn byl v přední části kotle a kvas se do něj naléval pomocí nádoby ručně, přičemž nalévající musel stát na trámku přistaveném k topeništi. Otvor se uzavíral kruhovým víkem, jehož dolní okraj byl opatřen těsněním. Dostatečné utěsnění zajišťovala příčná hrazda s přítláčným šroubem. Uprostřed horní části kotle vystupuje obruba, na niž se nasazuje klobouk. Spoj je opět proložen těsněním a obě části jsou k sobě staženy čtyřmi šrouby s křídlovými maticemi. Tvar klobouku připomíná protáhlou polokouli, i zde posloužil jako materiál měděný plech. Centrální umístění klobouku na horní části kotle ovlivnilo technické řešení uchycení osy míchadla. Dnes již neobvyklé řešení spočívalo v průchodu osy míchadla jeho středem, kde na ni byla připevněna klika. Otáčelo se s ní tudíž vcelku nepohodlně pouze ve vodorovné poloze – nikoli svislé, jak je obvyklé později. Umístění osy a kliky míchadla na vrchol klobouku nutilo vyvést převod roury na alkoholové a vodní páry mimo vrchol klobouku, aby nebránilo pohybu míchadla. Vývod je proto tvořen kolenem, které vychází asi uprostřed jeho výšky, a pak teprve stoupá vzhůru. Na koleno nasedá vlastní převodní potrubí spojující kotel s chladičem.

Trubky, opět z měděného plechu, nebyly spojeny napevno, ale bylo je možné sejmout. Po zavedení kontroly produkce lihu byl spoj překryt ochrannou schránou a zabezpečen. Převodní roura stoupala kolmo

vzhůru asi do výšky 1,5 m, zde se lomila a s nepatrným sklonem klesala k chladiči. Původně byla výška stoupání roury u destilačních aparátů, a samozřejmě také u lačnovské palírny, vcelku malá a závisela pouze na výšce chladiče, do něhož musely chlazené páry stékat samospádem. Později po instalaci povinného měření množ-

samospádem stékat do měřidla. Tělo chladiče tvořil válec z pozinkovaného plechu, sloužící jako nádrž na chladičí vodu, skrze niž procházela trubka odvádějící lihové páry. Pro dosažení maximální délky chlazení byla stočena do spirály, tzv. hada. Zkapalněné páry samospádem stékaly dolů a ven z chladiče do měřidla. K prů-

Interiér Vičkovy palírny v Lačnově, fotografie B. Píkrýl, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

ství vypáleného lihu a zavedení úředního měřidla (po roce 1927), které bylo umístěno přímo pod chladičem, se výška stoupání zvětšila právě o výšku onoho měřidla. Připojení na chladič bylo opatřeno opět ochrannou schránkou a pečeti.

Chladič stál na dřevěném lešení v takové výšce, aby alkohol z něho vytékající mohl

běžnému zásobování chladiče studenou vodou sloužilo potrubí, které vedlo vodu ze studny nad usedlostí (ze stejného vodovodu byly zásobovány i chlévy). Později, když kovové potrubí zrezivělo, se vedla voda z nádržky vybudované o kus dál na potoce. Potrubí vedlo zemí a vyústovalo přímo v palírnu mezi kotlem a chladičem. V zimě musela být tato nadzemní část

omotávána hadry, aby nezamrzla. Potrubí zde bylo zakončeno jednak kohoutem pro přímou potřebu v palírně, jednak bylo připojeno v dolní části k chladiči, zde byl opět umístěn regulační kohout. Studená voda vtékala dospodu, čímž vytlačovala již zahřátou, odtékající přepadem v horní části chladiče, trubka odváděla vodu přes stěnu srubu ven, kde byla volně ukončena a padala do potoka.

Poslední součástí zařízení bylo měřidlo na množství vypáleného a zdaňovaného lihu. Bylo umístěno pod chladičem na betonovém podstavci vyrovnaném tak, aby měřilo bez odchylek. Instalaci zajišťoval Finanční úřad z Valašských Klobouk, jehož bylo také majetkem. Odtud také přicházel „financ“ pan Čech, který měření prováděl. Po zaznamenání množství lihu vytékal destilát do bedněné nádoby tvaru putyry - tzv. tunky, přes níž bylo nataženo plátno na zachycení případných hrubých nečistot.

Destilát z prvního pálení však bylo nutné ještě jednou přepálit. K tomu se původně používal stejný kotel jako na první pálení. Po vydání vyhlášky zakazující provádět první a druhé pálení v jedné místnosti a na jednom kotli bylo nutné v vybudovat ještě jedno destilační zařízení, které bylo umístěno do nedaleko stojící kůlny.

Destilatura byla podle slov informátorky B. Sucháčkové zařízena na základě vyhlášky v době protektorátu. Bylo to nedlouho poté, co byl příkázán povinný odvod každého desátého litru vypálené slivovice. Lze ovšem předpokládat, že první impulsy souvisejí se zavedením měřidla v palírně. Zde již totiž nebylo možné přepalovat na jednom kotli bez toho, aniž by se destilát změnil dvakrát – a tím se i dvakrát zdanil. Pro instalaci destilačního zařízení bylo využito opodál stojící dřevěné kůlny (číslo parcely 236). Pravděpodobně po osobní dohodě mezi Františkem Vlčkem a jejím majitelem, která však nebyla nikdy úředně zaznamenána, došlo k její přestavbě na destilaturu.

Fotografie pořízené stavebně dokumentačním průzkumem Valašského muzea v přírodě dokládají drobnou zděnou stavbu se šindelovou střechou. Stavba není omítnuta. Lze tedy konstatovat, že stavební úpravy nebyly zřejmě nijak technicky náročné a omezily se na vyzdění volných ploch mezi rámovou konstrukcí stavby a zhotovení vnitřních omítek. Z takové stavební konstrukce můžeme tušit, že stavba měla původně dřevěnou kostru pouze obitou deskami. K vyzdění došlo nejspíš až v souvislosti s jejím přebudováním na destilaturu. Sedlová střecha s prkennými štíty byla pokrytá šindelem, překrytým na pravé straně střechy zcela a na levé částečně *térovým papírem*. Vchod do místnosti se nacházel ve štítové stěně obrácené k budově palírny, chráněn přesahem střechy. Podle pamětníků byla nade dvěma cedule: Daně prostá destilatura. Důvodem bylo pálení zdaněného lutru, který se měřil a také zdanil již v palírně.

Celý prostor osvětlovalo jediné okno proražené v pravé okapové stěně. Večer se v ní (podobně jako v palírně) svítilo petrolejkou a od konce 40. let 20. století elektrickým osvětlením. Místnost byla omítnuta a oličena vápnem, podlahu tvořila slabá vrstva cementového štětu. Zadní polovina místnosti byla vyhrazena destilačnímu zařízení. Platí pro ně většina toho, co bylo řečeno již v případě palírny. Kotel byl umístěn ve zděném topeništi, otvor na příkládání v čelní stěně a uzavřen litinovými dvířky s ornamentem, pod nimi byl nekrytý otvor popelníku.

V topeništi zazděný kotel byl pravděpodobně opět válcového tvaru s dovnitř vpouklým dnem. Horní část byla mírně zaoblená, v její středové části se nacházela obruba, na níž spočíval klobouk. Tvarově připomínala nízký válec s oblou střechou, zcela odlišný od klobouku v palírně. Spojení obou částí probíhalo opět těsněním a šrouby. Nalévání lutru bylo zajištěno důmyslným zařízením zabraňujícím nalévat do kotle jakýkoli pevný materiál. Lutr se

naléval do nálevky, která byla upravena tak, že pálenka z ní nevtékala do kotle přímo, ale procházela malou nádržkou (obdobu sifonu) a teprve z ní stékala přepadem do kotle. Takové zařízení (samozřejmě zapečetěné) zabraňovalo nalévat do kotle kvas a provádět tajné pálení. Zřejmě se jednalo o praktické opatření iniciované dohlížejícími úřady. Chybělo také míchadlo, jehož nebylo při pálení třeba. Naopak přibyl pojistný ventil v podobě duté roury se záklopkou vyvedené z klobouku. Vyústění roury na odvádění par z klobouku mělo opět tvar kolena, spoj byl chráněn pouzdrům a ochrannou pečetí. Roura vystupovala kolmo vzhůru, výška stoupání však byla jen malá, protože chladič nestál nad měřidlem a byl tak mnohem níž. Samotný chladič i jeho připojení k rouře bylo zcela stejné jako v palírně. Stejně tak to bylo se zásobovacím chladičem vodou z vodovodu.

Silivovice vytékající z chladiče byla filtrována opět přes plátno a jímána do dřevěného škopíku s výpustným otvorem v dolní části, z něho se přelévala do demižonů. Ty také byly spolu s jedním soudkem rozestavěny podél okenní stěny a doplňovaly jednoduché zařízení místnosti.

PROVOZ PALÍRNY

Vzpomínky pamětníků umožňují poměrně uceleně rekonstruovat provoz palírny od konce 30. let 20. století. Na počátku výroby každé ovocné pálenky je sbírání ovoce. U Vlčků stejně jako v jiných rodinách bylo sbírání ovoce především záležitostí dětí. Sběr začínal v druhé polovině září, v době, kdy skončily hlavní zemědělské práce a ovoce již bylo dostatečně zralé. Sbíralo se podle jeho kvality a množství. V případě dobré úrody se dávala přednost pouze některým druhům švestek (*trnky, durancie, blumy*) a ostatní, jako např. *gulovačky* se vůbec nesbíraly. Podobně tomu bylo i s jablky, která se za normálních okolností vůbec nepálila, ale pouze sušila. Jiná situace nastala v případě neúrody, to se pak páliło všechno, například i jablka.

Pálenka z nich však byla pokládána za podřadnější než ze švestek.

Musíme také doplnit, že u Vlčků se mimo pálení zpracovávalo ovoce vařením a sušením. Kotlina pro měděný kotel na vaření povídel byla umístěna v přístavku u chléva a běžně v ní byl vložen kotel na ohřívání vody dobytku. Ten se na podzim vyměnil a mohlo se vařit. Sušárna u usedlosti existovala minimálně od 40. let 19. století, postavena byla v zahradě notný kus cesty od domu. Sušilo se výhradně pro vlastní spotřebu a sušené ovoce se neprodávalo. Mimo Vlčků v ní sušili také další sousedé a ostatní zájemci o sušení, rozsahem provozu se však jednalo pouze o okrajovou záležitost.

Většina švestek, jejichž poměr k uvařeným a usušeným stále rostl, končila v kvasu. Nasbírané ovoce se průběžně ukládalo do kvasných kádí v palírně a nechávalo se samovolně kvasit. Do kvasu se nepřidávaly žádné kvasnice na rozkvašení, uvažovat o přidávání cukru nebylo z hlediska jeho dostupnosti vůbec možné. Kvas zůstával v palírně až do vykvašení, kdy si ho palírník sám vypálil.

Jiná situace byla u ostatních hospodářů, kteří chodili k Vlčkům pálit. Nejdříve museli vyplnit přihlášku k pálení a donést ji do pálenice. Přihlášky se musely podávat do 15. října. Poté je palírník odevzdal na Finančním úřadě ve Valašských Kloboukách, kde se stanovil začátek a konec pálení. Z počtu přihlášek bylo brzy jasné, „kolik toho pálení letos bude.“ Dotyčný se s palírníkem domluvil, kdy by se to pálení mělo provést. ‚Strýc Vlček‘ si pak jeho jméno poznamenal do sešitu a k němu připsal předpokládané datum pálení. To se ještě těsně před pálením upřesnilo, aby přespolní nejeli zbytečně.

Zájemců z okolí byla celá řada, podle vzpomínek pocházeli především z Lidečka, Horní Lidče, Seninky, Francovy Lhoty a mnoha dalších, k čemuž přispívalo jed-

nak dobré jméno, jednak absence dalších palíren v okolí. Nejbližší se nacházely až ve Valašských Příkazech, Vlachově Lhotě, Újezdu a také ve Valašských Klouboučích, kde byla moderní zděná palírna s elektrickým pohonem míchadla a topením na uhlí.

Obsah kádí a beček, které dosud stály na voze, se vybíral plechovým hrncem a kvas se přelával do necek. Ty se pak vnesly do palírny a jejich obsah se přelil (opět za pomoci hrnce) buď přímo do kotle, nebo do připravených beček a kádí. Důvod přelévání do beček je pochopitelný. Kvas

Interiér Vlčkovy palírny v Lačnově, fotografie B. Příkrýl, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Když tedy nadešel pro mužskou část domácnosti ten toužebně očekávaný den, naložil hospodář na vůz kádě s kvasem, dřevo na topení, demižony na pálenku a vydal se na cestu k Vlčkům. K palírně se sjíždělo odbočkou od hlavní cesty a těsně u palírny byl malý plácek na otočení povozu a koní. Právě zde se povoz zastavil a majitel kvasu společně s palírníkem přepravil kvas do palírny.

se přivážel a vykládal vždy ve dne, takže povozy s koňmi nemusely v chladném a často mrazivém počasí čekat na vypálení kvasu a mohly odjet domů. Mimo kvasu se z vozu složilo a do palírny odneslo i připravené dřevo. Každý zájemce o pálení si ho musel dovést dostatečnou vlastní zásobu. Bylo proto v jeho zájmu přivést si dřevo dobře vyschlé, takové, které dobře a stejnoměrně hoří.

Po vyložení všeho potřebného k pálení odjel majitel s vozem domů (pokud byl z Lačnova) a přišel až na smluvenou hodinu pálení nebo s ním poslal někoho jiného (byl-li z okolí) a sám již zůstal v palírně. Zde měl za úkol obstarat především hrubší práce při manipulaci s kvasem a zajistit míchání kvasu při prvním pálení. Tuto zdloouvavou a jednotvárnou práci vykonával sám a nebylo zvykem přenechávat ji dětem či odrostlejší mládeži. Dokonce ani děti Vlčků neměly do palírny přístup.

Když se tedy skončilo pálení předchozího zákazníka, uvolnil „staříček Vlčků“ šroub utěšňující víko otvoru na nalévání kvasu, nalil do výpalků něco vody a míchadlem vše rozmíchal. Pak otevřel výpustní kohout a nechal výpalky vytéct do koryta. Když nechtěly dobře téci, pomohl jim starou metlou. Koryto vedlo skrz stěnu ven a výpalky z něho padaly volně do potoka. Nebylo to nic neobvyklého, na jaře je vzala velká voda. Po vzniku vodního družstva a vybudování rybníků na lačnovském potoce však bylo vypouštění do potoka zakázáno. Pod korytem byly postaveny táčky (kolečka), které se vyvážely do vykopané jímky. Ta se pak jednou či dvakrát za sezónu vybírala.

Po vyčištění kotle si stoupl palírník na dřevěný trámek přistavený k boční hraně ostění kotle a začal do něj nalévat kvas, který majitel vybíral z kádí. Kvas se nijak nečistil, neodstraňovaly se z něho ani pecky, takže celé první pálení probíhalo s nimi. Kotel se zpravidla plnil do 4/5 objemu, zbylá část byla rezerva pro pěnu vznikající při zahřátí kvasu. Hrozilo totiž nebezpečí, že pěna a kvas vniknou do trubek chladiče, ucpou je a mohlo by dojít k výbuchu. Po naplnění se otvor do kotle opět uzavřel a pevně zašrouboval tak, aby se zamezilo případným ztrátám lihových par. Palírník si zapsal stav na lihovém měřidle, přiložil pod kotel a začalo se pálit.

V tu dobu již majitel kvasu seděl na hraně ostění po levé straně kotle a zvolna točil

klikou připojenou na hřídel procházející kloboukem kotle, na níž bylo nasunuto míchadlo umístěné uvnitř. Tuto činnost vykonával po celou dobu prvního pálení trávající asi 2 hodiny. Hrozilo totiž trvalé nebezpečí, že se kvas, v němž bylo stále menší množství kapalných látek, připálí. Do pálenky by se pak dostaly látky vzniklé připálením, tzv. přiboudlina, která by nepříznivě a trvale ovlivnila chuť a vůni výrobku. Doba pálení byla ovlivněna především lihovitostí kvasu a rychlostí topení pod kotlem. Doporučovalo se pomalé topení a pálení na mírném ohni, protože mělo příznivý vliv na kvalitu pálenky. Z toho důvodu si tuto práci řídil osobně pan Vlček. Podle vzpomínek přikládal opatrně „*polénko po polénku*“ a uhlí vůbec nepoužíval.

Když se kvas uvedl do varu a začal bublat, topení se zmírnilo, aby nedošlo k vyvěření kvasu do klobouku a převodních trubek. Snížením teploty pak palírník docílil většího uvolňování alkoholu, jehož páry mají stupeň varu menší než vodní (cca 75 °C). Uvolňovaná směs lihových a vodních par stoupá do klobouku, kde se vodní páry částečně ochlazují a kondenzují, některé popisy pálení dokonce doporučovaly klobouk chladit mokrým hadrem.

Z chladiče začaly první kapky alkoholu proudit asi po půl hodině pálení. U Vlčků bylo zvykem slivovici přepalovat. První pálenka, tzv. *lutr*, se tak nijak neupravovala, pouze se přes čisté plátno jímala do dřevěné putry zvané *tunka*. Později, když bylo zavedeno úřední měřidlo, pálenka tekla z chladiče přímo do něj. Zde se měřilo množství pálenky a odkapávaly vzorky. Po změnění vytékal *lutr* přes čisté plátno do *tunky*.

Obsah alkoholu v pálence se zjišťoval velice prostým způsobem, malé množství pálenky se nalilo na klobouk kotle a zapálilo. V případě, že plamen měl barvu modrou, bylo v pálence alkoholu dostatek a pálení pokračovalo. Když ale plamen hořel žlutozeleně a chvílemi skoro uhasinal, obsah

alkoholu byl tak malý, že další pálení nemělo smysl. Podle slov informátorů pálenka tzv. „přestala téct.“ Pálení se ukončilo, do kvasu se nalilo něco vody, otevřel se vypustný ventil a vše začalo od začátku.

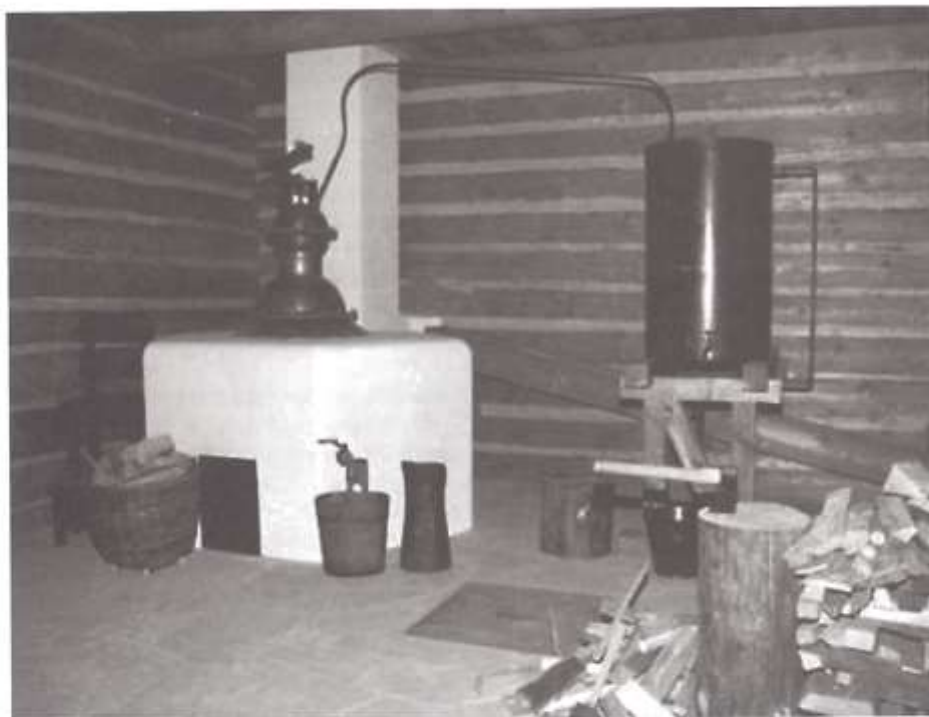
Na konci první části pálení bylo zapotřebí na měřidle zjistit, kolik lihu se napálilo. Palírník proto prohlédl ciferníky a opsal si nový stav na měřidle, od něj odečetl starý, zaznamenaný na počátku pálení. Výsledná hodnota pak dala počet litrů vypáleného destilátu. Teď zbývalo košťářem natáhnout vzorek destilátu z *tunky* a vypustit ho do odměrného válce, do něho se pak ponořil lihoměr. Na něm již bylo možné vyčíst, kolik procent lihu destilát obsahuje. Za pomoci tabulek a výpočtů palírník určil, kolik se vlastně čistého lihu vypálilo a kolik z něho bude zapláceno daně. Výsledek pak zanesl vedle jména zákazníka do účetní knihy, a tak vytvořil podklad pro případnou kontrolu z finančního úřadu. Daň z vypáleného lihu se podle informátorů platila ihned a v hotovosti, nebylo zvykem, že by se místo peněz dávala slivovice, čímž by se daň zapravila. Často se však stalo, že dotýčný prostě peníze neměl, počkalo se mu tedy nějaký čas až do doby, než prodal část slivovice na zaplacení *akcízu*, tedy daně.

Umístění měřidla ihned za kotlem na první pálení vycházelo z vládního ustanovení z roku 1927 nařizujícího zdaňovat veškerý vyrobený líh. Proto se měřil a zdanil již *lutr*. Ostatní zušlechťování pálenky (přepalování, oddělování úkapu a dokapu) bylo věcí každého jednotlivce. Zřejmě z technických důvodů nedošlo ke změně v umístění měřidla, jak je nařizovaly nové předpisy z 50. let 20. století. Podle nich se již neměl měřit veškerý vypálený líh, ale pouze ten, jenž si zákazník odvázel domů. Měřidlo se proto umístilo až za destilační kotel na přepalování a úkap a dokap bylo možné oddělit ještě před záznamem měřidla. Zákazník pak zaplatil pouze zušlechtěnou slivovici, kdežto oddělené frakce zůstaly v palírně. V provozu palírny se tak fixoval mnohem starší stav a praxe než kdekoli jinde.

Když bylo *lutru* nebo také vodky (podle F. Zvonka) vypáleno dostatečné množství, vždy se jednalo o pálenku z několika pálení, začalo se pálit podruhé. Starší praxe využívala pro obě pálení jediný kotel palírny. Kotel se pečlivě vypláchl od zbytků kvasu z posledního pálení, naplnil se *lutrem* a začalo se přepalovat. Postup při přepalování byl vcelku stejný jako v pozdější době, kdy bylo vydáno nařízení o zákazu pálení a přepalování na jednom kotli. V Lačnově ho znali pouze z vyprávění, ale sami informátoři ho již nezažili. Na přepalování byla v blízké kúlně zřízena nová destilatura během protektorátu. Skutečnost, že se zde přepalovala zdaněná pálenka, byla zdůrazněna žertovným nápisem nad dveřmi Daně prostá destilatura, některými vtipálky pozměňovaný na Lihu prostá destilatura.

Práci v ní obstarával zeť Františka Vlčka „mladý“ Josef Kudela (prvních několik let v rámci rodinné výpomoci, neboť s manželkou žili u Vlčků). Později po uvalení národní správy a převzetí palírny národním podnikem Seliko – Lihovary Kojetín zde pracoval jako sezónní placený zaměstnanec lihovaru. Po jeho smrti se této práce ujala jeho manželka Ludmila a spolu s otcem Františkem Vlčkem pálila až do zrušení palírny.

Lutr, který přenesl majitel v demižonu z palírny, se přelil nálevkou do kotle a začalo se přepalovat. Pracné míchání odpadlo, protože tekutina se již nemohla připálit. Majitel tedy neměl v této poslední fázi pálení příliš mnoho práce. Tu si obstarával sám palírník a spočívala především na pomalém topení a pečlivém oddělení jednotlivých frakcí slivovice. Na tuto práci byl kladen vůbec velký důraz, protože na ní zásadním způsobem záležela výsledná kvalita výrobku. Palírník přikládal jenom *půlpolénka* a slivovice z chladíče tekla pouze malým *čůrkem* nebo kapala. Jímala se opět do dřevěného škopíku, který měl v dolní části trubku na vypouštění. Slivovice protékala opět přes čisté plátno, jež mělo zachytit případné nečistoty.

Rekonstrukce interiéru palírny v areálu Dřevěného městečka realizovaná v roce 2005, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Další důležitá operace spočívala v oddělení jednotlivých frakcí slivovice. Podle vyprávění se František Vlček spoléhal pouze na svoje zkušenosti a lihoměr takřka nepoužíval. Při oddělování úkapu nebo výskočků se orientoval především podle barvy, vůně a chuti, která je u této části destilátu velice charakteristická. *Výskočky* totiž mají pro velký obsah aldehydů mléčně bílý nádech a také ostrou palčivou chuť. Vůně je ovlivněna množstvím těkavých látek a je spíše nepříjemná. *Výskočky* se proto jímají do zvláštní nádoby. Pro vysoký obsah alkoholu se používaly jako základ pro luhování různých bylin a kořenů. Vznikaly tak nejrůznější „*lekvary a vodičky*“ na potírání. Prostřednictvím jejich účinků se přitom jedna z informátorek již jako malá seznámila s účinky alkoholu. Podle jejich vzpomínek si její babička (matka Františka Vlčka) uschovávala takové mazání v láhvi od limonády. Informátorka ji našla a v do-

mnění, že se jedná o skutečnou limonádu, se jí s chutí napíla. Dále jsou její vzpomínky velice mlhavé, až z vyprávění rodičů se dozvěděla, že z ní hodnou dobu nemohli vůbec vyzvědět, co se jí stalo, proč leží na zemi a je jí velice špatně.

Samotná slivovice následovala za *výskočky* a jímala se do již zmíněného škopku. Okamžik, kdy končí vlastní *jádro* slivovice a začíná téct *dokap* nebo také *doběžek*, je neméně důležitý. Tato poslední frakce pálení má již velice nízký obsah alkoholu a opět charakteristickou chuť. Ta je tentokrát nakyslá, z toho důvodu se dokap místně nazývá kyselka. Chuť slivovice ovlivňuje negativně, a proto se odděluje. Při oddělování kyselky se prý dalo poznat, komu víc záleží na množství získané slivovice (nechal téct kyselku, dokud to šlo) a kdo má radši kvalitní dobrou pálenku, třebaže jí není takové množství. Obecně si

u Vlčků nepamatují, že by se kyselka dala nějakým způsobem dále zužitkovávat, většinou se vyčila do kvasu a znovu vypálila.

Jádro slivovice teď zbývalo ochutnat, popřípadě i změřit lihoměrem, což se dělalo stejným způsobem jako v palírně. Ze škopíku, který byl v dolní části opatřen kohoutkem na vypouštění, se slivovice přepustila do demižonu. Potom ještě zbýval čas na okořtování výrobku a nabídnutí štamprle palírníkovi a dalšímu čekajícímu zájemci na pálení. Žádné dlouhé besedy nebývaly u Vlčků zvykem. Ten, kdo vypálil, vzal demižon se slivovicí a odnesl nebo odvezl ho domů. Ve většině případů v něm slivovice zůstala uskladněná trvale, pouze pro okamžitou potřebu se přelévala do lahví. Používání dubových nebo jiných sudů pro uskladnění a zrání slivovice není v této lokalitě doloženo.

U Vlčků se demižony se slivovicí uskladňovaly v komoře u domu a také zde probíhal proces zrání. Teprve když byla dostatečně vyzrálá, putovala do hospody společníka a spolumajitele palírny Kudely (není totožný ani příbuzný se zetěm Josefem Kudelou), kde se čepovala. Další možná cesta slivovice směřovala k hoteliérům a překupníkům ve Valašských Kloboukách. František Vlček byl prý svou slivovicí velice známý. Když se tedy vydal „do Klobúk“ zjistit poptávku po pálenice, nikdy se nevrátil bez objednávek. Druhý den naložil slivovici na vůz, děti se vyptaly, co by si přály z města přivést, a vyrazil. V Kloboukách slivovici vždy rozvezl na konkrétní adresy a přesná místa určení, nikdy s ní nejezdil naslepo. Také prý nedával slivovici na dluh, ale vždy za hotové peníze. S nimi a také s drobnými dárky se vrátil domů. Nikdy se nestávalo, že by se vrátil opilý nebo se vrátili pouze koně. V tomto směru se projevovaly jeho osobní rysy, jako byla střídmost, šetrnost a moudrá rozvážnost. Při psaní o kvalitě a věhlasu slivovice z lačnovské palírny je třeba také zmínit, že si pro ni jednou dojel zájemce – hoteliér až ze Špindlerova Mlýna. Tak prý byla slivovice vyhlášena.

Musíme však podotknout, že Vlčkovci nebyli jediní, kteří prodávali slivovici překupníkům nebo hospodským. Obecně rozšířeným zvykem bylo prodat tolik slivovice, aby výtěžek pokryl alespoň finanční náklady spojené s její výrobou a zaplacením daně z lihu. Slivovice se tak dostávala často velmi daleko od místa svého vzniku a všude byla prezentována jako valašská slivovice. Její obliba byla tak velká, že dala vzniknout jakési legendě „o tradičním valašském nápoji“.

Na základě informací získaných stavebně-technickým průzkumem a navazujícím historicko-etnografickým výzkumem bylo na počátku nového tisíciletí rozhodnuto o výstavbě rekonstrukce Vlčkovy palírny v areálu Dřevěného městečka Valašského muzea v přírodě. Pro realizaci byla nakonec vybrána jen starší vrstva představující propojení obou fází pálení pouze v jednom palírenském provozu bez samostatného objektu destilatury. Partnerem, který se finančně spolupodílel na vybudování palírny, se stala firma Rudolf Jelínek z Vizovic.

Přestože první palírna byla v městečku Rožnově založena již na počátku 18. století a ve druhé polovině 19. století zde existovaly dokonce dvě nové – při hostincích a využívaly příležitost k odbytu, byl pro její umístění vybrán prostor, který bezprostředně navazuje na hospodářský dvůr fojtství z Velkých Karlovic. Lokalizace u potoka přitom splňuje logickou návaznost na zdroj vody, kterou máme doloženu i v Lačnově nebo u jiných staveb téhož charakteru. Stavba o zastavěné ploše 37 m² je orientována okapovou stranou k potoku a její vchod směřuje k procházející komunikační spojnici. Jednoduchá roubená stavba z hraněných trámů se sedlovou střechou krytou šindelem je vybudována dle stavebně-technické dokumentace pořízené v Lačnově.

Expozice v interiéru objektu reflektuje situaci zaznamenanou u Vlčků. V levém rohu palírny jsou umístěny dřevěné kádě,

bečky a škopky na kvas. Přenášení kvasu z beček na povoze do kádí uvnitř palírny dokládají malé dřevěné necky. Dominantou celého prostoru je pochopitelně vlastní destilační zařízení skládající se z kotle, chladiče a nádoby na pálenku. Kotel na pálení slivovice byl napevno zazděný v cihlovém topeništi. Pro vypouštění výpalků, které zůstaly po ukončení destilace, je vybudováno dřevěné koryto procházející skrz roubenou stěnu. Aby se kvas nepřipálil, vylezl obsluhující muž na ostění kotle nebo si sedl na stoličku vedle něj a točil klikou. Vypálená slivovice se z dřevěné putny přelávala do skleněných demižonů opletených proutím nebo uložených v dřevěných pouzdrech.

Expozice Vičkovy palírny po několika letech opět obohatila nabídku pro návštěvníky Valašského muzea v přírodě. Nabízí každému z příchozích nejen seznámení se se starší formou pálení ovocných destilátů na Valašsku, ale i přiblížení všech sociálních a ekonomických souvislostí tento jev v minulých dobách doprovázejících.

PRAMENY

ŠIMŠA, M.: *Vičková palírna v Lačnově*. Rukopis (2000), archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, inv. č. R 404/a.

ŠIMŠA, M.: *Úloha hospodářských spolků při vzniku novodobé tradice výroby domácí slivovice*. Národopisná revue 11, 2001, č. 3, s. 162–167.

ŠIMŠA, M.: *Rozšíření pálení v politickém okrese Valašské Meziříčí*. Národopisná revue 11, 2001, č. 4, s. 210–214.

ŠIMŠA, M.: *Výroba domácí slivovice na Valašsku*. Acta musealia 1, 2001, č. 2, s. 91–108.

ŠIMŠA, M.: *Počátky pálení slivovice na Valašsku*. In: HRABIŠ, T. (red.): *O slivovici a její duši, katalog výstavy*. Frenštát pod Radhoštěm, 2005. s. 7–8.

BARTONĚK, C.: *Paučení z historie ovocnářství na Valašsku*. Valašsko 7, 1958, s. 53.

BURIAN, H. V.: *Slivovice a její výroba*. Tábor 1894.

CEDIDLA, J.: *Ovocnářství v Senince u Vsetína*. Naše Valašsko 1, 1952, č. 1–2, s. 15.

DYR, J.: *Výroba slivovice a jiných pálenek*. Praha 1944, s. 46.

MAGERSTEIN, V. F.: *Pálení slivovice*. Moravský hospodář 8, 1906, č. 19, s. 530–531.

MAGERSTEIN, V. F.: *Pálení slivovice dané povinné*. Moravský hospodář 8, 1906, č. 20, s. 554–555.

MAGERSTEIN, V. F.: *Příprava švestkové břečky a pálení slivovice*. Moravský hospodář 8, 1906, č. 20, s. 555–556.

MAGERSTEIN, V. F.: *O pálení slivovice*. Moravský Hospodář 10, 1908, č. 14, s. 361.

MAGERSTEIN, V. F.: *Příprava švestkové břečky, kvašení její a pálení slivovice*. Moravský hospodář 10, 1908, č. 16, s. 416–418.

MICŮNKOVÁ, A.: *K ovocnářství na Valašsku*. Doli-
na Urgatlna, 1946–47, č. 3, s. 58.

NESÁZEL, V.: *Valašské sušímy na ovoce*. Naše
Valašsko, 1950, s.198.

SKALICKÝ, B.: *O výrobě slivovice*. Časopis české-
ho ovocnictví 3, 1894, č. 3, 4, 5, s. 33–34.

VOZOVNA Z OSTRAVICE (expozice vozů, povozů a dalších prostředků používaných v obchodní a zájmové činnosti)

Radoslav Vlk

Vozovna z Ostravice byla postavena v polovině 19. století jako provozní stavba sloužící lesnímu a pilařskému hospodářství Těšínské komory (správní územní celek). Nacházela se na katastru obce Staré Hamry, v blízkosti pily, která zpracovávala dřevo z komorních lesů. Projekt vozovny vznikl s největší pravděpodobností v Těšíně ve stavební kanceláři, která se specializovala na projektování sušíren, skladů zpracovaného stavebního dřeva, obytných domů pro lesní dělníky i úředníky.

Rekonstrukce objektu vozovny z Ostravice, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Stavební podoba objektu se v průběhu let moc neměnila. Kámen použitý na stavbu pilířové konstrukce s mělkým základem i dřevěné výplně z fošen jsou obvyklé pro tento typ staveb. Zvláštní pozornost si zaslouží složitá konstrukce krovu, která nese střechu nad plochou zhruba 32 × 16 metrů. Na štítových stranách půdorysu se nachází dvoukřídlá vrata, umožňující průjezd objektem i s vozy. Opravy si objekt vyžádal teprve ve dvacátých letech 20. století, kdy při sušení semen vznikl požár a objekt byl poškozen.

Expozice dopravní techniky v objektu vozovny, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Pro svou velkou rozlohu a průjezdní řešení se Vozovna používala zejména jako manipulační sklad k distribuci řeziva, později k sušení semen, a nakonec jako hospodářské zázemí pro lesní dělníky, kteří měli v blízkosti postaveny naturální domky. V době 1. světové války se objekt krátkou dobu používal jako stáje pro koně vojenského oddílu střežícího uherskou hranici.

K přenesení do muzea byla vozovna vybrána pro svou skladovací funkci, která převažovala (vozy, sáně, bryčky) a stala se prvním prohlídkovým objektem areálu Mlýnské doliny s prezentací technických staveb a mechanismů.

Dne 18. května 2001 byl položen základní kámen této největší stavby Valašského muzea v přírodě. V současnosti je zde instalována expozice, která návštěvníkům přibližuje problematiku dopravních prostředků využívaných v zemědělské, lesnické, ale také obchodní činnosti nebo v rámci dalších živností a řemesel.

Expozice je veřejnosti zpřístupněna od 1. května 2005 a je nedílnou součástí prohlídkové trasy nejmladšího areálu Valašského muzea v přírodě – Mlýnské doliny.

Expozice je rozdělena na dvě hlavní části. První přibližuje problematiku tzv. „tradičního zemědělství“ a s tím související „kolové“ či „přetahové“ prostředky. Jsou zde zastoupeny základní typy vozů – žebříňák, hnojník, které jsou doplněny různým zemědělským nářadím a předměty (lejta, pytle s obilím, dřevěné vidle, dřevěné hrábě, hrábě strniskové, plužní kolečka, pluh, brány, atd.). Součástí této expoziční problematiky jsou secí stroj *Praceraova budoucnost*, žací stroj *lopaťák* a bubnová mlátička MCO 22. Z potažních prostředků (sání) jsou zastoupeny základní typy. *Ruční sáně*, které byly tlačené nebo tažené člověkem při vyvážení hnoje z chléva, svážení obilí či sena z podhorských strání a usedlostí. *Potažní sáně*, které upravené různým příslušenstvím zabezpečovaly pomocí koňské nebo volské tažné síly vyvážku hnoje, svoz sena

Expozice dopravní techniky v objektu vozovny, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

a obilí, nařezaných polen, větších břemen, ale také osob. V závěru první části expozice, která je ukončena dioramatem rožnovského trhu, jsou představeny *kolečko*, *trakař* a dvoukolové vozíky jako je *taliga*, *kára* nebo vozík na převoz sudů.

Druhá část expozice je věnována prostředkům využívaných v obchodní činnosti, pro přepravu osob, ale také v činnosti spolkové. V rámci této expozice jsou představeny různé typy *bryček*, které v minulosti byly součástí lázeňského života v Rožnově pod Radhoštěm a jeho okolí. Potažní dopravní prostředky zastupují nejjednodušší typ sání pro dopravu osob. Jedná se o upravené hospodářské sáně *sáně osobní* s prkennými postranicemi. Tento typ sání byl většinou celodřevěný, nebo s vyplétanou košinou či polstrované. Z vozů používaných při dopravě osob či zboží jsou prezentovány vůz s košinou (*rakušák*, nebo *uheršťák*), vůz *formanský* a *korba*, která se nejčastěji používala k dopravě okopanin, sypkých hmot. *Hasičské stříkačky*, *naviják na hadi-*

ce spolu s *furgonem* a *řeznickým vozíkem* celou expozici vozovny uzavírají.

Výstava prezentuje na 23 exponátů prostředků kolových, 6 exponátů prostředků potažních a 80 dalších sbírkových předmětů, které celou expozici doplňují. Všechny prezentované exponáty pocházejí se sbírek Valašského muzea v přírodě.

Závěrem upozorňujeme na různorodou terminologii vozů, vozíků, sání a dalších kolových a potažních prostředků, které mohou být společné pro odlišné typy v různých regionech České republiky. V minulosti také bývalo pravidlem splývání označení typů a jejich funkčního využití, které způsobovala různá přístrojní a příslušenství. Tímto způsobem se často konstrukční prvky kombinovaly, a tak celkový způsob použití.

BOHUMÍR JARONĚK VE VZPOMÍNKÁCH PŘÁTEL

Renata Prejdová

Bohumír Jaroněk, archiv Valašského muzea
v přírodě

Bohumír Jaroněk se narodil 23. 4. 1866 ve Zlíně a jeho jméno je spojováno především se založením Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v roce 1925. Do povědomí širší veřejnosti se taktéž zapsal jako malíř a grafik, nejznámější jsou pak jeho barevné dřevoryty a právě tato výtvarná technika jej ve své době proslavila nejen doma ale i za hranicemi státu.

Osobností Bohumíra Jaroněka se průběžně zabývala řada badatelů, přičemž většina z nich se jej snažila postihnout především jako výtvarného umělce nebo jako kulturního a osvětového činitele. Bohumír Jaroněk byl však také vášnivým cestovatelem - procestoval Belgii, Francii, Itálii, Německo, Rakousko, balkánské státy, navštívil Jeruzalém, Cařihrad a dlouhou dobu pracovní pobýval v Budapešti a v Káhiře, kde se živil kolorováním fotografií v profesionálních fotoateliérech (Dvorní fotoateliér Strelisky v Budapešti a Fotoateliér Heyman v Káhiře). Z jeho cest existuje v archivu Valašského muzea v přírodě řada zajímavých dokladů včetně soukromých deníků a velkého množství fotografií.

Byl rovněž aktivním členem řady výtvarných a národopisných spolků a často patřil mezi jejich zakládající členy. Byl například členem Spolku výtvarných umělců Manes, Syndikátu výtvarných umělců československých v Praze, Sdružení výtvarných umělců moravských v Hodoníně, Sdružení českých umělců grafiků Hollar v Praze, Muzejního a národopisného spolku v Rožnově pod Radhoštěm, Společnosti národopisného muzea československého v Praze nebo členem Umělecko-řemeslného družstva ŽUDRO v Luhačovicích.

Jako člověk působil velice charismaticky a po celý život byl obklopen množstvím přátel, kteří si jej, jak vyplývá z dochovaných archivních materiálů, velmi vážili a jeho nečekané úmrtí v lednu 1933 je překvapilo a skutečně zarmoutilo.

Ještě téhož roku oslovili jeho sourozenci Julie a Alois nejbližší přátele s žádostí o několik vzpomínkových slov.¹

Hrst květů vzpomínek k umě drahého Strýčka je z pera neteře Boženy Ryglové. Této mladé ženě a jejím třem sourozencům poskytli sourozenci Jaroňkovi po smrti rodičů nový domov a Bohumír se stal jejich poručníkem. O svém vztahu k strýčkovi Božena Ryglová píše: „Byl nám všem Otcem – milujícím Otcem – v náhradu za rodiče, které nám neúprosná smrt tak záhy vyrvala.“ O povaze svého milovaného strýčka říká: „Zásadním rysem jeho povahy byla mírnost, dobrota a vlídnost. V mých vzpomínkách žije stále s tím laskavým úsměvem na rtech, plným shovívavosti k občas nerozvážnému mládí.

Božena Ryglová, archiv Valašského muzea v přírodě

Slovy vlídnými, leč rozhodnými uplatňoval a vštěpoval i mně své zásady v první řadě pak smysl pro povinnost, čestnost a zodpovědnost. – Napřed povinnosti – potom zábava a „osvěžení“ bylo Jeho heslem a tím i nás všech.“

Závěrečná část vzpomínkového textu je věnována vysokému pracovnímu nasazení Bohumíra Jaroňka a jeho lásce k přírodě: „Miloval vášnivě přírodu a jedním z jeho nejmilejších osvěžení byl pobyt v krásné rozsáhlé zahradě prostírající se kolem domu. Tam uprostřed zeleně a květů prodleval často a rád. I tam, byl na svém

Jaroslav Hartmann, archiv Valašského muzea v přírodě

místě – i tam nezapřel, že je umělcem. Zahrada jen hýřila květy. Nikdy v ní však nehledal potěšení nečinného. To neznal. I když odpočíval, byl zaměstnán...“

Svými vzpomínkami přispěl i Jaroslav Hartman. Manžel Boženy Ryglové ve svém textu *Za vzácným přítelem* popisuje svůj blízký vztah ke všem třem sourozencům Jaroňkovým, kteří na něj hluboce zapůsobili: „Vlídná domácí pohoda, vzájemná úcta a láska a bezprostřední poměr k umění u všech tří sourozenců, to vše jako slunce ozařovalo a prozařovalo každého návštěvníka jejich domu. Zdáli se mi vždycky jakýmsi zpodobněním trojjediné bytosti: byli

tří, ale byli vždycky jedno!" O Bohumírovi pak dále píše: „Bohumír Jaroněk byl vždy hlavou, uměleckým vůdcem rodiny. Bylo na podiv, jak bez umlání dával se znovu a znovu do práce, jak zanícení jeho ducha pro umění, které hledalo nových a nových výrazů, přemáhalo slabost těla a vzdorovalo dokonce i neúprosné nemoci, jež podlamovala jeho síly.“

Poměrně velkou část svých vzpomínek věnuje autor Jaroňkově vztahu k Valašskému muzeu v přírodě: „K Valašskému muzeu přilnul celým srdcem. Bez peněžních prostředků, jen s nadšením v duši pracoval s bratrem Aloisem a ostatními přáteli na tom, aby Rožnovu uchoval, co se ještě z původního Valašska, jeho typických staveb, zařízení a krojů uchovat dalo. Jeho úsilí překonává všechny překážky, museum rok od roku roste, ale Bohumír Jaroněk má další a další plány.“ Zmiňuje i další Jaroňkův velkolepý plán: „A ještě není dokončeno Valašské museum, již v duši Jaroňkově vzniká sen ještě větší: Slovanské muzeum v přírodě. Žel, poměry v tomto případě byly silnější než jeho vůle. Přes to tu však myšlenka zůstává – a já věřím, že jedenkrát bude uskutečněna.“

Bohumír Jaroněk byl rovněž mezi svými přáteli známý svým kritickým postojem k modernímu umění, které v podstatě za umění ani nepovažoval, na což Jaroslav Hartman vzpomíná takto: „Sám pak nejednou si stěžoval, že dnešní hypermoderní umění jest jen uměním módní sezóny, že jest diktováno rozmary doby, místo co by samo mělo určovati a vésti.“

Závěr patří připomenutí Jaroňkova významu pro Rožnov a Valašsko obecně a úvaze o nadčasovém odkazu jeho díla: „Bohumír Jaroněk jest mrtev – ale zanechává tu své dílo – a četné přátele. A přátelé tito nikdy nedopustí, aby památka drahého Mistra a jeho odkaz přišly někdy k zapomenutí!!“

Šestistránkovou rukopisnou vzpomínku s názvem *Vzácný přítel* napsala Karla

Lukášová, dlouholetá blízká přítelkyně Bohumíra Jaroňka. Její vzpomínání začíná již rokem 1891, kdy se s manželem přestěhovali do Budapešti, kde zavítali do České besedy², aby se seznámili s krajany. Právě zde se Karla Lukášová poprvé setkala s Bohumírem Jaroňkem a událost popisuje takto: „Ale několik pánů vstalo a vítalo nás a jeden z nich, drobný, štíhlý, přišel až k nám a energickým pohybem vzal mne za ruku a vytáhl na světlo. Vítejte nám, mladá paní, a doufáme, že se Vám bude mezi námi líbiti. Já jsem Jaroněk, takto malíř a všecko, co kdo chce. Snad z nás budou dobří přátelé. Jeho upřímné oko, dobrosrdečný úsměv způsobily, že mně ostýchavost opustila a za chvíli jsem se vesele seznamovala s ostatními...“

Karla Lukášová, archiv Valašského muzea v přírodě

Vzpomíná na Jaroňkův smysl pro humor, kdy například na jednom z výletů České Besedy bavil celou společnost hrou na housle a neobvyklým tancem: „... Housle vysoko nad hlavou, začal hráti czardas a při tom tančil jej tak divoce až šosy kabátu k ramenům poletovali.“

Po návratu do Prahy v roce 1896 se kontakty rodiny Lukášovy s Bohumírem Jaroňkem nepřerušily, jak ostatně dokládá i množství uchované korespondence uložené v archivu Valašského muzea v přírodě.³ O blízkém vztahu mezi oběma rodinami svědčí i jejich vzájemné návštěvy: „Z Valašska několikrát mistr navštívil

obsažený, vřelý – dopis poslední. Na nikoho nezapomněl a i té naší fence Evičce poslal pohlázení. Potom zpráva o operaci a pak Jobova zvěst – telegram: „Bohumír mrtev“ – A nic – nic ---- Se vzácným tím srdcem odešlo mnoho z našeho života. Byl nám přítelem věrným, upřímným, přítelem, jakých jest málo.“

Josef Lukáš, archiv Valašského muzea v přírodě

Prahu, a vždy byl našim milým a vzácným hostem. I my jsme v prázdninách bývali u Jaroňků návštěvou a pod pohostinnou střechou jejich, zažili jsme mnoho krásných chvil, na něž se nezapomíná.“

Následující vzpomínky jsou již méně osobní a zabývají se Jaroňkem jako již veřejně známým člověkem – organizátorem Valašského roku 1925 a zakladatelem Valašského muzea v přírodě.

Závěr patří nečekanému Jaroňkovu úmrtí. Zmiňuje ještě poslední Jaroňkovo přání k Vánocům z 20. 12. 1932: „... list krásný,

Dalším memoárovým přispěvatelem byl Josef Lukáš, manžel Karly Lukášové, který ve svém strojopisném textu *Náš přítel Bohumír Jaroňek* vzpomíná na Jaroňka takto: „Veselá, družná povaha Bohumíra Jaroňka, jeho bystrost, vtip a jeho dobrosrdečnost byly příčinou, že jsme se s ním všichni upřímně spřátelili a nám zvláště se stal přítelem tak milým, že jsme po celý další život nejužší přátelství s ním udržovali a vzájemně se navštěvovali. Ale nejen s ním samým, nýbrž s celou rodinou Jaroňků.“

Při svých návštěvách Valašska podnikali Lukášovi se sourozenci Jaroňkovými řadu výletů do blízkého okolí. Josef Lukáš vzpomíná na jednu z vycházek: „Patřím také do rodiny houbařů a rád se v lese poohlédnu po místech, slibujících nález hub. Uvítal jsem tedy s radostí, když Bohumír, který se ujal samozřejmě vůdcovství, zamířil k jednomu z četných hájů, vyplňujících okolí Rožnova. Ale sotva jsme se k háji přiblížili, pozoroval jsem, že se od něho vlastně vzdalujeme a míříme k háji jinému, u něhož se opakovalo totéž co u prvního a tak to pokračovalo u třetího i čtvrtého. Ale pak již jsem se obrátil přímo na něho, proč vlastně nejdeme také do lesa, kde je pobyt přece mnohem příjemnější nežli v polích a tu mi odpověděl svým milým způsobem „Co chceš v lese? tam přece nic nemáš a nic neuvidíš a pohled sem do toho zákoutí v pravo a nebo přímo, trochu do leva, jaké to jsou krásné motivy krajinné a takových zde máš, že je umělci těžko si vybrati z nich krásnější.“ To byly ovšem argumenty, které mě odzbrojily, tak že mi chuť na houby zašla.“

Jaroňkův smysl pro humor a sportovního ducha dokumentuje příhodou ze společného výletu na kolech: „... a tu se stalo, že naskytla se nám nenadálá překážka, dřevěná lávka přes potok. Bez dlouhého rozmyšlení, pustil se přítel Bohumír přes lávku. Tato byla utvořená se dvou širších prken, která k sobě příliš úzkostlivě nepřiléhala. Kolo přítelovo se dostalo do skuliny mezi prkny a následek byl pád z kola i dosti vysoké lávky do potoka. Naštěstí nebyl ani pád, ani lázeň v potoce nebezpečny a nebyly sto připravití postiženého o humor.“

Překvapení a lítost nad nečekaným skonem přítele vyjadřuje slovy: „... Vždyť nám psal, ještě krátce před katastrofou, rozmarný list z Baťovy nemocnice ve Zlíně, ve kterém se přímo těšil na operaci, od které očekával úlevu a odstranění svízelů, které mu choroba způsobovala. Ulevilo se mu pravda, ale my jsme ztratili přítele věrného, upřímného a nenahraditelného.“

Bohumíru Jaroňkovi jsou věnovány i Vzpomínky na mistra Bohumíra Jaroňka Marie Kozelkové-Prokopcové. S Bohumírem Jaroňkem se seznámila v Budapešti na podzim roku 1894, kam přijela navštívit svou sestru Karlu Lukášovou. „Hned po příjezdu seznámila jsem se s mistrem Jaroňkem, který mi pak po celou dobu pobytu v domácnosti švakrově zůstal věrným rytířem.“

Vzpomíná, že Jaroněk při svých pozdějších návštěvách Prahy okouzili i její rodiče, s nimiž si výtečně rozuměl a kteří jej měli velmi rádi: „Mohla bych napsati i řadu vzpomínek na jeho pobyt v naší rodině, kdy se s tatínkem předstihovali ve vyprávění různých veselých příhod.“

Ke svým vzpomínkám připojila závěrem i úryvek dopisu, který jí Jaroněk poslal brzy po jejím odjezdu z Budapešti: „... a tak jste nám z náhla ujela! Ač jste se na to po týdny připravovala, bylo to pro mne z náhla: jediné, co mi po Vás zůstalo, je vůně Vašeho vonného vlasu, která se

ještě teď v mých nozdřích potuluje. ... Ono se Vám to odjelo, ale zanechatí rozbohněná srdcata, je jiná věc. Ach přijedte a uvidíte, že se budu ve své lásce mírnit a spokojím se pouze s počmucháváním vůkol Vašich pižmových – ale co, pižmem páchne každá kuchta - mamě hledám hmotu, která by, co do vůně, se vyrovnala Vašim vlasům --

Marie Kozelková-Prokopcová,
archiv Valašského muzea v přírodě

- aha! Ambra!, já nevím na kterém stromě roste, ale naši pěvci tvrdí, že to voní...“ a pokračuje: „... No až přijedete Vy, má zlatá Mařenko / odpusťte, já nemohu říct srdci kuš / to budou hody...“

Své vzpomínky končí autorka slovy: „Mé vzpomínky na mistra jsou nejkrásnějšími ohlasy mládí! --- Mistré, buď Ti za ně můj vroucí dík!“

Dalším vzpomínajícím přítelem je R. B. Mácha⁴ a jeho práce Ze vzpomínek na B. Jaroňka, kde hned zpočátku popisuje místo,

způsob setkání a to, jak na něj Jaroněk zapůsobil svým vzhledem: „S B. Jaroňkem jsem se seznámil o prázdninách r. 19.. v rodišti u básníka Kalusa. Připomínal mi tehdy Zeyera, později změnou úpravy vlasů a vousů podobnost se ztratila.“

Skutečnost, že Bohumír Jaroněk nebyl příznivcem moderny, kterou považoval za „... umění bez pevných kořenů“, dokládá R. B. Mácha následujícími Jaroňkovými slovy: „Uvidíte, že se básnictví vrátí ke svým krásným formám, malířství k půvabu linie a hudba k melodii.“ Na straně druhé byl Jaroněk velkým zastáncem původního českého umění: „Kopíemi ciziny si jejího respektu nevydodujeme,“ říkával. „To vše má doma a lepší. Cizina nás ocení, až najde v nás něco nového.“

84

Zajímavá je vzpomínka věnovaná Jaroňkově péči o zevnějšek a chování, kdy cituje jeho názor: „Záliba pro krásnou knihu, obraz, vkusnou úpravu bytu a ošuntělý zevnějšek, nedbalost způsobí a mluvy – jak se to rýmuje?“ horlil jednou. „Naši lidé málo dbají svého zevnějšku, ale měli by dbát.“

Závěr pak již patří jen stručné charakteristice přítele Bohumíra: „Opravdový umělec a vážný, ušlechtilý člověk.“

Následujícím příspěvkem do vzpomínkového fondu jsou paměti Josefa Kaluse⁵ *O milém příteli Boh. Jaroňkovi*, který hned v úvodu píše: „Je tomu už přes třicet let, co jsme se poznali, sblížili a přilnuli k sobě celým srdcem. Bylo to přátelství krásné, ideální, bez jediné chmury a jediné stíny.“

Pozoruhodná je také vzpomínka Josefa Kaluse na procházku s Bohumírem Jaroňkem, která dokumentuje Jaroňkům více než kladný vztah k přírodě a všemu živému: „Jdeme kolem panských luk, plných krásných bílých kopretin. Je jich tu tisíce a tisíce jako večer na nebi nesčíslné množství hvězd a jedna krásnější než druhá. Chýlíme se k nim, obdivujeme jejich něžnou krásu, jejich zlatá lůžka, olemovaná bílými

sněžnými plátky. Rozhlížím se znalecky mezi nimi a jednu, která se mi nejvíce líbí, utrhnu, políbím a zastrknu do knoflíkové dírky kabátu. „Bohumíre!“ upozorňuji, „pohleď, tam kvete ještě krásnější kopretina než ta moje, vtělený zázrak, utrhni ji a ozdob se jí také.“ „Mám hrozně rád květiny – a kdo by jich na světě neměl rád? – Ale nikdy jich netrhám.“ „Proč, váže tě nějaká přísaha, daný slib?“ „Josefe, je mi jich líto. Tak jim to sluší v zelené trávě, a že jsou na světě rády, vidím jim po líci. Jak mohl bych je vyrvat z jejich rodinného kruhu, z jejich Bohem jim usouzeného prostředí a tak jim zkazit život?“

Na Bohumíra Jaroňka v krátkosti vzpomíná i spisovatelka Marie Přileská⁶ v textu *Za Místrem Boh. Jaroňkem*, která jeho odchod komentuje slovy: „Odešel nejvášnivější mileneček valašského kraje, jehož srdce nikdy ani na okamžik nepolevilo ve vášnivém vyznávání jeho čarovné krásy, ani na okamžik se neodklonilo od jeho nesčetných půvabů. ... Byl výtvarnickým knězem tohoto moravského koutu, jehož bohaté průhledy dovedly by něhou zadýchat i srdce méně ušlechtilé, mysl méně chápavou. ... Byl z lidí, kteří hřivnu svého života vracejí rodným nivám tisíckrátě zmnoženou a znásobenou požehnaním plodného ducha rozsévajícího ve svém okolí dobro krásu. ... Byl ozdobou lidského rodu, ozdobou svého vlastního národa, který tak miloval! Čest jeho památce!“

Na závěr Bohumíru Jaroňkovi věnovala báseň s názvem *In memoriam*, která končí verši: „Jak scházíš, víš?! ... Slz netušíš?! Odlétl navždy zlatý úsměv Tvůj, Bůh světlo Tvoji duši pomiluj, ať sladce spíš.“

Dalším vzpomínajícím přítelem byl Jan Richter⁷ a jeho vzpomínkový dokument *Mé vzpomínky na Mistra Bohumíra Jaroňka*, kde popisuje seznámení a následné doživotní přátelství dvou mužů podobných zájmů. Z celého textu je zřejmé, že si Richter Jaroňka nesmírně vážil. Jeho odchod nesl těžce a své pocity komentuje takto:

„Budu Mistra těžce postrádat a budeme jej proto povždy vděčně vzpomínat, neboť jeho přátelství bylo milé a teplounké jako to boží slunečko. Od něho učili jsme se důkladnost. Byl Mistrem ve své malířské básnické technice a důkladnosti nenahraditelným, umělcem do krajnosti poctivým, který za svého života ani jedinou lehčí aneb nedokončenou práci nevydal ze svých rukou. ... Co svým jménem podepsal, muselo být

Jan Richter, archiv Valašského muzea v přírodě

dokonalé, muselo odpovídat jeho uměleckému a vnitřnímu souhlasu. – A jako člověk? Ať přísný i sám na sebe, byl jemným přítelem, pravým bratrem sokolem. ... V Mistru Bohumíru Jaroňkovi odešel velký svérázný básník – výtvarník, který svými díly naučil nás milovat přírodu, naučil nás vidět její krásy, nádherné pohádky naší milované československé vlasti.“

Božena Trávníčková⁹ z Olomouce ve svém rukopisném textu *Můj Monsalvat* vzpomíná na Bohumíra Jaroňka těmito slovy: „*B. Jaroňek byl vtělená laskavost a přátelství.*

Kdo ho jednou poznal, vždy se k němu vracel jako osvěžujícímu zdroji. ... Sám osobně byl tak skromný, že zanikal za svým dílem. Také bude dále žít především svým dílem i když s těmi, kteří ho znali, zanikne paměť na jeho milé společenské způsoby, na jeho osobní laskavost a přátelství účinné i věrné. Nikdy nezapomenu, jak se vždy vyptával na osudy mých dětí, jak se staral o sirotky ze své přízně, jak byl laskavý ke zvířatům, stromům a ke všem lidem. Nejsm sama, kdo želí jeho ztráty jako přítele. Za všechny, kteří se neodhodlali přiznat se k bolesti nad jeho ztrátou, kladu tímto hrstku vzpomínek k obrazu jeho osobnosti.“

Oslavnou ódu především na Jaroňkovo dílo napsal ve svém poměrně obsáhlém desetistránkovém textu z května 1933 William Ritter.⁹ Vzpomínka se nese ve výrazně vlasteneckém duchu a současně takové smýšlení vyzdvihuje u Jaroňka, zároveň s jeho významem pro valašské a výtvarné umění vůbec.

Jaroňkův přínos vidí především v jeho „*lokálním patriotismu*“, který je podle Rittera „*základem celistvého umění, jako rodina jest základem lidskosti*“, zatímco „*stát je toliko cizopasným organismem, ustupuje-li pravému národnímu smýšlení...*“

K Jaroňkově charakteru uvádí pouze následující: „*Bohumír Jaroňek byl člověk, jenž málo mluvil, ale byl mužem činu – jednat, jak nejlépe dovedl. Jeho život se obrátil v jediném slově: Vykonal velké dílo.*“ A jeho píli dokládá slovy: „*Pak ale znovu vrhl se do své práce, která mu byla vším, v ní klidně snažil se zapomenouti na ty, kteří zprvu by museli a později snad mohli v práci překážeti a zdržovati.*“

Pařížská revue *Mercure de France* uveřejnila 1. 5. 1933 vzpomínkový článek Williama Rittera pod názvem *Veliký umělec svého kraje: Bohumír Jaroňek*, kde autor, mimo jiné, píše: „*Žádný jiný kraj v Evropě neměl malíře tak věrného svému kraji, umělce tvořícího díla jen z podnětů své-*

ho území. V tom tkví zajisté jeho hlavní význam. Náš umělec představuje svou rodnou hroudu, jak nejlépe dovede, on na vrcholu svého umu jest pravým ztělesněným přírodních krás svého kraje. Můžeme srovnati našeho velikána s francouzským Mistralem a klidně můžeme jej zvatí také básníkem v dřevorytech.“

– Mistrova bílá světnička umlkla, – neozývala se více hudbou a zpěvem Milý Mistr žil dále jen ve vzpomínkách na domov, – na své drahé – bratra Aloise a sestru Julínku, k nimž lnul vpravdě jedinečnou láskou své krásné čisté duše! Nepřál si, – by viděli utrpení jeho, – a aby trpěli s ním!“

Svetozar Úlehla, archiv Valašského muzea v přírodě

O své poslední návštěvě v neděli 15. ledna 1933 Svetozar Úlehla píše: „V tu poslední neděli neměl již žádného zájmu o noviny. Mluvili jsme spolu šeptem jen o průběhu jeho nemoci a léčení, o pevné důvěře lékařů v jeho uzdravení a že v úterý 17.tého půjde znovu na Röntgen. Požádal mne proto, abych dopsal jeho milým do Rožnova, aby v příštím týdnu za ním dojeli. Stýskalo se mu již po nich! Když po páté hodině jsem se zvedl k odchodu a milovaného Mistra políbil a pohládl po tváři, věru netušil jsem, že se s Ním vlastně loučím na věky, že jsem tak učinil dobrému, drahému příteli svému – naposled.“

Poslední z pamětníků Svetozar Úlehla¹⁰ nám přinesl svědectví o posledních chvílích života svého přítele Bohumíra Jaroňka (†18. 1. 1933) v rukopisném textu *Za zesnulým Mistrem*. Se synem Lubošem chodili Bohumíra Jaroňka navštěvovat během jeho hospitalizace v Bařově nemocnici ve Zlíně a nosili mu noviny, knížky a hudbu pro zkrácení dlouhé chvíle. Zpočátku byl Bohumír Jaroněk velmi čilý a se zájmem sledoval denní události. Změna situace nastala po operaci (15. ledna), kdy byl Jaroňkovi nařízen naprostý klid a „žádané zdravotní zlepšování nedostavovalo a tak

POZNÁMKY

¹ Bohumír Jaroněk – paměti, vzpomínky přátel. Archiv VMP, fol. E18.

² Česká beseda byl krajský spolek v Budapešti založený v prosinci 1872 reorganizací ze Slovanského zpěváckého spolku. Cílem spolku byla organizace aktivního kulturního života jeho členů – zábavy, plesy, amatérská divadelní představení, výlety, přednášky atd. Od poloviny 70. let do konce 80. let 19. století se potýkal s krizí (v roce 1888 byl dokonce dočasně zakázán), ale koncem osmdesátých let byla jeho činnost v plném rozsahu obnovena a existoval až do 20. let 20. století.

³ Korespondence Bohumíra Jaroňka s Lukášovými – archiv VMP, fol. E11.

⁴ Rudolf Bedřich Mácha (1881–1960) – původním povoláním učitel byl veřejností znám jako sokolský činitel a moravský politický publicista. Psal také pod pseudonymem M. Slovák. V roce 1924 se autorsky podílel na sepsání brožurky *Prezident Masaryk o socializaci*.

⁵ Josef Kalus (1855–1934) – básník, který bývá nazýván „valašským slavíkem“. Své první básně uveřejnil v roce 1877 v časopise *Lumír*, první knihu *Písně* vydal vlastním nákladem v roce 1882, následovaly sbírky *Z Valašska*, *Oblaka*, *Kresby a písně*, *Přimořské dojmy* a elegie a řada dalších.

⁶ Marie Přileská (1882–1963) – vlastním jménem Blažková, spisovatelka, jež se v řadě svých pracích nechala inspirovat Valašskem. Například v pohádkách *Nové české pohádky*, povídkách *Moravské obrázky* či dramatu *Člověk spravedlivý*.

⁷ Jan Richter (1875–1957) – majitel knihtiskárny v Příboře a vydavatel a zakládající člen redakce časopisu *Radhošť*, nezávislého pokrokového týdeníku v Příboře na Moravě. Více MOCEK, M.: *Tiskárna Jana Richtera staršího (1903–1948)*. In: *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, sv. 50. Nový Jičín 1996, s. 25–32.

⁸ Božena Trávníčková – rodinná přítelkyně. V archivu VMP (fol. E 50) uložena její poměrně obsáhlá korespondence s Julií Jaroňkovou z let 1924–1945.

⁹ William Ritter (1867–1955) – spisovatel, esejista, uznávaný kritik umění a slovanofil, který byl horlivým propagátorem českého a především moravského umění v Evropě. Známa jsou jeho slova: „...mám slovanské srdce, škoda, že ne také – jazyk.“ Pravidelně přispíval do pařížské revue *Mercure de France*, kde často vystupoval jako zastánce moravského uměleckého separatismu.

¹⁰ Svezozar Úlehla – rodinný přítel a majitel Knihkupeckého družstva ve Zlíně.

PRAMENY A LITERATURA

Pozůstalost Bohumíra Jaroňka – korespondence s Lukášovými, archiv VMP, fol. E11.

Pozůstalost Bohumíra Jaroňka – korespondence U–Z, archiv VMP, fol. E12.

Pozůstalost Bohumíra Jaroňka – vzpomínky přátel, archiv VMP, fol. E18.

Pozůstalost Julie Jaroňkové – korespondence různá, archiv VMP, fol. E50.

FOLTÝNKOVÁ, I.: *Osvětová činnost Bohumíra Jaroňka*. Diplomová práce, Olomouc 1978. Archiv VMP, R 42.

HAMBÁLEK, M.: *Dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a jeho využití pro školní výuku*. Diplomová práce 1963. Archiv VMP, R 50.

ROLENCOVÁ, D.: *Život a dílo Bohumíra Jaroňka*. Diplomová práce, Olomouc 1968/1969. Archiv VMP, R 66.

SVOBODOVÁ, J.: *Výstava prací Bohumíra Jaroňka ve staré radnici VMP Rožnov pod Radhoštěm* 1972. Archiv VMP, R167.

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín. Sv. 50. Nový Jičín 1996.

BŘÍZA – VÝZNAM A ÚCTA STROMU V PROSTŘEDÍ LIDOVÉ KULTURY (kultura duchovní, zvykosloví)

Jana Tichá

*„Uprostřed jednoho z Devíti moří
se nacházel ostrov
a v jeho středu se do nebe tyčila mladá
bříza. To byl Strom Pána země...
Na vrcholku stromu uviděl (šaman) pří-
slušníky několika národů - Samojedy,
Rusy, Dolgany, Jakuty a Evenky...
Pán Stromu dal větve rovněž všem lidem
na vrcholku stromu.
Vzal však na sebe lidskou podobu,
vystoupil ze stromu až po hruď a dodal:
„Jen jedinou větev šamanům nedám,
protože ji schovám pro ostatní lidi.
Budou si z ní moci stavět přibytky
a také ji používat k přípravě nápojů.
Jsem Strom, který dává život všem lidem.“¹*

ČLOVĚK A STROM

Iniciační sny samojedských šamanů jsou skvělým příkladem teofanie ve stromě. Představa *stromu života* (*arbor vitae*) je doložena u všech indoevropských národů, Slovany nevyjímaje.

Idolatrie stromů, jež se jako sakrální fenomén výrazně vydělovaly z okolního světského prostoru, sehrála v kulturních dějinách Evropy, kde stromy tvoří podstatnou složku vegetace, významnou úlohu. Stromy (popř. jejich seskupení, háje), ohromující svou mohutností a stářím či bizarním zjevem, označovaly posvátná místa, kde se předpokládalo propojení s nějakou duchovní entitou nebo jinými formami nadpřirozených sil. Panovalo obecné přesvědčení, že každý takový strom má svou duši nebo vládnoucího ducha, svého pána. Souvztažnost stromů s určitými osobními božstvy dokládá i zvláštní magický obřad, jenž polský etnograf Kazimierz Moszyński zachytil u Mordvinů. Ti v průběhu speciálního rituálu prosili o úrodu pod lípou, o množství koní pod břízou a o déšť pod dubem.² Lidovými baladami z Valašska se v tomto případě nechal inspirovat frentštátský básník Josef Kalus. Jeho hrdina v lese kácí břízu a ta krvácí „... Prvně dnes ta bílá bříza: krev z ní teče, krev, ne míza. A tak tiše šumí, sténá jako zmirající žena.“ *Do koruny patří vzhůru, hladí dlaní bílou kůru. „Odpusť, odpusť, břízo bílá!“ V tom hle! v náručí mu víla...“³*

U Slovanů můžeme zajít ještě o něco hlouběji. Propojení stromu s dušemi lidskými naplňuje zcela konkrétní víru, že duše spícího či umírajícího člověka opouští (ústy) tělo. Méně známa je dnes již představa o jejím následném vtělení do zvířat. Vedle častých myší k těmto tvorům náleží zejména ptáci, pomocí nichž duše ‚cestuje‘. Strom se pak jako stálé stanoviště ptáků stává zcela pochopitelně přírodním přibytkem duše. I Väinämöinen, hlavní bohater eposu Kalevaly a finských run, poté – *co jal se houští porážeti, hustý prales vyrubávat*, aby mohl osít finskou zemi,

jednu pouze břízu nechal, by pták na ní odpočinout, kukačka si kukat mohla. V Holečkově básnickém překladu pak přilétá orel, vzdušné ptáče, a starému moudrému hrdinovi děkuje: Dobře věru udělal jsi, že růst břízu ponechal jsi, ztepilý strom neporušen, by pták na něm odpočinout, já sám na něj sednout mohl.⁴

Pro další příklady z našich mýtů a legend nemusíme chodit příliš daleko. Stačí si připomenout díla našich nejznámějších sběratelů lidové slovesnosti z 19. století. *Vrba* – jeden z baladických příběhů Karla Jaromíra Erbena – rozehrává svůj děj kolem stromu, jenž je provázán s životem ženy natolik, že ta ... *večer lehne zdráva, svěží, v noci tělo mrtvo leží, ani ruchu, ani sluchu, ni zdání o jejím duchu; studené jest její tělo, jak by zpráchnivěti chtělo. „Kterak nemá mrtvá býti, když má jen půl živobyti? Ve dne s tebou živa v domě, v noci duše její v stromě.“* Podetne-li se strom, s nímž je žena spojena, skonává i ona. V *Babičce* Boženy Němcové vypravuje rýznburský myslivec příhodu, kdy dohlížel na kácení vybraných stromů: *Zahleděl jsem se na ní (břízu), a tu se mi zdálo – je to k smíchu, ale bylo mi tak – jako by se mi k nohous skláněla, ratolestmi jak by mne objímala, a do uší mi znělo: „Proč chceš usmrtit můj mladý život, co jsem ti udělala?“ Vtom zaskřípělo ostří pily po kůře a vjelo jí do těla. Já nevím, jestli jsem vykřikl, ale to vím, že jsem chtěl zdržovat drvoštěpy, aby dále neřezali (...) mne ta myšlenka pronásledovala, že mne bříza prosí, abych jí život nekazil. Když jsem ji konečně přemohl a na místo došel, byla poražena, ani lístečku se na ní nehýbalo, jako mrtvé tělo ležela. Mne pojala lítost, jako bych byl vraždu spáchal.⁵*

Vedle vyobrazení samotného stromu, často stylizovaného, s množstvím zdobných ornamentů, je ikonograficky oblíbeným tématem – viz výše – zpodobnění bytosti, jež svou horní polovinou těla vystupuje ze stromu, který vyrůstá uprostřed nekoenečných vod, je obklopen zvířaty, bájnými

bytostmi, lidmi (Attis a jedle, Usírev / Osiris a cedr v Egyptě, respektive během helénismu v celém Středomoří, řecká Artemis a myrtový keř v Boiai, Zeus a dub v Dodóně, Apollón a vavřín v Delfách...). Z hlediska plodnosti symboliky si zde můžeme mimo jiné povšimnout zajímavého svázání vegetace s vodami, neboť právě voda v sobě uchovává zárodky nového života. Následně ikonografické propojení s Velkou bohyní, bohyní Matkou symbolizuje absolutní realitu neomezené plodnosti. Keltové, především tedy Galové si jako vtělení Velké matky, respektive její panenské emanace vybrali břízu. Bříza se však stala také symbolem mateřské lásky, a proto právě Keltové vyřezávali kolébky kvůli ochraně dítěte výhradně z jejího dřeva.

Tyto stromy ztělesňují zvláštní existenci s tajuplnou životní silou. Strom je svistý, roste, ztrácí listy, opět je nabývá. Tedy se nesčetněkrát obnovuje. „Umírá“ a znovu „vstává z mrtvých“. Jako takový s sebou nese kultovní význam zejména vegetačního charakteru.

Rostlinné epifanie symbolizují neustále se obnovující přírodu, tedy její schopnost periodické regenerace života. Už v antice – budeme-li hovořit o bříze – propojuje Plinius právě tento strom s významem rozmnožování.⁷ Dědictví řecko-římské civilizace nám břízu představuje jako symbol čistého panenského jara a následně jara oplodněného. Pak je zde zcela pochopitelné, proč z ní Řekové a Římané pořizovali zejména svatební pochodně.

Ústředním motivem lidové slovesnosti množství kulturních okruhů je taktéž představa, že sněžení plodů určité rostliny může člověka omladit, respektive zabránit smrti. I židovsko-křesťanský svět zná svůj *rajský strom života* a *rajský strom poznání dobrého a zlého* (Genesis 2/9). Adam sice po pozření jeho plodů propadá utrpení a smrti (Genesis 3/17–19), ale snad právě poznání pozemského života se všemi jeho kontrasty může křesťana dovést až k ne-

smrtnosti jeho duše. Rané křesťanské umění znázorňuje *strom života* Kristovým křížem.

Bylo rozhodnuto, že budeš mít bubínek zhotovený z větvi tohoto Stromu (břízy)...⁹

Tato opět samojedská šamanská vize nám dává nahlédnout jiný mýtický význam stromu, založený na jeho kosmogonickém vnímání jako mostu mezi nebem a zemí (*axis mundi*). *Strom světa* tak symbolizuje osu procházející středem vesmíru. Když šaman šplhá na břízu, respektive hraje na březový bubínek, dostává se do blízkosti *středu světa* – sídla *vesmírného stromu* a *Pána světa*. Máme-li opět na mysli břízu, tak snad jen pro zajímavost – bílá bříza se sedmi větvemi vyrůstá jako *axis mundi* z vrcholu *Železné hory* i v mytologii abakanských Tatarů.

Představy pohanských Slovanů naklánějí osu světa k Polárce. Kořeny *stromu života* se rozprostírají v podzemní střeše – nehostinné skalnaté krajině, kterou protéká řeka mrtvých. Kmen se nachází ve světě lidí. Koruna tvoří nebeskou sféru, sídlo duchovních bytostí.

Ačkoliv úcta ke stromům tvořila podstatnou část předkřesťanské duchovní kultury, o kultu jako takovém zejména u našich slovanských předků mnoho nevíme.

U staroslovanských náboženských představ nemáme zjištěnou propracovanou doktrínu, chybí literární podchycení mytologie, eschatologie, nemluví o etice. Zůstali jsme odkázáni pouze na ústní tradici, zaznamenanou většinou jen zlomkovitě a s větším odstupem nebo zachovanou v pokřesťanštěném odkazu ve zvykosloví, démonologii či magii. Co se týká písemných zpráv o duchovním životě Slovanů, i tady jsme v nevýhodě. Na rozdíl od Keltů a Germánů postrádáme ohledně náboženského života Slovanů relativně objektivní hodnocení u antických autorů. Antický svět

o Slovanech až do 6. století, kdy evropská kultura nabývá již křesťanského charakteru, nic podstatného nevěděl. Teprve z tohoto období pocházejí první písemné prameny. I když by mohly být považovány za validní, odrážejí údobí *úpadku etnického pohanství*⁹ a vesměs pocházejí z pera křesťanských kněží, mnichů a misionářů,¹⁰ v menší míře také byzantských, arabských a židovských historiků, cestovatelů a zeměpisců.¹¹ Tím je vesměs podmíněna i hodnota těchto zpráv. „*Interpretatio romana* (římský výklad) byla keltským a germánským bohům přece jen bližší než *interpretatio christiana* či *ecclesiastica* (křesťanský a církevní výklad) bohů slovanských.“¹²

V 5. a 6. století tvoří Slované ještě jednotné etnikum společně materiální a duchovní kultury, hovořící jednotnou praslovánštinou. Teprve v průběhu 9. a 10. století se původní řeč v souvislosti s nastupujícím separátním vývojem jednotlivých slovanských říší začíná rozpadat na základní dílčí jazyky. Dá se říct, že až do vzniku prvních velkých státních útvarů si Slované vedle hmotné kultury udrželi jednotnou též kulturu duchovní.¹³ Zde nám nezbyvá nic jiného, než si vypomoci analogiemi. A tak lze rozlišit hlavní vrstvy a základní struktury, které se nevymykají z obecného rámce indoevropských náboženství. Některé z nich s sebou nesou řadu určitých svébytných rysů.

I tak je třeba při pramenném studiu počítat s tím, že řada badatelů založila své výzkumy a práce na hypotézách, vycházejících z neúměrné generalizace reziduí starodávných slovanských obyčejů, vyprovokovaných mimo jiné jistou vlasteneckou ctižádostí.

Žádný strom nebyl nikdy uctíván jen pro sebe sama. Kult platil tomu, co rostlina v sobě implikovala, co vyjevovala. Strom se stává symbolem, respektive úkrytem určité duchovní entity.

Velmi málo se dozvídáme o náboženství českých Slovanů. Zatímco počet dobových písemných zpráv je značně omezen a od určité doby uzavřen,¹⁴ etnografický materiál dokumentuje předkřesťanské věrské prvky v hojně míře v nejrůznější podobě v lidovém prostředí ještě v 18., 19. i na počátku 20. století. Vzhledem k jeho značné diferencovanosti nejen podle větších kulturních a etnických okruhů, nýbrž i menších regionů nám vytváří o duchovní kultuře lidových vrstev poměrně chaotický obraz. Je nutné vzít v úvahu i značný časový odstup od ‚pohanské‘ nebo alespoň ‚polopohanské‘ doby, silné převrstvení křesťanskou naukou, jakož i vlivy jiných etnických a kulturních oblastí. Vypovídací schopnost etnografických poznatků se víceméně omezuje jen na představy zahrnující démonologii, zvláště pak magii, jež měla v životě lidu největší význam pro zvládnutí přírodních podmínek a ‚sil‘, ovlivňujících lidský život, a mohla proto zachovat velmi staré tradice a zkušenosti, na rozdíl od dimenze vyšších bytostí – bohů, která byla zcela překryta křesťanským kultem a z lidového prostředí se nejspíše beze stopy vytratila.¹⁵

Pro naše předky je příznačný proces rozpadu či lokalizace uctívání většího počtu regionálních bohů; na rozdíl od starých Germánů, kde se společný božský panteon vytvořil ze široké základny právě regionálních božstev.¹⁶ Představa vyšších antropomorfních či individuálních božstev se samostatným jménem se však více rozvinula pouze u Polabských Slovanů a Rusů, a to zejména pod cizím vlivem, často spojováním ‚božských bytostí‘ s postavami křesťanských světců. U Polabanů a Rusů se polyteismus rýsuje jako forma reakce ze strany stávajícího náboženského systému na ideologický tlak křesťanství. Tvoří projev náboženského synkretismu ve střetu dvou ‚světů‘ a určitým způsobem formuje výraz nejednotnému postoji slovanských faktorů vůči novému náboženství, které popuzovalo zejména svými politickými kontakty a tlaky, ale přitahovalo svým kulturním jádrem.¹⁷ U Čechů a Moravanů,

stejně tak u ostatních západních Slovanů, kteří křesťanství začínají přijímat již od poloviny 9. století, nás nic neopravňuje k hypotézám překračujícím maximálně obraz zmíněného kultu přírodnin, kultu mrtvých, magie a sekundárně snad démonologie.

Právě vzhledem k podobnosti předkřesťanských představ o přírodninách, vlastních především v západní Evropě indoevropským Keltům a Germánům a jisté vzájemné synkrezí, lze analogicky usuzovat na existenci obdobného jevu u Slovanů. Bezpečná svědectví o slavnostech, obětování a obřadech u stromů, pálení ohňů a věštění v hájích a lesích, vzývání vybraných stromů, zavěšování talismanů aj. nalezneme nejlépe v církevních pramenech – ve výstrahách zapsaných ve sbírkách kázání, v usneseních synod a koncilů, poenitentiálních ustanoveních ještě ve 13. století.¹⁸ Historické doklady, byť okrajově, přináší také již výše citovaní kronikáři. Thietmar z Magdeburku připomíná u polabských Slovanů lidmi nedotknutelný posvátný les obklopující Radegastovu svatyni v Retře, Helmoldovi pobaltští Slované zakazují křesťanům přístup do hájů a k pramenům, aby je svou přítomností neposkvrnili.¹⁹

Že se také Češi, respektive obyvatelé středoevropského prostoru *klaněli hájům, stromům* je doloženo snad u nejstaršího českého letopisce Kosmase už koncem 11. století. Kronikář hned v počátcích vyčítá Tetce, dceři Krokově, že *zavedla celou (tuto) pověrečnou nauku a učila modloslužebným řádům*.²⁰ Pověstný zůstává taktéž známý zákaz knížete Břetislava II. z roku 1092 na počátku III. knihy Kosmovy kroniky, který *vyhnal pryč ze své země všechny čaroděje, hadače a věštce, rovněž dal pokácet a spálit i háje nebo stromy, které na mnohých místech prostý lid ctil*.²¹

Se západoevropskými zákazy poenitentiálními se shoduje i svědectví Homiliáře Opatovického, kde kazatel ještě počátkem 12. století v známém vánočním kázání upozorňuje své věřící (...) *zapomínajíce na*

*Hospodina svého Stvořitele, ctí jedni slunce (...), jiní hory a stromy jako až dodnes mnozí pohané činí a mnozí také v této naší zemi vzývají dčábelstva a ačkoliv dle jména křesťané jsou horší než pohané a horlivě brojí, aby nehledali pomoci proti chorobě u stromů anebo u pramenů (...) neobětovávají zvířata stromům ani pramenům, neboť tím se popuzí Bůh k hněvu.*²²

Již několikrát zmiňovaný *strom života* se objevuje jako oblíbený motiv na raně středověkých ozdobách v Českých zemích, lidová kultura ho využívá v ornamentice obřadního pečiva, při výzdobě kraslic, na výšivkách, svou roli sehrává i ve slovesnosti a písních.

Etnografické doklady dotvrzují úctu také k jednotlivým stromům. Lidová religiozita zná množství příkladů, kdy lze i v současnosti na stromech nalézt zavěšeny svaté obrázky, plastiky, malé oltáříky, věnečky či útržky oděvů, votivní dary.

Nejposvátnějším stromem Slovanů byl, ostatně jako u všech Indoevropanů, dub. On byl nejčastěji zasvěcován nejmocnějším silám, případně personifikovaným božstvům, jemu byly přinášeny i krvavé oběti. Pro známou ‚slovanskou lípu‘ scházejí v raném středověku autentické zprávy. Ty první pocházejí sice až ze 17. století, ale pověry připisující jejímu dřevu magicou moc v boji proti upírům a jiným negativním silám (*do lípy nikdy neuhodí blesk*) a především spojení s křesťanským kultem Panny Marie naznačují možnou historicitu její věrské úlohy především u západních Slovanů, včetně Čechů.

Z etnografického hlediska sehrává bříza v obřadních praktikách výrazně menší úlohu než předchozí dva stromy. Úcta k bříze využívá zejména její již zmiňované apotropeické funkce (odvracení škody) – symbolu *stromu života*. Ruská zaklínadla při této příležitosti *strom života* obracejí kořeny vzhůru. Význam břízy rostl s místem jejího rozšíření. Středem pozornosti se stala

v severských zemích, severovýchodním Rusku a u okolních neslovanských etnik, zejména při obřadech *semiku*, kdy se ve svatodušní bříze jakožto jarním stromu personifikovala vegetace lesa. Směrem na jih, kde se bříza vyskytuje zřídka, její ctění klesá.

Etymologie břízy (slovensky *berza*, polsky *brzoza*, ukrajinsky *bereza*, ruský *berėza*, bulharsky, slovensky, slovinsky, srbocharvátsky *breza*, homolužicky *brėza*, dolnolužicky *brjaza*, litevsky *bėrėzas*, indicky *bhūr-gah*, německy *Birke*) odkazuje k starému slovnímu základu, označujícím v minulosti zřejmě *korek*. Bříza a jí jmenně příbuzný břest (historické označení jilmu) jsou naše jediné stromy, které vytvářejí korek na povrchu větví.²³ Lidová slovesnost v Čechách, na Moravě a ve Slezsku využívá také názvů *březa*, *březina*, ale i například *deruzda*. S pojmenováním břízy souvisí u Slovanů i označení počátku jara, respektive prvního jarního měsíce března. Název měsíce, jak dosvědčuje též ukrajinský *bėrezeri* či srbský *brėzosok*, byl pravděpodobně míněn pro období, kdy břízy jako jedny z prvních kvetou a pouštějí šťávu. V Estonsku a u Udmurtů je *brzóz* údobím, kdy se šťáva z bříz přímo sbírá. Obdobně se v surovém stavu nebo v různých druzích pokrmů využívá také na Rusi, v některých oblastech Polska, v minulosti též v Čechách, ale i Bulharsku a zemích bývalé Jugoslávie. Je třeba však dodat, že někteří jazykovědci hledají původ slova *březen* v pojmu *březí*, ve smyslu oplodněný, v případné analogii k názvu měsíce října.²⁴

Na Hniti Plic a Gatr. Pig Ssalwegowu Wodu komu Wicze Hnigu, a Smrdi Duch: Nagdež o Brėzowe Wode dále. Warž wni Bazylykon, a Oman, pig to gest prospessne (...)
Komu Gatra a Plice hnigu. Wodu Brėzowu, Baziliku, Rutu, Oman, negwic Baziliky

pržilože

*Zlata Czisteho, a Kastanu, zwarz spolu,
a pig Rano a weczér dobre gest.*

*Item: wezmi Wodu Brzezowu o tom Czasu
když Tecze, ktomu Bazyliky, Ruty, a Oman,
ale at gest wice bazyliky, zwarz to spolu
dobre, a toho Pili požiweg Rano a Weczér,
bit maly kus zustalo Gatr neb Plic, zase ti
narostu, a doplni se w Tobě.²⁵*

Bříza bělokorá (*Betula pendula*) / bříza bílá (*Betula alba*) náleží k prastarým lidovým léčivům, jichž se poměrně brzy chopila i oficiální medicína. Ta už v roce 1897 experimentálními pokusy vědecky prokázala silné močopudné účinky odvaru listové drogy. Listy obsahují saponiny, silice, třísloviny, flavonoidy, vitamíny (vitamín C, kyselinu nikotinovou). Využívají se ve formě nálevu. Jejich účinky urychlují látkovou přeměnu, vylučování moči, potu. Díky tomu jsou součástí antirevmatických a diuretických čajů. Rozpouštějí ledvinové kameny. Působí také jako jemné laxativum, dezinfikují. Svařeného březového listí se užívalo také zevně na obklady bolestivých míst při revmatismu, čerstvý odvar se přidává do vody k osvěžujícím koupelím.

Jemným práškem z březové kůry (-felo-derm, vnitřní část; papírová borka se sloupává) se zasypávala kožní onemocnění dřívě, než byl znám její fytoncidní účinek (bránící růstu mikroorganismů). Dnes oficiální medicína připravuje z březové kůry a dřeva suchou destilací dehet, užívaný po přečištění právě v dermatologii. Březové pupeny mají vyšší obsah voňavých silic. Jejich vůně připomíná růžový olej a přidává se do vodiček na vlasy.

Pro získání březové šťávy (až 2% hroznového cukru) se v některých zemích zjara v čase mízy navrtává kmen. Již několik tisíc let je znám blahodárný vliv této březové vody na vlasy a pleť. Z březové šťávy se podnes v zemích bývalého Sovětského svazu vyrábí sirup do limonád a zkvašená se i v severských zemích pije jako březové víno nebo pivo. Zavařená s vínem se uží-

vá proti žaludečním a střevním kolikám. Nejen české ženy využívaly *divotvorné moci březové mízy*, aby se staly plodnými. Z 19. století známe zvyk, kdy právě za tímto účelem dívky tajně vycházely v březnu navrtávat břízy.²⁶

Už v roce 1562 přináší Hájkův překlad Matthioliho Herbáře zmínku o bříze také jako o *dobřém léku proti červeným očím: Vezmi čerstvý prut březový a dej na měděnici, aby hořel, a vypusti na měděnici jakousi mastnou šťávu, kterouž potírej oční koutky; stejně může se zapáliti chvoště březové a držeti nad měděnici.²⁷*

Bříza se řadí ke stromům, které zajišťují zdraví člověka svou zelení. Severské národy a Rusové používají březového proutí v saunách. U Mordvinů je nemocné dítě podáváno skrze větve břízy, k níž se ostatní modlí.²⁸ Na Ukrajině řežou o Právě středě (středa mezi velikonočními a svatodušními svátky) březové proutí jako lék proti bolestem kostí.²⁹

Češi podobně jako Rusové znají *zatloukání nemoci do stromu*. Bříza je spojovaná zejména se zimnicí. Stačí vzít chomáč vlasů či kousek šatů od postiženého člověka, dojít ke stromu a zmíněné propriety zarazit do stromu se slovy – *Tam tě zatloukám, abys na mne, abys na mne nikdy nechočila*. Zajímavým příkladem propojení homeopatické a kontaktní magie je i ukázka léčitelského postupu při dně, vztaženého v Čechách k 1. březnu. Nemocný má před východem slunce přijít tajně a mlčky k bříze, popřípadě vrbě, propíchnout jehlou bolavé místo, kapky krve setřít čistým plátnem a to zastrčit do navrtaného stromu, díрку pak dobře zatlouci, aby kůra dobře srostla.³⁰

Březový korek k zajímavým léčebným praktikám využívají Ostjakové. Usoudí-li, že našli na svém těle místo postižené nemocí, přiloží naň kousek rozpáleného březového korku a nechají ho zde tak dlouho, dokud se kůže nepřipálí a nevytvorí se

zde puchýř. Jakutové obdobným způsobem zastrašují a vyhánějí při nemocích z těla zlého ducha *jera*.³¹

■

*By se bříza nestyděla,
na kořeně by shořela.*³²

Jak připomíná český sběratel lidové slovesnosti z přelomu 18. a 19. století František Ladislav Čelakovský, *březové dříví i syrové dobře hoří*. Obsahuje snadno hořlavé dehtové látky, a proto se vznítí i mokré. Na Rusi, podobně i ve Francii se z březové kůry získává těr a využívá se ke zpracování *juchty*, která tak nabývá příjemnější vůně. Březový olej (*Oleum betulinum*) proto znali koželuzi, obuvníci, brašnáři, výrobci nejrůznějšího koženého ozdobného zboží, ale i například knihaři. Březový *kopt* se užíval v tiskařství a malířství.

Z březové borky se převážně v Rusku řezaly zátky, z lupenité kůry se zhotovovala obuv, koše i pokrývky. Lupeny bílé kůry se využívaly ke psaní a zabalování. Lidová magie propojuje březovou kůru s přivoláváním lásky. Už Keltové bílou kůru s napsaným přáním pálili a popel vhadzovali do řeky.

Tuhé, snadno štěpné, bílé březové dřevo se v minulosti hodilo k řezbářským, soustružnickým, kolářským, méně již truhlářským pracím. Kobzáňova próza připomíná využití břízy v polním hospodářství na Valašsku. Březové pruty se zde často rozřezávaly na obruče nebo stáčely na houžve. *Při takovém starém vozi nenašel železa, co by za půl groša stálo. A železo bylo drahé! (...) Boční řetázký také nebývaly. Uřála sa nejaká dlúha březica – a jeden držál, druhý krútil – a to bylo namísto řetázků na bokoch...*³³

Březové větve se na Moravě doposud svazují do košťat / metlí. ... *A když Kolumbus objevil Ameriku, Valaši už tam prodávali metle...*³⁴ Dříve jako předmět každodenní domácí potřeby, určený případně k prodeji

na poutích a jarmarcích, dnes spíše jako reliktní produkt lidové výroby.

Březové listí sloužilo v chudších, zejména v horských oblastech jako kvalitní píce pro ovce, pupeny se sbíraly jako zob pro domácí ptactvo. Smícháním rozdrceného listí s kamencem se připravovalo zelené barvivo, s příměsí křídý barvivo žluté.

Bříza jako raně kvetoucí strom je důvěrně známa i včelařům. Brzy zjara poskytuje včelám potřebný přívod nektaru. Tím se stupňuje jejich pracovní tempo a matka se „rozklade“.³⁵

■

*Dubová hůl učí dělat,
březová metla rozum dává.
Březové náuky nejdou na buky,
ale do hlavy.*

*Přijel sem pan Březovec.
Přijde na něho panna Březovka.
Pozdravuje tě březovka.*³⁶

Pliniovy *strašné úřední metly* našly také na Valašsku odedávna uplatnění jako metličky na vyplácení dětí. Jak se na břízu ve spojení s dětskými tresty dívali v rodině rožnovského řezníka Kramoliše během svátku svatého Mikuláše v druhé polovině 19. století, připomíná kniha jednoho z potomků – Čeňka Kramoliše – Moravská babička: *Všechny matky své děti chválily. „Těší mne to, že jste hodné. Ale abyste nezapomněly (sic!) na čtvrté přikázání boží, tož vám přiložím k dárkům i prut. Pamatujte si děti: Metla vyhání děti z pekla. – Tak abyste se tam nedostaly, nechám ji rodičům na vás.“ A při tom stařence a sousedkám podal po jednom březovém prutu.*³⁷ Březové pruty tak i tady nabývají ochrannou funkci před negativní magií.

Březová metlička patřila taktéž k nezbytné výbavě *Mikulášovy matičky*, bíle zahalené postavy, která přicházela za dětmi na svátek Neposkvrněného početí Panny Marie a obdarovávala je rorátními voskovými *slůpky*.

Vyrábí-li hospodář na Valašsku metlu mezi svátkem sv. Pavla a dnem Narození Páně, s ní pak omete kolem chalupy, vyžene všechny myši a potkany.³⁸ Na Slovensku, taktéž na Valašsku přináší pasteveci o Štědrém večeru do chalup hospodářů březové větvičky, aby se ochránil dobytek před čarováním. Ve Vizovicích přicházeli s těmito *šcedráky, pastyřáky, březovjáky* až na den sv. Štěpána.³⁹ Obdobný zvyk se v minulosti dochoval i v den sv. Martina (*pruty martinky*).

K největším svátkům křesťanského světa v prostředí byzantského, též římského ritu náležely Velikonoce, staré svátky prvního jarního úplňku. Jejich význam a slavnostní ráz se mimo jiné odvíjel od spojitosti se zahájením jarních zemědělských prací – setbou, sadbou, výhonem dobytka. Tradičním úkolem většiny velikonočních obřadů bylo zabezpečení budoucí prosperity, což dosvědčuje podobnost s novoročními slavnostmi našich slovanských předků.

Méně známá zůstává stará podoba církevního svěcení ratolestí na Květnou neděli, dnes zúžená na *jívové kočičky*. Obřadní *košťata, berany, ráhna*, objemné, v některých případech až 10 m dlouhé svazky, vyráběli sami hospodáři a prezentovali se jimi před obcí. Svazovaly se z rostlin v té době kvetoucích, tj. vedle vrby, jívy, střemchy, dřínu, hlohu, jalovce také z břízy. K posvěcení s nimi chodili malí hoši. Až do Velkého pátku pak stávaly ve světnicích, poté se rozebraly na jednotlivé větvičky, jež se rozmístily za účelem ochrany majetku a úrody po domě na půdu, za svaté obrázky, ale i do polí. Už ale na Květnou se jednotlivé proutky zapichovaly na hroby předků.

Za jeden z hlavních dnů jarního novoročí, které souvisí s počátkem nového hospodářského roku, byl považován už Zelený čtvrtek. Podobně jako o Vánocích přicházivali v tento den na usedlosti koledníci a obdarovávali majitele olistěnými pašijovými pruty. K obchůzkářům patřivali nejchudší lidé, na východní Moravě koledovali

pasteveci. Na Valašsku se v lese nařezaly březové pruty, takové *co měly hustou korunu a hojně baruší* (jehněd), a roznášely se s přáním: *Ať se vám v tomto roce dobytek tak šlechtí, kolěj je tech prutů v téj koruně, ať se vám selata šlechtíja, kolěj tech baruší na tom prutě visí a tým tluščím vyhánějte zlého ducha ze stavení, šak sú to pruty pašijové.*⁴⁰ Prut se zastrčil za rošt a koledník většinou obdržel pytlík hrachu či čočky.

Ve společenském životě vesnice si až do současnosti vedle už ustupujících obchůzek *rapačářů, klapotářů, klepáčníků* udržuje významné postavení velikonoční pomlázka – *šmigrust, mrškačka, šlaháčka, mrškač*. Pň ní se na Valašsku uplatňovalo zejména obřadní bití rostlinnými omlády; ať už se jednalo o mrskání jalovcovými či vrbovými pruty, nebo březovými metličkami, což dle pověr mělo zabránit ‚prašivíně‘, popřípadě jiným kožním chorobám. Už na Velký pátek posílali hospodáři nejmenší děti k sousedům ‚na petruželé‘. Ti brávali březové metličky a dětem vyšlehali, aby zůstaly po celý rok zdravé.

Než se pomlázkoví obřadníci vypravili na Rožnovsku například před 150 lety v pondělí *na buďačky*, bylo zapotřebí takové *korbáče, tatory, metlice* připravit. *...Když stařenka dokončila ozdobu vajíček, vrátil se učeň s březovými pruty. Měl jich celé náručí. Nastala nová práce. Stařenka nařezala krátkých stejně dlouhých větviček, složila je v šestero, konce spletla a provázkem obvázala. Udělala pro každého synka stejně dlouhou a tlustou metličku (...)* „Aby do pondělka neuschla a se nelámala, dáme ji do vody nebo do zelnice, aby lépe při šlehání štípala“, navrhovala stařenka.⁴¹ Šlehání pučícími zelenými ratolestmi přenášelo s sebou živou sílu. Magická ochranná praktika se pak po jejich použití završila stočením takového omládu do kruhu a jeho následným spálením či vyhozením do proudícího vodního toku.

Šmigrust nebyl jen kolektivní a mládežnickou záležitostí. Březovými metlemi či pruty

„pohládili“ své ženy občas i hospodáři. ...*Ráno chlapci ve spaní uslyšeli na jizbě křik (...) Otec vzal v koutě stojící metličku a sotva matka vstala, přiskočil k ní a šlehal a šlehal. Matka křičela. „Abys byla svěží a zdravá jak ta bříza, ze které je proutí na metličce.“*⁶²

Větvička břízy nechyběla také při podávání velikonočního mazance. Jako symbol rodičího se života bývala vbodnuta do vrcholku vedle naříznutého křížku a ozdob se zvířecími motivy.

Utáté březové stromky vidíváme často na venkovských návších jako známé *máje*, které se staví 1. května, taktéž však i o svatodušních svátcích, o Božím těle či v předvečer svátku sv. Jana Křtitele. Břizkami nebo též smrkčky bývala ze tří stran osazena svatojánská hranice.

Ve stavění *májů* lze opět spatřovat snahu po zajištění úrody, též po příznivém ovlivnění života venkovské pospolitosti. Na Valašsku se v předvečer 1. května, na den sv. Filipa a Jakuba, stavěly ve smyslu *stromkových štěstíček* nejen společné vysoké máje, ale i menší individuální *májky* svobodným dívkám pod okno. Antonín Václavík poukazuje na skutečnost, že na velké ‚krále‘ se využívaly nejčastěji smrkové a borovicové kmeny, méně jedle, dívčími *májkami* byly břízky a leštiny, teprve později jehličnany.⁶³ V mnoha případech se však dřeviny také kombinovaly. Bříza s borovicí často tvořila pouze ‚korunu‘, za ‚kmen‘ posloužily snadno dostupné ‚rovné‘ stromy jako smrk či jedle. Březové *májky* se vztýčovaly u božích muk a soch svatých, zapichovaly se do hnojišť, kde se využívalo jejich ochranného vlivu proti zlým duchům, čarodějnicím. Věřilo se, že čarodějnice, než by vstoupila do stáje či chléva, musí spočítat všechny březové lupínky.

Zjara se na první pastvu březovými pruty (uplatnění zde nalézaly velikonoční obřadní předměty) vyháněla stáda, aby

dobytek zůstal zdrav, dával hodně mléka a nic mu neuškodilo: *jako bříza dává z jara sladkou mizu, tak aby krávy dojily dobré mléka.*⁶⁴ Rituály spojené s prvním výhonem se v lidovém prostředí Valašska soustředí zejména kolem svatodušních svátků. Především u pastevecké mládeže se tyto typické letniční králenké slavnosti vyznačují prosperitním soutěžením, prezentací schopností a síly. V horských oblastech Moravy, podobně v Čechách, se tyto oslavy nikdy nedočkaly takové krojové a papírové zdobnosti jako například na jižní Moravě (jízdy králů, obchůzky královniček, čištění studánek...). Až do konce 19. století zde zůstávaly v úzkém sepětí s přírodou. A tak právě letnice jako jedny z posledních představují svátky, během nichž jsme mohli potkat bile oděné postavy s korunami z březové kůry, opásané korovými pásy, ratolestmi a květinami.

Cesty, po nichž kráčivaly průvody oslavující svátek Božího těla bývaly sypány květinami a lemovány břízami. Ratolestem posvěceným knězem při této křesťanské slavnosti byla přisuzována zvláštní moc. Březovými haluzkami natrhanými z těchto větví si své majetky ‚pojišťovali‘ zejména mlynáři. Březoví zavěšené na sloupu v mlýnici ochraňovalo stavby před bleskem pod patronací samotného Boha. Ženy si ho odnášely do chlévů či do polí, kde mělo odpuzovat polní škůdce. Ve Valašských Kloboukách zapichovali do polí co nejdelší větve břízek, aby tak vysoko vyrostl i len.

Svatojánské obyčeje se na Valašsku pojily především s pálením ohňů. *Naša chasa při tých ohňoch (večer před dnem sv. Jana Křtitele) páli metle. Hde jaká stará odřítá krkóška sa im k tým zhodí a pomine sa aj dobrých métel, pretože na druhý deň nemá žádná róbka čím šústnuť po izbje. Ale břéza je u nás dóšť, a néni Valacha, kerý by neúmjel róbce métlicu uplantať, a tož to žádného ani neobchodí. A jak je při tém páleňú vesélo! Ogaře otáčajú zažatými métlami, fičú nimi do vrchu, a tož*

ať pohlédnete dokola hde scéte, všahde lécu ohnivě kule v lúftě. Šak to íde dycky obhlédat celá dědína.⁴⁵ Staré březové metly se po domech sbíraly dlouho dopředu. V předvečer svátku se snášely na jednu na jednu hromadu k ohni s úslovím: *Idem vyházovat čarodějnice*.⁴⁶

U severních a severovýchodních Slovanů v Polsku a ruském Povolží se na svátek sv. Jana Křtitele zapichovaly březové větvičky do střech a stěn. S březovými *košíšťátky* nařezanými v zimě a ve váze rozvítými se obcházel také na sv. Jana třikrát kolem vesnice, aby se zabránilo přístupu čarodějnic.⁴⁷ Svátek sv. Jana Křtitele je často spojován s věštěním. Běloruské dívky pletly z březových halouzek *kupalské* věšební věnečky. V Rusku se dochoval zvyk, kdy svobodné dívky zaplétají v břízách vínky z živých větévek; pak se předpovídá podle toho, jak po uplynutí určitého času ony vínky vypadají.

Jak jsme již naznačili v předchozích kapitolách, větvoří náleží k častým přibytkům duší. Březové haluze jsou propojeny s dušemi zemřelých. V okolí polské Poznaně věřili, že v břízách pláčou mrtvé dívky. Čeremisové zapichují do čerstvého hrobu několik březových větévek, aby zde po svém návratu se sedmidenní cesty podniknuté ihned po smrti mohla spočinout duše nebožtíka a rozloučit se z pozůstalými. I u nás, zejména na Českomoravské vysočině, se v předvečer letnic zastrkávaly březové a modřínové ratolesti za obrazy a do postelí, aby se měl *duch kde vyspat*.⁴⁸ U Čuvašů si mrtvé připomínají i během svatebních obřadů. Svatební vůz se zdobí březovím pro duše zemřelých, za které se nekonal zádušní obřad nebo se nezná místo jejich skonu.⁴⁹ Obdobný účel s sebou nese březová výzdoba vozů rekrutských.

Břiza se stala součástí celé řady obřadů, jimiž se zajišťoval úspěch lidských úkonů, zdraví, plodnost a síla. Za posvátný strom platila především v severovýchodních oblastech Evropy. Určité úcty požívala i v zemích českých. Lidové obřadnictví, jež jí, popřípadě jejích částí, využívalo v široké míře, prošlo vývojem a mnohými změnami. Tam, kde v počátcích nesla s sebou podstatný kulturní význam, byla v pozdějších dobách vnímána obvykle již jen pro svůj zdobný efekt.

POZNÁMKY

¹ Z iniciačních snů samojedských šamanů. Viz ELIADE, M.: *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*. Praha 1997, s. 53–54.

² Dále MOSZYŃSKI, K.: *Kultura ludowa Słowian*. Warszawa 1967, s. 529.

³ Viz KALUS, J.: *Valašsko v písniích*. Moravská Ostrava 1906, s. 23–24.

⁴ Viz *Kajevála*. Praha 1953, s. 28–29.

⁵ Viz ERBEN, K. J.: *Kytice z pověstí národních*. Praha 2003, s. 134.

⁶ Viz NĚMCOVÁ, B.: *Babička*. Praha 1949, s. 201–202.

⁷ Plinius Starší (Gaius Plinius Secundus Maior, 23–79 n. l.) – římský úředník a polyhistor. Ačkoliv ve svých písemnostech vychvaluje břízu jako ozdoby krajiny pro její bělostnou kůru a vhodný materiál na pletení košíků, připomíná ji zejména v podobě *strašných úředních metel* na vyplácení, které se mimo jiné nosily jako odznak moci před vrchností. Dále PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, G.: *Kapitoly o přírodě*. Praha 1974.

⁸ Z iniciačních snů samojedských šamanů. Viz ELIADE, M.: *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*. Praha 1997, s. 53–54.

⁹ Viz ELIADE, M.: *Dějiny náboženského myšlení III*. Praha 1997, s. 38.

¹⁰ Dále MÁCHAL, J.: *Bájeslovi slovanské*. Praha 1907, s. 3–5. Autor zde mimo jiné zmiňuje svědectví *Thietmara* (976–1018), magdeburského kanovníka, o náboženství polabských Slovanů, historii *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum Adama Bremského* (11. století) věnovanou náboženství lutických Ratarů, *Chronicu Slavorum* německého kronikáře *Helmolda* (1108–1177?) popisující Slované na Baltu, zprávy dánského kněze saského původu *Saxo Grammatica* (konec 12. století) o kulte Svantovíta, Porevita, Porenutia aj. V *životopisech sv. Otty* (konec 12. století), biskupa bamberského, nalezneme zprávy z jeho

misijní činnosti v oblasti Pomorí. Informace o náboženství Slovanů východních, včetně úcty ke stromům (zde u Poljanů), poskytují *Novgorodský letopis I* (zejména k r. 864) a *Kyjevský / Nestorův letopis* (12. století) věnovaný „pohanství“ ruských kmenů. Srv. ELIADE, M.: *Dějiny...*, s. 38–40. Srv. VÁŇA, Z.: *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha 1990, s. 26–31, 142. Srv. PODBORSKÝ, V.: *Náboženství našich prapředků*. Brno 1994, s. 143.

¹¹ Doklady náboženských představ jihovýchodních Slovanů najdeme například v třetí knize *Války gótské* (nejstarší informace o náboženství Slovanů vůbec) byzantského dějepisce *Prokopia Caesarejského* (6. století), *Životu sv. Nauma Ochridského* (poč. 10. století) a v arabských cestopisech *al-Mas'údího* (10. století) a *Ibraima ben Vesif-Šacha* (kolem roku 1200), viz MÁCHAL, J.: cit. dat., s. 5–6. Srv. ELIADE, M.: *Dějiny...*, s. 38–41. Srv. VÁŇA, Z.: cit. dat., s. 142.

¹² Viz VÁŇA, Z.: cit. dat., s. 26.

¹³ Srv. PODBORSKÝ, V.: cit. dat., s. 141–142.

¹⁴ Vedle *Kristiánovy legendy* z konce 10. století, dokládající demono- a idololatrii, podávají pro nás ucelenější přehled předkřesťanské kulturní praxe Čechů *Kosmova kronika* (počátek 12. století) a *Homilíř Opatovický* (přelom 11. a 12. století) s na závěr připojeným *Canonem poenitentialis*.

¹⁵ Dále např. VÁŇA, Z.: cit. dat., s. 32.

¹⁶ Dále PODBORSKÝ, V.: cit. dat., s. 151.

¹⁷ Srv. LOWMIANŃSKI, H.: *Religia Słowian i jej upadek (w. VI–XII)*. Warszawa 1979, s. 170.

¹⁸ S odkazy na tyto církevní zákazy pracoval v českém prostředí nejpodrobněji zřejmě Čeněk ZÍBRT: *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*. Praha 1995, kap. VI. De sacris silvarum, quae nimidas vocant, s. 35–36.

¹⁹ Viz pozn. č. 10.

²⁰ Viz *Kosmova kronika česká*. Praha, Litomyšl 2005, s. 25.

- ²¹ Tamtéž, s. 139.
- ²² Citace převzata z PULEC, M. J.: *Homiliář Opatovický jako pramen národopisného bádání*. ČL 45, 1958, s. 98.
- ²³ Dále MACHEK, V.: *Česká a slovenská jména rostlin*. Praha 1954, s. 129. MACHEK, V.: *Ety-mologický slovník jazyka českého*. Praha 1971, s. 72, 74.
- ²⁴ Dále MOSZYŃSKI, K.: cit. dat., s. 152–153. Srv. MUNZAR, V.: *Medardova kápě aneb Pranostiky očima meterologa*. Praha 1985, s. 68.
- ²⁵ Viz Knisska *Rozličného Lekařstvi Wypsana Nakladem Jana Kramolisse: Leta Pannie 1750*, s. 17.
- ²⁶ Dále SOBOTKA, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských*. Praha 1879, s. 109.
- ²⁷ Pietro Andrea Mattioli (1501–1577) – italský lékař. Od roku 1554 působil v Praze jako osobní lékař Ferdinanda I. Během svého pobytu latinsky sepsal Herbář, který byl později přeložen asi do 60 jazyků. Dále *Dra Petra Ondřeje Mathiola přírodní léčba. Herbář aneb bylinář*. Praha 1931, s. 95–96.
- ²⁸ Dále MOSZYŃSKI, K.: cit. dat., s. 271.
- ²⁹ Viz SOBOTKA, P.: cit. dat., s. 109.
- ³⁰ Dále SOBOTKA, P.: cit. dat., s. 29, 109.
- ³¹ Dále MOSZYŃSKI, K.: cit. dat., s. 208.
- ³² Viz ČELAKOVSKÝ, F. L.: *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*. Praha 2000, s. 511.
- ³³ Viz KOBZÁŇ, J.: *U počátků vod*. Ostrava 1984, s. 112.
- ³⁴ Viz úsloví metláře Pavla Fily z Hovězího, zachycené v roce 1979 na filmovém snímku Františka Potočného Březové koště.
- ³⁵ Dále KRESÁNEK, J. – KREJČA, J.: *Atlas živých rostlin a lesných plodov*. Bratislava 1977, s. 150–151.
- ³⁶ Viz ČELAKOVSKÝ, F. L.: cit. dat., s. 492, 699. Srv. ZAORÁLEK, J.: *Lidová rčení*. Praha 1947, s. 22.
- ³⁷ Viz KRAMOLIŠ, Č.: *Moravská babička (stařenka)*. Olomouc 1926, s. 72.
- ³⁸ Viz VÁCLAVEK, M.: *Moravské Valašsko*. Díl I. Vsetín 1894, s. 148.
- ³⁹ Dále ČIŽMÁŘ, J.: *Herbáře československé dobytčí*. ČL XXIX, 1929, s. 60.
- ⁴⁰ Viz VÁCLAVÍK, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha 1959, s. 142.
- ⁴¹ Viz KRAMOLIŠ, Č.: *Moravská babička (stařenka)*. Olomouc 1926, s. 154–156.
- ⁴² Tamtéž.
- ⁴³ Viz VÁCLAVÍK, A.: cit. dat., s. 146.
- ⁴⁴ Viz SOBOTKA, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských*. Praha 1879, s. 108.
- ⁴⁵ Viz BOGNER, A.: *Obrázky z rodného kraje*. Valašské Meziříčí 1943, s. 114.
- ⁴⁶ Viz TOMEŠ, J.: *Masopustní, jarní a letní obyčeje na moravském Valašsku*. Strážnice 1972, s. 94.
- ⁴⁷ Tento zvyk se dochoval ještě na počátku 20. století v Borovanech na Klatovsku. Viz ROUBAL, J.: *Rostliny v lidovém podání na Klatovsku*. ČL XI, 1902, s. 438.
- ⁴⁸ Dále VÁCLAVÍK, A.: cit. dat., s. 146.
- ⁴⁹ Dále MOSZYŃSKI, K.: cit. dat., s. 558.

POUŽITÁ LITERATURA

- ADAM, A.: *Liturgický rok*. Praha 1998.
- BARTOŠ, F.: *Lid a národ. Sebrané rozpravy národopisné a literární. Velké Meziříčí 1883.*
- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad.* Praha 1979.
- BOGNER, A.: *Obrázky z rodného kraje. Valašské Meziříčí 1943.*
- ČELAKOVSKÝ, F. L.: *Mudroslovní národu slovanského ve příslovích.* Praha 2000.
- ČIŽMÁŘ, J.: *Herbáře československé dobytčí. ČL XXIX, 1929.*
- ČIŽMÁŘ, J.: *Lidové lékařství v Československu I.* Brno 1946.
- Dra Petra Ondřeje Mathiola přírodní léčba. Herbář aneb bylinář.* Praha 1931.
- ELIADE, M.: *Dějiny náboženského myšlení III.* Praha 1997.
- ELIADE, M.: *Pojednání o dějinách náboženství.* Praha 2004.
- ELIADE, M.: *Šamanismus a nejstarší techniky extáze.* Praha 2004.
- ERBEN, K. J.: *Kytice z pověstí národních.* Praha 2003.
- FRAZER, J. G.: *Zlatá ratořest.* Praha 1994.
- FROLCOVÁ, V.: *Velikonoce v české lidové kultuře.* Praha 2001.
- FROLEC, V.: *Vánoce v české kultuře.* Praha 1988.
- GUREVIČ, A.: *Nebe, peklo, svět.* Jinočany 1996.
- HORÁK, V. J.: *Strom v magii a lidové kultuře.* In: *Studie Muzea Kroměřížska 92/93, 1993.*
- Kalevala.* Praha 1953.
- KALUS, J.: *Valašsko v písních.* Moravská Ostrava 1906.
- Kosmova kronika česká.* Praha 2005.
- KOBZÁŇ, J.: *U počátků vod.* Ostrava 1984.
- KOSÍK, V.: *Slovník lidových názvů rostlin.* Praha 1941.
- KRAMOLIŠ, Č.: *Moravská babička (stařenka).* Olomouc 1926.
- KRESÁNEK, J., KREJČA, J.: *Atlas léčivých rostlin a lesných plodů.* Bratislava 1977.
- LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové zvyky.* Praha 2004.
- LANGHAMMEROVÁ, J.: *Zvykoslovné předměty.* Praha 1979.
- LOWMIANSKI, H.: *Religia Słowian i jej upadek (w. VI–XII).* Warszawa 1979.
- MÁCHAL, J.: *Bájeslovní slovanské.* Praha 1907.
- MACHEK, V.: *Česká a slovenská jména rostlin.* Praha 1954.
- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého.* Praha 1971.
- Malované květy. Vonička z české lidové poezie.* Praha 1971.
- MOSZYŃSKI, K.: *Kultura ludowa Słowian. Tom II. Kultura duchowa, część 1.* Warszawa 1967.
- MUNZAR, V.: *Medardova kápě aneb Pranostiky očima meteorologa.* Praha 1985.
- NĚMCOVÁ, B.: *Babička.* Praha 1949.
- PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, G.: *Kapitoly o přírodě.* Praha 1974.
- PODBORSKÝ, V.: *Náboženství našich prapředků.* Brno 1994.

PROCHÁZKA, K.: *Lid český s hlediska prstonárodně-náboženského*. Praha 1910.

PULEC, M. J.: *Homiliář Opatovický jako pramen národopisného bádání*. ČL 45, 1958.

ROKYTA, A.: *Herbář z Poděbradska*. ČL XVIII, 1909.

ROUBAL, J.: *Rostliny v lidovém podání na Klatovsku*. ČL XI, 1902.

ROYT, J. – ŠEDINOVÁ, H.: *Slovník symbolů*. Praha 1998.

Slovník české frazeologie a idiomaticky. Praha 1983.

SOBOTKA, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských*. Praha 1879.

TOMEŠ, J.: *Masopustní, jarní a letní obyčeje na moravském Valašsku*. Strážnice 1972.

VÁCLAVEK, M.: *Moravské Valašsko*. Díl I. Vsetín 1894.

VÁCLAVÍK, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha 1959.

VÁŇA, Z.: *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha 1990.

ZAORÁLEK, J.: *Lidová rčení*. Praha 1947.

ZÍBRT, Ā.: *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*. Praha 1995.

ZKRATKY

ČL – časopis Český lid

PRAMENY

Knisska Rozličného Lekařství Wypsana Nakladem Jana Kramolisse: Leta Pannie 1750. Rkp. ze sbírek Valašského muzea v přírodě Rožnov pod Radhoštěm, i.č. 61022.

POTOČNÝ, F.: *Březové koště*. Hovězi 1979. (film)

SOUČASNÝ STAV SAMOSTATNĚ STOJÍCÍCH KOVÁŘSKÝCH DÍLEN V OKRESE VSETÍN

Václav Michalička

V procesu urbanistického utváření venkovských sídel hrály svou roli také prvotní výrobní objekty, jakými byly i kovářské dílny. Důsledkem intenzivního používání železných či okovaných nástrojů v zemědělské produkci se kovářny postupně staly nezbytnou součástí vesnického prostředí. Svou specifičností založenou na řemeslné zručnosti a poměrně náročné technologii jakoby se vymykaly zemědělskému charakteru venkova, ale zároveň se staly jeho nepostradatelnou a svým způsobem i charakteristickou složkou. Lze konstatovat, že úloha kováren v životě vesnické komunity byla značná, neboť se od středověku staly místem, kde docházelo k výrobě či znovuzhodnotnění železných nástrojů coby důležitých prostředků k získávání obživy. Proto vzrostl význam těchto řemeslných dílen úzce spjatých se zemědělstvím a také osoba kováře zaujala v agrární venkovské společnosti zvláštní místo.¹ Toto postavení a povědomí o něm přetrvávalo až do první poloviny 20. století a v určité modifikaci přetrvává i dodnes, kdy kovář a kovářna patří pro mnohé lidi (především z městského prostředí) do oblasti pohádek, bájí a mýtů, figurují v zidealizovaných představách o 'dávných časech' a jsou i zosobněním síly, hrdinství, výjimečnosti. Tyto vžitě představy vycházejí z podstatné skutečnosti, že kovář byl muž, který uměl zpracovávat a přeměňovat výjimečnou surovinu – železo – do potřebného nářadí a nástrojů a jeho dílna byla místem, kde se toto uskutečňovalo. Jelikož na vesnici docházelo k propojení praktických potřeb obyvatel s každodenním životem komunity provázané tradičními vazbami, stávaly se kovářny společenským centrem i příležitostným shromaždištěm.²

Objekt kovářny coby místa sloužícího k výrobě a opravě železných předmětů a také kování povozů i podkovávání koní či hovězího tažného dobytka se postupným vývojem stal přirozenou součástí vesnické zástavby a spolu s dalšími obytnými, zemědělskými, technickými, sakrálními a mnohými dalšími stavbami tvořil logický urbanis-

tický celek s návaznostmi ekonomického, společenského a výrobního charakteru na podkladě daném existenčním významem. Zcela přirozeně existovalo propojení kovářských provozoven na zemědělství, kdy budovy kováren zůstávaly součástí rolnických usedlostí a jejich odlišnost byla dána specifickým provozem, jemuž se podřizovala architektonická podoba dílen. Vzájemné propojení na obydlí a hospodářství bývalo různé – někdy těsné a bezprostřední, jindy volnější.

Původní byla tendence stavět kovárny uprostřed vesnice v centru dění a co nejvíce nadosah. Z bezpečnostních důvodů však docházelo k jejich budování spíše na okrajích obcí a v závětví, k čemuž přispívala i guberniální nařízení na protipožární opatření prosazovaná od konce 18. století.³ S rozvojem povoznictví a místní dopravy se situovaly kovářské provozovny ze strategických důvodů na snadno nepřehlédnutelná přehledná a přístupná místa podél hlavní komunikace procházející vesnicí, zároveň také často nedaleko hostinců, které sloužily jako občerstvovací stanice pro projíždějící formany. Není proto náhodou, že kovárny mívaly z hlediska polohy a umístění dost podobný ráz.

10. Vybrané kovárny
Objekty kováren jsou jedním ze specifíků lidové architektury a jejich podoba a základní dispozice vycházela z primárního rozmístění výhně, kovadliny, koryta s vodou a potřebného tmavého koutu (k určování teploty rozžhaveného železa). K tomu také přistupoval faktor vymezený podkovářskými pracemi – potřebné prostranství pro pohodlnou a bezpečnou práci se zvířaty v blízkosti ohně a nástrojového parku.

Prostor kovářské dílny a jeho vazbu na obytné zázemí kováře určovaly manipulační potřeby, dymný a hlučný provoz.⁴ Proto tyto provozovny mívaly na rozdíl od jiných řemeslných dílen či mlýnic v rámci domu samostatný vchod zvenčí a nebo stávaly přímo jako solitéry v různých vzdálenostech od obydlí.⁵ Celková stavební situace

byla nutně přizpůsobena venkovnímu pracovnímu místu u kovárny, kde se odbývala řada pracovních úkonů. Objekt tak v mnoha případech začal doplňovat provizorní přístřešek, který se postupně proměnil v podsiň – charakteristický architektonický prvek mnoha kováren ze staršího i mladšího období.

Základní architektonická podoba i stavební konstrukce kovářských dílen zůstávala víceméně po několik staletí stejná. Ačkoliv se jako stavební materiál používalo zpočátku i dřevo, v nosných konstrukcích však převládá kámen a cihly, a to i v obcích, kde ostatní architektura byla výhradně dřevěná.⁶ Od konce 18. století v souvislosti se státními nařízeními proti ohni klenby postupně nahrazovaly tradiční dřevěné trámové stropy. Zlomové období v proměně lidové architektury u tohoto druhu objektů nastalo po první světové válce, kdy došlo k důslednému prosazování bezpečnostních předpisů do konstrukčního řešení staveb – velké okenní otvory, ventilace, nehořlavý materiál, vysoké komíny, lapače kouře, betonové podlahy, vnitřní i venkovní omítky, zpevněný prostor před provozovnou atd. Tyto nové stavební zásady však bývaly dodržovány s různou intenzitou a někteří kováři se dlouho přidržovali zažitých tradic, jiní naopak začali využívat i služeb odborných projektantů a stavitelů.⁷

Polovina 20. století
Po druhé světové válce, kdy venkov prošel velkou proměnou hospodářskou i společenskou, došlo i v rámci lidové architektury, úzce propojené s dosavadním vesnickým způsobem života, ke zpřeházení tradičních vazeb. Od té doby dochází k jejímu postupnému zániku či přestavbě na rekreační objekty. Stejný osud potkal i většinu kovářských dílen, které se po zmizení rolnického hospodářství buď staly součástí jednotných zemědělských družstev, a nebo byl jejich provoz definitivně zastaven.⁸ Kovárny začleněné do systému JZD bývaly přestavovány a přizpůsobovány dispozičně novým velkokapacitním podmínkám.

V současnosti z venkovského prostředí značná část objektů kovářských dílen zmizela a míra dochování je rozdílná. Lze nalézt kovárny především z 19. a 20. století (pouze ojediněle starší), některé z nich chátrají, nebo slouží k jiným, druhotným účelům (rekreační využití, úložný prostor). Jiné jsou zachovány v dobrém stavu s vybavením a provoz v nich stále pokračuje, nebo byl zastaven teprve nedávno. V dnešní době se na vesnicích kovářské živnosti a plně funkční provozovny vyskytují, ale pouze v omezené míře.

Živnost v soukromí
V rozmanitých projevech lidové architektury jsou zajímavým fenoménem samostatně stojící kovářské provozovny, které v porovnání s ostatními venkovskými řemeslnickými dílnami tvoří určité specifikum. Vyskytují se na celém území dnešní České republiky a vedle ustálených architektonických typů existuje rozmanitá škála vzhledově rozdílných dílen s různou dispozicí i konstrukčním systémem. Důležitým faktorem podoby kovárny je, zda byla vystavěna jako dílna „profesní“, či jako dílna určená pro soukromé účely hospodářského zemědělce. „Neživnostenské“ kovárničky bývaly ze dřeva i vyzděné z kamene, často nezastropené s kamenným ohništěm bez přístřešku a stávaly na samotách za vesnicí, nebo měly podobu dřevěné kůlny umístěné na dvoře stavení, ve které se ze základního vybavení nacházela přenosná polní výheň, kovadlina a několik druhů kladiv, kleští, pilníků i rašplí.⁹

Kovářské samostatně stojící dílny, které provozoval vyučený živnostník, se nacházely na co nejlépe přístupném místě a jejich vzhled předurčovalo profesní zaměření. Provozovny, které byly specializovány i na podkovářské práce, většinou měly značně předsunutý střešní okap nebo podsíní tvořenou předsazeným štítem podepřeným sloupy. Takto řešené kovárny byly obvykle jednoprostorové, ale nejednalo se o nutně pravidlo, a mnoho zejména novějších samostatných dílen mívalo i druhou místnost coby podkovárnu nebo sklad.¹⁰

V regionu Moravského Valašska se nalézalo v minulosti značné množství samostatných kováren, a to jak živnostenských, tak i „neprofesních“ – tzv. „selských“ kováren, jejichž poslední zbytky z původního prostředí rychle mizí.¹¹ V mnoha valašských obcích zůstaly do dnešní doby stát různé dochované objekty řemeslných kovářských dílen stojících mimo obytné usedlosti.

Pro podchycení stávající situace objektů samostatně stojících kovářských provozoven v části sběrné oblasti Valašského muzea v přírodě byl červnu až v srpnu 2005 proveden terénní výzkum v okrese Vsetín. Výchozími podklady pro dokumentaci se staly jak došlé ohlasy od kronikářů a představitelů obcí reagující na písemnou výzvu (zaslanou na obecní úřady okresu Vsetín), tak i souběžný průzkum ve vytipovaných lokalitách. Zjištěné výsledky upozornily na mnohé kovárny bez přímého propojení s obydlím. Nově bylo zmapováno devět zděných kováren vystavěných převážně v první polovině 20. století, kdy nejstarší z nich pochází patrně ze století devatenáctého. Tyto kovářské dílny se nacházejí v různých terénních podmínkách a rozdílných urbanistických situacích. Jedná se o kovárnu v Zubří, v Lužné na horním i dolním konci obce, Zděchově, Francově Lhotě, Novém Hrozenkově, Hutisku-Solanci, Velké Lhotě a Horní Lidči.

Provedený průzkum odkryl především novější vrstvu kovářských dílen budovaných až v první polovině 20. století. Všechny nalezené objekty mají společné to, že se jedná o samostatně stojící provozovny bez větší návaznosti na obytná stavení (někdy více a někdy méně vzdálená od kováren) a jsou situovány u komunikací. Dalším spojujícím znakem je pevný stavební materiál (cihly, kámen) použitý na vyzdění nosných obvodových konstrukcí a v několika případech i dělicích příček. Pokud zůstala zachovaná původní krytina, jedná se většinou o pálenou tašku. Ostatní střechy kováren jsou kryty vlnitým plechem, vlnitým betonovým prefabrikátem, vlnitým eternitem. Shodu-

jící je víceméně i stáří dílen – pohybuje se v rozmezí cca 70 až 100 let. Sporná je doba výstavby kovárny v Horní Lidči, správnou dataci bude muset objasnit podrobnější výzkum archivních pramenů.

Až na dvě kovárny, které obsahují dvě místnosti (dílnu, sklad a místnost pro příležitostně kryté provádění podkovářských prací), jedná se o jednoprostorové stavby omezené pouze na dílnu.

Zděné konstrukce mají vyzdívkou provedenou buď z pálených cihel a nebo z rozdílně otesaného kamene – kameny ploché, kameny nepravidelně opracované a pravidelné kvádry. Cihelné objekty mají kamennou podezdívku. Komíny jsou u všech provozoven poměrně vysoké, zděné neomítané s typickým umístěním u štítové zdi.

Charakteristickým znakem je chráněná podsíň (pro podkovávání tažných zvířat), která stojí pouze u čtyř kováren. Nachází se u vchodové stěny a ve třech případech je umístěna čelně směrem k cestě a pouze v jednom podélně. Podpěrné sloupy jsou dřevěné i zděné.

Různorodé je především provedení okenních otvorů. Liší se velikostí a výplní podle návaznosti na dodržování dobových hygienických předpisů.¹² Vývoj v používání materiálu lze sledovat zejména u podlah, kdy od 20. let 20. století se hliněná podlaha nahrazovala betonovou mazaninou a časté bylo i provedení ze zatlučených dřevěných špalíků, zejména kolem výhně.¹³

Zachované vybavení pochází z 30. až 50. let 20. století a vyznačuje se už modernějšími prvky – elektrický ventilátor, buchar, elektrická bruska a vrtačka, elektrické osvětlení, transmise atd.

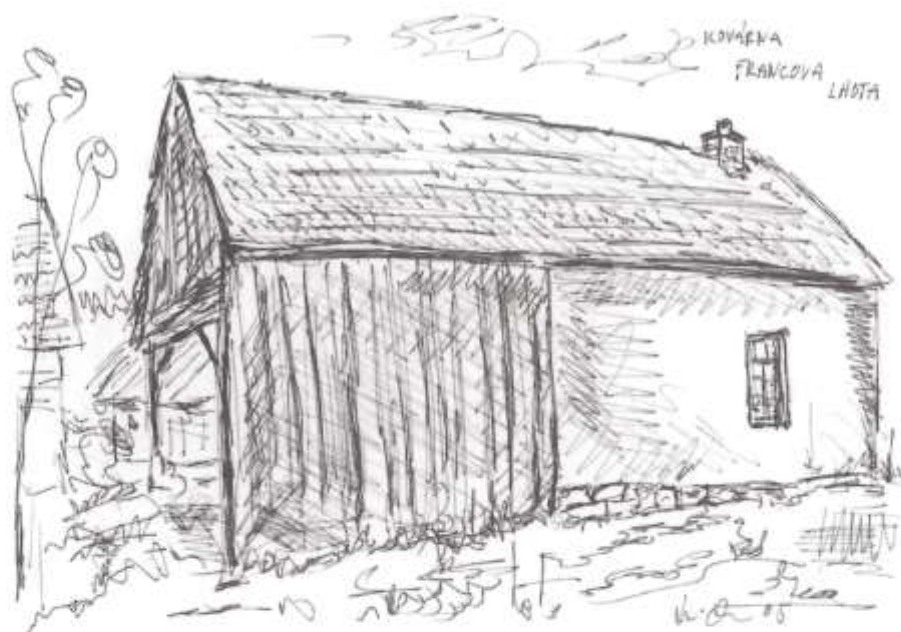
Tato novější vrstva kovářských dílen vzniklých v období těsně před první světovou válkou a především po ní upozorňuje na přeměnu hospodářské situace v tomto období, protože se železo jako surovina stalo

dostupnější a mnohem více na venkově používanější. Důležitým aspektem byl i rozvoj povoznictví v této lokalitě, které bylo jednou z využívaných možností pracovní příležitosti a přivýdělků. Na příkladu kovárny z Nového Hrozenkova u čp. 558, kde došlo ke zbourání staré kovárny a přesunutí nové blíže k okraji hlavní komunikace, je vidět snaha přiblížit výrobu co nejvíce k silnici, aby upoutala pozornost formanů.¹⁴

Starší výstavba solitérních kováren postupně v této oblasti téměř vymizela a z nalezených objektů z ní pochází pouze dílna z Horní Lidče, která vykazuje mnohé archaické prvky – malá okna, dřevěný trámový strop. Z tohoto jednoduchého starobylého typu vychází i další, mnohem mladší provozovny, kdy spojujícím znakem je čtvercový či téměř čtvercový půdorys, jedna místnost, podsíň a sedlová střecha. Kovářské dílny postavené na konci 19. století a v 1. polovině 20. století tak navazují na dlouhou tradici kováren od počátku zpracování železa.¹⁵

Vzhledem k rozmanitosti a rozdílnosti architektury kovářských budov na poměrně malém území nelze hovořit o nějakém ustáleném typu charakteristickém pro tuto část Moravy či konkrétněji Valašska. V různosti provedení se mísí lidové tradice, zažitá představa, nové stavební předpisy i zásahy odborných projektantů. Charakter kováren zejména v konstrukčním provedení se liší i v rámci jedné obce, což je dobře vidět na příkladu Lužné, kde na dvou kovárnách postavených v letech 1912 a 1926 bylo použito zcela jiného typu vyzdívků.

Vedle těchto zmiňovaných kováren se v okrese Vsetín nachází velká samostatná dílna ve Velkých Karlovicích. Ačkoliv je staršího data výstavby, byla jako provozovna JZD natolik přestavěna, že už není rozeznatelná původní podoba, ale valená klenba a náznaky původního rozsáhlejšího půdorysu ukazují na významnější kovárnu respektující bezpečnostní nařízení prosazovaná od konce 18. století. Opomenout nelze kovárnu v Novém

Kovářna ve Francové Lhotě, kresba V. Michalička

Hrozenkově-Vrančí, která však má obytné patro a rovněž prošla několika úpravami narušujícími původní vzhled.¹⁶ Za zmínku stojí i kovářská dílna v Hovézím čp. 65 z 30. let 20. století. Zde se původní stavba skládala z jednoprostorové dílny a malé obytné světničky a teprve později byl ke kovárně přistavěn dům a nadstavba patra nad provozovnou.

Provedený hrubý průzkum pouze otevřel otázku architektury a urbanistického začlenění samostatných kováren v sídelní krajině moravského Valašska a je potřeba ho doplnit následujícím výzkumem, který možná odkryje další objekty dílen, i podrobnějším terénním i archívním studiem.

KOVÁRNA VE FRANCOVÉ LHOTĚ

Objekt bývalé živnostenské kovárny v obci Francova Lhota patří k obytnému domu čp. 192. Jedná se o menší samostatnou dílnu o jedné místnosti nacházející se na

kraji obce nedaleko hlavní komunikace ve směru od Vsetína. Kovárna patřila původně k nevelkému roubenému stavení stojícímu v těsné blízkosti, které však dnes již neexistuje. Dílna je vyzděná z kamene i cihel (v půdorysu 6,7 x 6 m), má jednoduchou sedlovou střechu (krokve spojené pouze na čep) krytou pálenou taškou a z konstrukce krovu je na přístupové straně vyveden přístřešek (půdorysné rozměry 4 x 5,9 m) podepřený dřevěnými sloupky. Přístřešek je ze dvou stran otevřený a z jedné zakryt prkennou stěnou (závětří). Půdní prostor objektu sloužil k ukládání sena, které se podávalo nahoru do půdního prostoru nad dílnou nezastropěným otvorem v přístřešku.

Kovářnu postavil na konci 20. let 20. století vyučený kovář Jan Zimek, který prováděl i podkovářské práce pro místní sedláky, z nichž někteří si přivydělávali stahováním dřeva v lese a povoznictvím. Po něm v dílně pracoval jeho syn Alois Zimek.¹⁷

108 Kovárna v Zubří, kresba V. Michalička

KOVÁRNA V ZUBŘÍ

Kovárna v horní části Zubří „u tisu“ je rozměrnější, samostatně stojící objekt, který byl vybudován v období první republiky jako kovářská a podkovářská dílna (v půdorysu 19,9 × 6 m). Nachází se u komunikace procházející středem obce. Dílna byla postavena u roubené chalupy později přestavěné na celozděný dům čp. 177.

Kovářská provozovna je vyzděna z cihelného zdiva s kamennou podezdívkou a nemá venkovní omítky. Dispozice objektu se dělí na dvě části – na dílnu a sklad (tato místnost se za nepříznivého počasí používala pro kryté podkovávání koní). Do obou částí se vstupovalo samostatnými dřevěnými vraty a osvětlují je větší okenní otvory. Konstrukce střechy je s malou polovalbou. Jako krytina byla použita pálená taška. Protože kovárna sloužila svému účelu až do roku 2004, stále obsahuje kompletní soubor vybavení a nástrojového parku.

Posledním majitelem, který v dílně pracoval, byl pan Alois Cabák.

KOVÁRNA V LUŽNÉ (TZV. „DOLNÍ KOVÁRNA“)

V obci Lužná v centru zastavěné aglomerace u vedlejší komunikace a soutoku potoka Luženky s říčkou Senicí se nalézá objekt živnostenské kovářské dílny patřící k čp. 16. Kovárna je zasazena v terénu do svahu. Obytné celoroubené stavení čp. 16 stojí naproti dílně přes cestu na vyvýšeném místě. Nápis na klenáku nad vchodem datuje výstavbu dílny do roku 1926. Celý objekt je vyzděn z pravidelných kamenných pískovcových kvádrů bez provedení venkovní omítky. Sedlovou střechu pokrývá pálená taška. Strop je vyzděn z cihel na mírnou klenbu v několika polích do I profilů. Půdorysné rozměry obvodového zdiva jsou 5,7 × 11,8 m. Okenní otvory má kovárna tři (78 × 96 cm, 81 × 98 cm, 98 × 130 cm). Součástí objektu, kterou tvoří jedna místnost, je i sklep (či sklad). Část stavby obsahující sklep je mírně zapuštěna do svažujícího se terénu. Dílna sloužila pro kovářské práce, ale podle výpovědi starších občanů Lužné se v ní neprovádělo podkovářství.

Posledním majitelem, který v dílně provozoval kovářskou živnost, byl Jan Čokavec.¹⁸

Kovářna v Lužné, tzv. dolní, foto V. Michalička, fotoarchiv Válašského muzea v přírodě

Kovářna v Lužné, tzv. horní, foto V. Michalička, fotoarchiv Válašského muzea v přírodě

KOVÁRNA
HORNÍ LIDČIČKA

110 Kovárna v Horní Lidčičce, kresba V. Michalička

KOVÁRNA V LUŽNÉ (TZV. „HORNÍ KOVÁRNA“)

Při vedlejší komunikaci, která prochází obcí Lužná, v poměrně strmém stoupání byla vystavěna v roce 1912 při čp. 18 profesní kovářská provozovna, která dnes patří k čp. 32 a slouží k rekreačním účelům. Objekt se nalézá v kopcovitém terénu s umístěním na kraji svahu příkré stráně. Obytné stavení čp. 16, ve kterém kovář bydlel, je situováno naproti dílně. Obě budovy od sebe odděluje prudký sráz a menší vodní tok. Okolní zástavba byla dost hustá a zůstala ve velké míře zachována v původní podobě. Objekt je vystavěn z plochého úzkého kamene na nepravidelnou vazbu (půdorys 5 × 6,5 m). Venkovní zdívo bylo ponecháno bez omítnutí. Sedlová střecha má jednoduchou vazbu (pouze spojené krokve) a je krytá betonovým vlnitým prefabrikátem. Vstupní otvor byl předělán a opatřen novými vraty. Ze starého klenutého vchodu zbyl pouze klenák z kamenného ostění s vročením 1912. Také okna patrně prošla pozdější úpravou, ale zůstala malá se zasklenou kovovou mříží.

Kovárna patřila kováři Josefu Filgasovi, který dělal kovářskou i podkovářskou práci.¹⁹

KOVÁRNA V HORNÍ LIDČIČCE U ČP. 37

V Horní Lidčičce se nachází samostatně stojící objekt kovárny při čp. 37 při vedlejší komunikaci, která je vzdálená cca 400 metrů od hlavní cesty vedoucí ve směru na Vsetín a Valašské Klobouky. Typově a také v některých konstrukčních prvcích odpovídá kovárna spíše staršímu období (konec 18. století). Vyzděná je z nepravidelně opracovaných kamenů různých velikostí. Půdorys zděné stavby je čtvercový o rozměrech 5,7 × 5,7 m. Nízká sedlová střecha kovárny má jednoduchou vazbu krovu, který je na štítové straně zdi směrem k cestě přetažen přes obvodové zdívo a tvoří tak krytý přístřešek. Krokve střešní konstrukce jsou ve vrcholu spojené pouze na čep. Jako krytina byla použita pálená taška. K ochraně před nepříznivým počasím sloužil již zmíněný přístřešek u vstupu do kovárny, pod kterým se podkovávaly koně a tažný dobytek. Je snadno přístupný od komunikace, otevřený ze zbývajících tří stran, konstrukci střechy podírají dva dřevěné sloupy a v půdorysu má šířku 3 m a délku 5,7 m. Strop dílny je dřevěný trámový a podlahu tvoří dusaná hlína. Provedena byla rovněž vnitřní omítky. Výheň je celá vyzděná z cihel. Kovárna

patří k obytnému dřevěnému stavení, které se nachází od dílny cca 3 m. Roubená chalupa je zachována téměř v původním stavu, nově bylo provedeno pouze bedněné zápraží. Jednotraktová chalupa se skládá z malé obytné části, komory a chlévků. Střecha objektu je krytá eternitem a vlnitým plechem. Celkovou dispozicí zemědělské usedlosti s živnostenskou provozovnou dotvářela samostatná roubená stodola, která byla z důvodu degradace dřevěného materiálu zbourána.

Posledním kovářem byl Josef Povalač.²⁰

KOVÁRNA V HUTISKU-SOLANCI

K čp. 476 v obci Hutisko-Solanec patří samostatná kovářská provozovna stojící u hlavní komunikace blízko hostince. Silnice, která kolem kovářny prochází, vždy hrála významnou roli jako důležitá dopravní spojnice Rožnova s Velkými Karlovicemi. Dílna byla postavena v roce 1937. Obytné stavení se nachází hned vedle ní. Kovárna je zděná, s přístřeškem chránícím před ne-

příznivým počasím, který byl otevřený ze dvou stran (stranu od cesty zakrývala dřevěná stěna z prken), a tvořila ho sedlová střecha dílny přetažená přes obvodovou stěnu a podepřená dvěma zděnými pilíři. Půdorysné rozměry kovářny jsou 6 × 5 m a přístřešku 5 × 3 m. Zdivo provozovny bylo vždy omítnuté. Okna jsou původní z roku 1937 a svou velikostí, světlostí i sklopnými ventilačními křídly už splňovala hygienické předpisy prosazované v období první republiky. V 90. letech 20. století došlo k několika stavebním úpravám. Otevřený přístřešek byl zazděn a přeměněn na garáž. Na venkovním plášti se provedly žluté omítky a novou střešní krytinu nyní tvoří vlnitý plech. I přes tyto novodobé zásahy je původní podoba snadno rekonstruovatelná. Interiér samotné dílny zůstal neporušeně zachován včetně vybavení.²¹

KOVÁRNA VE VELKÉ LHOTĚ

Ve Velké Lhotě se nachází při čp. 37 bývalá živnostenská kovářna. Objekt kovářské dílny stojí přes cestu naproti malému oby-

Kovářna v Hutisku-Solanci, foto V. Michálička, fotoarchiv Válašského muzea v přírodě

Kovárna ve Velké Lhotě, foto V. Michalička, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

nému domu. Kovárna je situována těsně u hlavní komunikace procházející obcí ve svahu u menšího vodního toku a v blízkosti se nalézá kostel a hostinec. Před provedením nové silnice byla kovárna umístěna na rovném místě přímo u cesty, ale nyní se nalézá v úrovni nad ní, a je ze zadní strany zasypána sesouvajícím se svahem. V průběhu let dílna také zarostla vegetací. Objekt je vyzděný z různých druhů cihel, původně byl omítnutý (rozměr půdorysu 4,7 × 6,1 m) a má sedlovou střechu krytou pálenou taškou. Pro podkovářské práce sloužil přístřešek z protaženého krovu podepřený dvěma dřevěnými sloupky (obvodové rozměry 4,7 × 1,6 m). Vnitřní prostor dílny osvětlovalo denním světlem pouze jedno okno (1,65 × 1,1 m).³²

KOVÁRNA VE ZDĚCHOVĚ

Ve Zděchově náleží k domu čp. 3 samostatně stojící objekt kovářny, který pochází patrně z konce 19. století a sloužil jako živnostenská provozovna. Dílna (půdorysné rozměry cca 10 × 4 m) je vyzděná z plo-

chých nepravidelných kamenných kvádrů a stojí na výhodném místě u hlavní cesty. Ke staré stavbě v prostoru bývalého přístřešku pro kryté podkovářské práce byla přistavěna nová cihelná část. Kovárna má sedlovou střechu pokrytou starou pálenou taškou. Na neomítnutém venkovním zdivu je dobře patrný ztužující obvodový věnec. Okenní otvory jsou rozměrné a byly zvětšeny nejspíše v období první republiky. Dílna je už dlouho uzavřená.²³

KOVÁRNA V NOVÉM HROZENKOVĚ

Ne příliš velká samostatně stojící kovářská dílna se nachází v Novém Hrozenkově v místní části obce zvané Horňansko u čp. 558. Jedná se o menší objekt o jedné místnosti určený pouze pro kovářskou a podkovářskou práci. Kovárna pochází z roku 1928. Kovárna u čp. 558 je situována v části obce zvané Horňansko těsně u příjezdové cesty vedoucí od Karolinky směrem k centru obce v nepříliš hustě zastavěné lokalitě. Provozovna tak byla vybudovaná ve 20. letech 20. století jako

Kovárna ve Zdechově, foto V. Michalička, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Kovárna v Novém Hrozenkově, foto V. Michalička, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

„formanská kovárna“ při důležité komunikaci spojující Nový Hrozenkov s okolním světem. Kovárna byla vázaná na zděnou obytnou budovu (postavenou rovněž ve 20. letech 20. století), která se nachází v prostoru za dílnou směrem od silnice na stejné parcele. Objekt kovárny je obdélníkového půdorysu, celý zděný z kamene, se sedlovou střechou krytou z jedné strany pálenou taškou a z druhé vlnitým eternitem. Vstup je pouze jeden, a to od cesty. Z konstrukce krovu je směrem ke komunikaci vyvedena stříška dodatečně postavená v 80. letech 20. století pro chráněné podkovávání koní. Obytné stavení i kovárna byly vystavěny v druhé polovině 20. let 20. století, ale na stejné parcele dále od cesty se nacházela roubená chalupa (původní čp. 324) se starou, z kamene vyzděnou kovárnou. Roubený objekt majitelé zbourali a vybudovali zděný na dnešním místě. Rovněž kovárnu rozebrali a kámen ze zdíva byl použit na novou, v rámci možností modernější, umístěnou v těsném sousedství s komunikací. Novou kovářskou provozovnu postavil František Orság-Valenta v roce 1928.²⁴

POZNÁMKY

¹ Přes své důležité společenské postavení nepatřili kováři k majetnější vrstvě jako například mlynáři a krčmáři, kteří rovněž tvořili specifickou vrstvu vesnického prostředí.

² Srov. FROLEC, V.: *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Ostrava 1974, s. 204–205; FROLEC, V. – VAŘEKA, J.: *Lidová architektura*. Praha 1983, s. 99; JANOTKA, M.: *Nástroje kovářské rukodělné výroby v muzeích*. Muzejní a vlastivědná práce. XII, 82/1974, s. 71–72.

³ FROLEC, V. – VAŘEKA, J.: *Lidová architektura*. Praha 1983, s. 99.

⁴ Venkovské kovárny bývaly velikostně přizpůsobeny pro dva maximálně tři pracovníky, z čehož vyplývá jejich vzájemná prostorová jednotnost i při různé stavební podobě.

⁵ Touto dispozicí se většinou kovárny lišily od jiných řemeslných dílen či mlýnic. Srov. PETRÁŇ, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury I. (1)*. Praha 1985, s. 389.

⁶ FROLEC, V.: *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. BLOK 1974, s. 204–205.

⁷ SOKA Vsetín, fond: Archiv obce Nový Hrozenkov, Živnostenské záležitosti, inv. č. 96.

⁸ Srov. FROLEC, I.: *Kovářství*. Praha 2003, s. 60.

⁹ ORSZÁG-VRANECKÝ, J.: *Vlašské kovářství*. Rožnov pod Radhoštěm, 1973, s. 18–19.

¹⁰ JANOTKA, M.: *Nástroje kovářské rukodělné výroby v muzeích*. Muzejní a vlastivědná práce XII, 82/1974, s. 72; FROLEC, I.: *Kovářství*. Praha 2003, s. 128.

¹¹ Selským kovárnám na Valašsku byla věnována pozornost v práci J. ORSZÁGA-VRANECKÉHO: *Vlašské kovářství*.

¹² SOKA Vsetín, fond: Archiv obce Nový Hrozenkov, Živnostenské záležitosti, inv. č. 96.

¹³ Tamtéž

¹⁴ Informátor: Orság, Jiří (Nový Hrozenkov 703, *1940, bývalý kovář na čp. 558 v Novém Hrozenkově).

¹⁵ PLEINER, R.: *Staré evropské kovářství*. Praha 1962, s. 239.

¹⁶ STIBOR, M.: *Nový Hrozenkov na mapách a plánech*. Nový Hrozenkov 1994, s. 96.

¹⁷ Základní informace podal Josef Václavík, kronikář obce Francova Lhota.

¹⁸ Základní informace podal starosta obce Jiří Pechal.

¹⁹ Základní informace podal starosta obce Jiří Pechal.

²⁰ Informátorka: Jindřiška Prokopová (*1947, příbuzná Josefa Povalača a majitelka čp. 37 v Horní Lidči).

²¹ Informátor: Jan Skalík (Huťsko-Solanec 476),

²² Základní informace podal starosta obce František Čibulec.

²³ Základní informace podal starosta obce Zdeněk Hajdík.

²⁴ Informátor: Orság, Jiří (Nový Hrozenkov 703, *1940, bývalý kovář na čp. 558 v Novém Hrozenkově); SOkA Vsetín, fond: Archiv obce Nový Hrozenkov (1688–1945), kronika obce 1933–1944, inv. č. 34; SOkA Vsetín, fond: Archiv obce Nový Hrozenkov, Živnostenské záležitosti, inv. č. 96.

RESTAUROVÁNÍ KAMENNÉHO KŘÍŽE JANA PORUBSKÉHO

Petr Gláser
Jiří Petřek

V průběhu roku 2004 se uskutečnil restaurátorský zásah na kamenném kříži Jana Porubského. Tento kříž, jako jediný z křížů v Dřevěném městečku, pochází z Rožnova pod Radhoštěm a lze jej považovat za jednu z nejhodnotnějších památek pozdně barokního období na území města. Do muzea byl přemístěn v 60. letech 20. století z místní části Dolní Kouty (kde stával na rohu zahrady Hospodářské školy), čímž se jej podařilo zachránit od devastace, která mu na původním místě hrozila.

HISTORICKÉ OKOLNOSTI

Kříž nechal v roce 1772 zbudovat na místě staršího dřevěného kříže při silnici ze Zubří do Rožnova Jan Porubský, jenž byl majitelem tzv. fojtského lánu, bývalého rožnovského fojstství.

Do dnešních dob se nám dochoval text nadační listiny náležící k tomuto kříži: „*Já v konci podepsaný vyznávám tímto spisem, kterak jsem před sebe vzatého úmyslu mezi zdejšími městskými gruntů na Kútoch za řekú Bečvú tak menovaných, kde se v tomto místě od mnoha let dřevěný svatý kříž bez všechnej založenej fundaci jest stál. Nyní ale v předešlém 1772 roce skrz velký větr u země zlomen a poražen jest byl, zasejíc sv. kříž nový s figurú z dobrého tvrdého kamene vytesaný ke ctí a chvále Pánu a Spasitelú Ježíši Kristu postaviti dal. Aby pak sv. kříž na budoucné časy zaopatřen býti mohl, k tomu cíli, já na svým gruntě pod No. 22 deset rýnských, každý po šedesáti krejcaroch počítaje zakládám a činím, z kterého kapitálu každoročně 4% interese k rukám zdejšího velebného pána faráře jak ode mě tak potom od jednoho každého držitele gruntu platiti povinen bude. Dáno v městečku Rožnově dně 10. máje 1773*
Jan Porubský měšťtín rožnovský.“

Porubského kříž bez úhony stál na svém místě několik desetiletí. Nedaleko něj se na hlavní komunikaci spojující Rožnov s Krásnem a Valašským Meziříčím napojovalo několik polních cest vedoucích do

prostoru dnešního průmyslového areálu, Koryčanských Pasek a Lázu. Pravidelně jej míjeli venkované putující do Rožnova na trh. Josef Tvarůžek vzpomíná: „*Okolo tohoto sv. kříže přešlo sta a tisíce lidí, zvláště občanů ze Zubřího, kdež robky, děvčata i muži, jdoucí do Rožnova, obouvali obuv, krpce i střevice a boty a i jinak svou toaletu k vstupu do Rožnova upravovali. Na cestě zpáteční se opět zde odstrojili, upravili svá břemínka a kráčeli k domovům.*“

Kříž byl svědkem i přírodních katastrof. Podle zápisků kronikáře Martina Tkalce dosahovala při velké povodni v srpnu 1880 voda až k němu samotnému.

POPIS KŘÍŽE A POŠKOZENÍ PŘED RESTAUROVÁNÍM

Kamenný kříž vysekaný kamenickým mistrem Šebestiánem Hertlem typově odpovídá jiným barokním křížům v oblasti. Na jednodušším profilovaném plintu je jednoduše profilovaný čtverhranný podstavec. Čelu podstavce dominuje reliéf se zobrazením Piety, na zadní straně je vysekaný nápis: „*Nákladem Jana Porubského obyvatele Rožnovského tento kříž vystaven jest. Budz toho Bohu chvála také čest.*“

Nahoře je podstavec ukončen profilovanou římsou. Nad římsou jsou dva kamenné stupně, zakončené jemnou profilací, které mají v čele latinský nápis s chronogramem:

*STATVA ISTA CONSECRATA EST HONORI
a
DIVI SALVATORIS MORIENTIS*

Český překlad zní: „*Socha byla posvěcena k počtě umírajícího božského Spasitele.*“ Na stupně navazuje tělo kříže v jehož vrcholu je korpus Krista ve vysokém reliéfu. Nad jeho hlavou je rovněž ve vysokém reliéfu vysekaná nápisová páska se sekaným nápisem „*INRI*“.

Před započítím restaurátorských prací stál kříž na travnaté ploše pod korunami vzrostlých stromů. Kámen byl z velké

části pokryt tzv. biokrustou, nejvíce se zde uplatnila zelená řasa a lišejníky, na plintu a spodní části podstavce byly i mechy. Na několika místech byl povrch kamene narušený případně chyběl (díky tomu byla nečitelná část nápisu na zadní straně podstavce).

Ve střední části, pod římsou v dešťovém stínu, byly zčernalé sádrovcové krusty, které pokrývaly zčásti i sekané nápisy. Staré tmely, pravděpodobně cementové, měly nepříjemný charakter a často zcela nevhodný tvar, na mnoha místech se tyto oddělovaly od kamene.

Na kříži byly silné a hluboké trhliny, některé z nich už byly v minulosti vyspraveny epoxidovou pryskyřicí a cementem. Kříž s korpusem Krista byl vyztužen na povrchu ze tří stran železnými pásy, které korodují, zvětšují svůj objem a trhaly kámen. Nejméně jeden velký kus kamene už z památky upadl.

PRŮZKUM

Cílem průzkumu bylo:

- určení charakteru povrchových nečistot,
- stanovení nasákavosti,
- průzkum zbytků povrchových úprav,
- určení obsahu vodorozpustných solí,
- měření kamene pomocí ultrazvukové transmise,
- analýza zalévací hmoty čepu (viz níže).

Při rozebírání byl v těle kříže nalezen původní čep zalitý do přírodní pryskyřice. Protože čep pochází zřejmě ještě z autorské úpravy dá se určit jeho stáří resp. doba funkčnosti na více než 230 let. Čep nebyl vzhledem ke komplexnímu řešení nového armování znovu použit.²

VYHODNOCENÍ PRŮZKUMU

Charakter povrchových nečistot

Nečistoty a usazeniny na povrchu kamene bylo možné na základě detailního ohledání rozdělit do tří základních skupin:

- tzv. biokrusta (spojení organického povlaku a polutantů), zejména v horních

- exponovaných místech,
- sádrovcové krusty v dešťových stínech, zejména pod římsou na podstavci,
 - tmavý pravděpodobně silikátový film pokrývající převážně exponované plochy kamene.

Jelikož velkou část povrchu kamene pokrýval tmavý a nesnadno rozpustný film byla pro jeho zeslabení použita abrazivní metoda případně čisticí pasta kyselého charakteru.

Stanovení nasákavosti

Nasákavost byla měřena pomocí Karstenových tubic. Získané hodnoty byly v podstatě za hranici měřitelnosti. Měření potvrdilo, že použitý kámen je obecně téměř nenasákavý (nasákavost neexponovaného povrchu pod odlomeným kusem byla dokonce nižší než na povrchu). To bylo dáno pravděpodobně použitým druhem kamene, ale nelze vyloučit i vliv nějakého ‚konzervačního‘ prostředku použitého v minulosti.

Průzkum zbytků povrchových úprav

Na soše nebyly ani po základním očištění nalezeny žádné větší zbytky povrchových úprav. Minimální zbytky povrchových úprav se pravděpodobně zachovaly v prohlubních reliéfu Piety. Jejich výskyt je kvantitativně natolik omezen, že by umožňoval odebrání jediného a tudíž těžko průkazného vzorku.

Určení obsahu vodorozpustných solí

K určení koncentrace anionů vodorozpustných solí byly odebrány čtyři vzorky kamene. Odběr byl proveden v různých výškách pomocí vrtů.³ Z analýzy vyplývá, že koncentrace chloridů a dusičnanů ve všech vzorcích je zanedbatelně nízká. Pouze v jednom vzorku z těla podstavce ve výšce 136 cm byl naměřen zvýšený výskyt síranů. Mikrochemická analýza nepotvrdila síran vápenatý. Vzhledem k potřebě dodržet dohodnutý termín dokončení prací jsme se rozhodli zredukovat množství solí pouze těsně u povrchu a objekt stabilizovat. K redukci byly použity oplachy vodou

Čištění metodou JOS, fotografie P. Gläser, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

(bylo spojeno s mokrým procesem čištění metodou JOS a s odstraňováním látek zbylých po chemickém čištění sádrovcových krust). Stabilizace stávajícího stavu byla zajištěna při plánovaném znovuosazování horizontální izolací a závěrečnou hydrofobizací povrchu.

Měření kamene pomocí ultrazvukové transmise
Měřením se zjistilo, že trhliny procházejí hluboko do kamene, a že jejich dosavadní prolepení pocházející z dřívějšího restaurátorského zásahu je nedostatečné.²

Byla proto provedena injekce epoxidovou pryskyřicí a nejvíce narušená místa byla demontována, rozebrána a znovu dobře slepena.

Analýza zalévací hmoty čepu

Analýza potvrdila, že pojivem je přírodní pryskyřice, pravděpodobně kalafuna.

KONCEPCE RESTAURÁTORSKÉHO ZÁSAHU
V první fázi prací byl proveden důkladný restaurátorský průzkum za účelem zjištění údajů potřebných pro určení stávajícího stavu památky. Na jeho základě byl upřesněn postup prací.

Přehled prací v bodech:

- lokální předzpevnění kamene,
- odstranění nevhodných sekundárních vysrávek,
- čištění sádrovcových krust a ztenčení tmavého nerozpustného filmu,
- odsolení sochy a podstavce v závislosti na průzkumu salinity,
- zpevnění kamene,
- demontáž a rozebrání špatně prolepených kusů, lepení a injekce,
- odstranění zkorodovaných a nefunkčních kovových prvků, nové armatury z nerez,
- osazení na nový základ, izolace
- tmelení,
- retuše,
- závěrečná povrchová úprava – hydrofobizace.

POSTUP RESTAURÁTORSKÝCH PRACÍ

Povrch kamene byl na nejvíce rozrušených místech předzpevněn roztokem akrylátové pryskyřice (do 5%). Tímto způsobem byl ošetřen zejména nápis na zadní straně podstavce.

Z povrchu byly ometeny volné nečistoty. Kámen byl dále čištěn pomocí plastových kartáčů případně špachtlí a vody. Pro odstranění bionapadení ve formě řas a lišejníků byla použita čpavková voda (do 10%) s peroxidem vodíku (do 10%) a vodou s podporou plastových kartáčů. Špachtlí byly nakonec seškrabávány zbytky kořenových systémů mechů.

Mechanicky kamenickým náradím byly odstraněny staré a dožilé tmely, které byly barevně a zvláště svou strukturou nevhodné. V soklové části byla rovněž odsekána rozsáhlá cementová stěrka zakrývající původní skladbu kamene.

Sádrovcové krusty byly čištěny chemicky. Jednak komerčním přípravkem s komplexonovou složkou, jehož aktivní látky jsou v gelovém nosiči a jednak roztokem (do 20%) hydrogenuhličitanu amonného v bentonitu. Gelový přípravek sice rozpouští sádrovcové krusty, ale odstranění samotného gelu (na bázi celulózy) bylo zdlouhavé. Hydrogenuhličitan amonný v bentonitovém nosiči byl ponechán na ploše zhruba 8 hodin. Čistící zábal byl aplikován i na plochu s rytým písmem, ale pouze tam, kde byl nápis kompaktní. Ke ztenčení tmavého nerozpustného filmu byla nakonec vybrána abrazivní metoda JOS. (Na malé ploše byla odzkoušena i čistící pasta na kyselé bázi. Nakonec byla ale pro svou nekontrolovatelnost zavrhnuta.) Lokálně byl očištěn resp. zeslaben silikátový film. Vzhledem k obecně nízké nasákovosti materiálu bylo naším cílem především zmírnění kontrastu exponovaných a neexponovaných ploch památky aniž bychom zcela odstranili i patinu stáří.

Usazení podstavce na vodorovnou izolaci, fotografie J. Petřek, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Jak už je uvedeno ve výsledcích průzkumu, rozhodli jsme se pro opatření vedoucí ke stabilizaci současného stavu a zamezení vstupu kapalné vody do materiálu, která by mohla obsažené rozpustné látky mobilizovat. K tomu má sloužit zejména horizontální izolace základu a závěrečná hydrofobizace.

Povrch kamene byl při procesu čištění opakovaně oplachován vodou.

V některých místech byl kámen málo soudržný. Zvláště kamenná římsa se vykazovala málo soudržným kamenem. Také právě toto místo bylo několikrát lepeno. Z toho důvodu byl kříž lokálně napouštěn zpevňovačem na bázi esterů kyseliny křemičité. Napouštěna byla již zmíněná římsa, částí nápisu na podstavci, pata kříže s latinskými nápisy a některé lomové plochy před lepením.

Jak ukázal průzkum ultrazvukovou transmisí, spojení rozlomených částí kříže nebylo dostatečné. Proto jsme se rozhodli některé rozlomené kusy rozebrat, očistit je a znovu je sesadit. Takovým způsobem byla rozebrána celá horní část kříže. Malé kousky byly lepeny polyesterovou pryskyřicí, větší kusy epoxidovou pryskyřicí plněnou amorfním oxidem křemičitým.

V dolní části kříže, který byl již dříve lepen epoxidovou pryskyřicí, by takové rozebírání znamenalo velké materiální ztráty. Z toho důvodu jsme se rozhodli tato místa injektovat horkou epoxidovou pryskyřicí. Na několika místech byly do prasklin navrtány otvory a těmi byla za pomoci plastových hadiček vpravována dovnitř přehřátá pryskyřice.

Při rozebírání rozlámaných částí bylo nejprve nutné přeříznout úhlovou brusku zkorodované pásy na stranách kříže. Byl vyjmut čep z jedné z posledních úprav zalitý v cementové hmotě a zároveň i čep zřejmě původní, kotvicí kamenné bloky, který byl zalit v přírodní pryskyřici. Tento

fakt nám usnadnil jeho uvolnění, neboť pryskyřice se po nahřátí opět po více než 230 letech roztavila.

Byl navržen nový způsob kotvení, jehož cílem bylo zejména ukrytí těchto konstrukcí pod povrch a zredukování jejich počtu. Vnitřní čep resp. nerezová trubka byla zadusána do epoxidové pryskyřice plněné křemičitým pískem s přidáním amorfního oxidu křemičitého. Nerezové pásy na bocích byly zapuštěny hlouběji do hmoty kamene, aby lépe plnily svou funkci (opíraly se o „zdravý“ kámen) a bylo možné je překrýt tmelem.

V souvislosti s plánovaným přesunem památky na nové místo v rámci Dřevěného městečka byl navržen nový způsob osazení. Na betonový monolitický základ byl poskládán původní kamenný stupeň kříže. Celkem sedm velkých kusů kamene bylo položeno na základ, zespodu zajištěno nerezovými čepy proti smyku (dva v jednom kusu kamene) a vyplněno uvnitř cementovým tmelem a většími kousky kamenů. Na tuto plochu byla položena asfaltová izolace a na ní teprve osazen podstavec kříže. Další část – tj. tělo kříže spojené s římsou – byla osazena na vápenný tmel.

Chybějící části, široké trhlíny a jiné defekty byly tmeleny komerčním tmelem na minerální bázi určeným na pískovec. Ten byl ještě ve hmotě dobarvován vztažně ke konkrétnímu tmelenému místu a nastavován mletým křemenem zhruba v poměru 8:1, aby se snížila jeho tvrdost. Zhruba po 16–20 hodinách byl tmel přebroušen špachtlí či plátkem pilky, případně byl jeho povrch upraven kamenicky tak, aby se svou strukturou co nejvíce přiblížil bezprostřednímu okolí. Větší defekty byly tmeleny na několikrát s použitím jádrových tmelů, které byly s příměsí hrubšího písku. Pro tmelená místa nebyly použity žádné armatury.

Retuš byla prováděna anorganickými železitými pigmenty pojenými vodní akrylátová

Slavnostní svěcení restaurovaného Porubského kříže v Dřevěném městečku Valašského muzea v přírodě, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

disperzí. Z toho důvodu bylo možné retušovat ještě ne zcela vyzrálé tmely.

Celý povrch byl nakonec opatřen hydrofobním prostředkem na bázi organokřemičitanů. Aplikoval se pomocí nízkotlakého postřiku, opakovaně na exponovaných plochách. Poté byly korigovány některé barevné retuše. Pojivem pigmentů byl v tomto případě použitý hydrofobizační prostředek.

DOPORUČENÝ REŽIM PAMÁTKY

Převážná většina degradačních procesů je spojena s činností vody. Přemístění památky na volné prostranství bylo prvním krokem v preventivních opatřeních. Dalším je udržování hydrofobní úpravy povrchu a zajištění drenáže kolem základu památky a její údržby. Stávající úprava by měla vydržet tři až pět let než bude nutné ji obnovit.

POZNÁMKY

¹ Původní text byl pro potřeby článku transkribován.

² Více viz nálezořá zpráva a výsledky analýzy v příloze restaurátorské zprávy a dokumentace.

³ Více viz přílohy restaurátorské zprávy a dokumentace.

PRAMENY A LITERATURA

DRÁPALA, D. – R. SOBOTKA, R. – BAJER, V.: *Příběhy staletími vyprávěné. Drobné sakrální památky na Rožnovsku. Rožnov pod Radhoštěm – Zlín 2004.*

GLÁSER, P.: *Kamenný kříž Jana Porubského, 1772. Restaurátorská zpráva a dokumentace (2004). Rukopis, inv. č. R 449. Archiv Valašského muzea v přírodě. Rožnov pod Radhoštěm 2004.*

ATLAS PAMÁTEK – EVROPSKÁ MUZEA V PŘÍRODĚ

LANGER, Jiří: *Evropská muzea v přírodě*. Nakladatelství Baset, edice Atlas památek, Praha 2005, 900 stran, 2500 fotografií, 50 map, 110 plánek muzeí, 40 nákrešů konstrukcí.

V letošním roce vyšla odbornými kruhy tolik očekávaná kniha našeho předního odborníka v oblasti tradiční lidové architektury. Ilustrovaný průvodce po muzeích lidové architektury pojednává jak o muzeích v přírodě, tak o způsobu života posledních několika generací, který tato muzea prezentují. Na konci 19. století si mnozí kulturní pracovníci v severní Evropě začali uvědomovat, že modernizací způsobu života nenávratně mizí vzácné hodnoty

kulturního dědictví venkova, o něž se do té doby nikdo nezajímal. Proto je začali dokumentovat, studovat a zachraňovat pro další generace přenášením do muzejních areálů. V nich bylo možné obnovovat i některé zanikající a zaniklé způsoby tradiční výroby, starých obyčejů i folklorní zábavy. Vzniklo tak celoevropské hnutí (v 80. a 90. letech 19. století ve Skandinávii a v přímé návaznosti i v Německu), jehož záchranná funkce se projevila hlavně po obou ničivých světových válkách na celém kontinentu kromě nejjižnějších zemí. Dnes se odhaduje počet takových muzeí na více než dva tisíce.

V knize historika a etnologa PhDr. Jiřího Langra, CSc. se podařilo soustředit údaje z 522 muzeí (a zmínky o 652 dalších malých muzeích i o venkovské architektuře chráněné v jejich blízkosti) z 31 evropských států od Islandu po Ural a od Severního mysu v Norsku po jižní Bulharsko a jižní Francii (v jiných jižních státech se nenacházejí). Autor se po celý život zabývá výzkumem lidové architektury, koncepcí a projekty výstavby několika muzeí v přírodě a je členem Svazu evropských muzeí v přírodě. Navštívil více než 140 takovýchto evropských zařízení a s mnohými stále spolupracuje.

Využili jsme této skutečnosti a našemu bývalému kolegovi (pracoval ve Valašském muzeu v přírodě v letech 1971–1996) jsme položili několik otázek. Můžeš nám říci, kdy jsi se začal zabývat myšlenkou vzniku takovéto publikace?

Již na přelomu 70. a 80. let jsem měl projekt – vytvoření knihy o muzeích v přírodě v Evropě. Jednalo se o 100 nejvýznamnějších muzeí. Další pokračování nastalo po roce 1988, v rámci příprav na konferenci Svazu evropských muzeí v přírodě. Na tuto konferenci jsme společně s PhDr. Jaroslavem Štikou zpracovali a vydali v nakladatelství Profil knihu Československá muzea v přírodě. Ve stejném období jsme zamýšleli vydat podobnou knihu i o nejvýznamnějších evropských muzeích za podmínky,

že nám poskytnou diapozitivy. Tento záměr se v té době dostal i do programu ostravského nakladatelství Profil v koprodukcí se slovenským nakladatelstvím Osveta v Martině. Při příležitosti konference sice došlo ke konkrétnímu jednání zástupců těchto muzeí v Martině, ale nakonec realizaci projektu zmařilo několik okolností: málo muzeí bylo ochotno poskytnout diapozitivy; na začátku 90. let se změnou ekonomiky došlo i ke změně nakladatelských záměrů a nakladatelství Profil zcela zaniklo.

V té době jsem se při náhodném setkání svěřil kolegyni ing. arch. Věře Kučové o neúspěchu svého projektu. V roce 2000 si na mne Kučovi vzpomněli, protože zjistili, že o takový titul by mělo zájem nakladatelství Baset. Přesvědčili mě, abych svůj původní projekt maximálně rozšířil. V té době jsem končil syntézu mnohaletých výzkumů lidového domu v oblasti Karpat, kterou připravovaly etnologické ústavy 5 států. Tato práce podstatně prohloubila mé zaměření na vývoj evropských stavebních tradic.

Samozřejmě, že jsi musel navštívit různé oblasti v Evropě in situ. Můžeš je blíže specifikovat? Kolik jich bylo a které muzeum v přírodě bylo Tvým prvním?

První muzeum v přírodě, které jsem poznal koncem 50. let, tenkrát ještě jako student, bylo v oravské Zubrzyci Górnej v Polsku. Šel jsem tam pěšky ze slovenské Oravy, kde jsem pobýval. Po skončení studií, v roce 1960, jsem 11 let pracoval na Oravě, kde jsem založil a spoluvytvářel Muzeum oravskej dediny. Navštívil jsem také rumunská a některá polská muzea v přírodě. V 60. letech byl pro mne největším přínosem projekt architekta Pavla Niedermeiera pro rumunské muzeum v Sibiu. Ten mě nejvíce inspiroval při koncipování urbanistické studie muzea v přírodě na Oravě a návrhu koncepce a výběru objektů lidové architektury v oblasti Liptova (dnes Muzeum liptovskej dediny). Abych vůbec mohl uvažovat o otázce koncipování muzeí v přírodě, musel jsem podrobně poznat

lidovou architekturu všech obcí příslušných regionů a jejich historický vývoj. Od roku 1954 do roku 1960 jsem ze Strážnice procházel pěšky přes Valašsko a Těšínsko na Horní Oravu, na Liptov a přilehlé polské regiony. Zaměstnání jsem si vybíral tak, abych nikdy neztratil kontakt s etnografickými prameny v terénu.

V roce 1968 jsem blíže poznal Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a jeho ředitele pana Ing. Jana R. Bečáka, který mě získal pro práci v rožnovském muzeu.

Pracovníkem Valašského muzea v přírodě ses stal v roce 1971. Bylo pro Tebe těžké odejít od nedokončené práce na Oravě?

Moc těžké, souviselo to se změnami po roce 1968, ale spolupráci při vytváření slovenských muzeí v přírodě a při výzkumu lidové architektury v Karpatech (v rámci Mezinárodní karpatské komise) jsem nikdy nepřerušil.

Jistě jsi ke své práci potřeboval informace a etnografický materiál ze zemí západní Evropy. V tehdejší době a obzvláště v letech normalizace to přece nebylo tak jednoduché...

Nebylo. Od roku 1964 mě každoročně navštěvoval můj přítel Heino Wessel Hansen z Dánska. Zajímal se o náš hudební folklor a zprostředkoval mi kontakt se západoevropskou etnografickou literaturou. Zejména ve skandinávské literatuře jsem našel nejvíce metodických impulsů.

Po nástupu PhDr. Jaroslava Štíky do funkce ředitele Valašského muzea v přírodě Heino zorganizoval na několika místech v Dánsku, Norsku a ve Finsku výstavu o karpatské lidové kultuře, kterou připravilo právě Valašské muzeum. Podílel jsem se na montáži i demontáži výstavy a této příležitosti jsem vždy využil k poznání muzeí v přírodě a příslušné odborné literatury, tenkrát pro nás finančně nedostupné.

Muzea v přírodě se vyskytují ve 30 zemích Evropy, dosud se mi podařilo navštívit celkem 150 muzeí ve 22 státech. Věnoval jsem tomu většinu svých dovolených a rodinné úspory. Malou část z tohoto výčtu představovalo pět služebních cest vyplývajících z mého členství v Asociaci evropských muzeí v přírodě.

Jiří Langer, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

Opustíme historii a vraťme se ke Tvé knize. Navazuje na Tvé předchozí tituly a studie. Co v ní čtenář, ať laik, či odborník, nalezne?

V úvodních kapitolách se čtenář seznámí s významem pojmu muzeum v přírodě, se vznikáním takových muzeí a jejich více než stoletým vývojem. V jeho průběhu se měnily nároky na detailní dokonalost technické dokumentace a na přenášení staveb, na rekonstrukci historického prostředí staveb, které na jejich původním místě již zaniklo, na šíři rekonstrukce celých historických sídel se sociálními i přírodními komponenty a nakonec i na rekonstrukci mnohých lidských činností, které dnes na vesnici již nenalzáme. Z muzeí v přírodě se stala jakási laboratoř historicko-kultur-

ních experimentů. Jsou živým svébytným organismem, který podléhá neustálým proměnám a při opakovaných návštěvách obvykle poskytuje nová poznání a zážitky. Různorodost podmínek pro výstavbu takových muzeí ovlivnila také vznik jejich rozmanitých forem prezentujících různá prostředí (vesnické, městské, průmyslové, dopravní, zemědělské apod.).

Hlavní část knihy tvoří průvodce po 522 muzeích. Obsahem každého hesla je identifikace místa (s adresou a číslem telefonu), kde se muzeum nachází a kudy je možné se k němu autem dostat z hlavního nebo jiného všeobecně známého velkého města, poznámka o možnostech občerstvení, případně i ubytování. Následují údaje o vzniku muzea a autorech jeho koncepce, velikosti areálu a počtu staveb, o tematice jeho zaměření a o členění jeho areálu. Dále je poukázáno na nejzajímavější stavby a jejich konstrukci i na přírodní prostředí se zvýrazněním evropských unikátů. Obvykle se také upozorňuje na zajímavé programy muzea a každodenní činnosti. Heslo je doplněno informací o menších muzeích v přírodě a památkách venkovské architektury, které se nacházejí v blízkosti (přibližně do vzdálenosti 50 km). Tato část knihy (průvodce) obsahuje velké množství fotografií (více než 2500); významnější muzea mají orientační plánek, jehož číslování je propojeno jak s údaji v textu, tak s fotografiemi, takže si čtenář může názorně představit jak stavby, tak prostředí muzea. Na plánek najde také nezbytné údaje o parkovišti, toaletách a místech s občerstvením.

Knihu uzavírá poměrně rozsáhlá kapitola, která nabízí zcela nový pohled na vývoj lidové architektury v Evropě a na euroregionální historické kulturní souvislosti. Je doplněna nákresey konstrukcí a architektonických prvků. Kniha tedy vytváří (společně se všemi fotografiemi a informacemi o jednotlivých unikátních stavbách v kapitole o muzeích) poměrně rozsáhlou encyklopedii lidové architektury v Evropě.

Víme, že se neomezujete pouze na muzea, ale čtenářům – případným návštěvníkům zmíněných muzeí – nabízáte i další možnosti a informace...

Ano, je třeba dodat, že jsem se snažil co nejpodrobněji popsat cestu k jednotlivým muzeím po silnici, protože z vlastní zkušenosti vím, že žádná informace není nadbytečná. Praktické použití těchto popisů mi ověřovali v různých zemích mí přátelé, takže vím, že jsou zcela funkční. Zvláštností snad je, že na přání odborného lektora knihy, architekta Karla Kuči, jsem u většiny hesel přidával informace o zcela malých muzeích v přírodě nebo zajímavých památkách lidové architektury v okolí popisovaných muzeí v přírodě. To proto, aby naši turisté měli možnost vidět další významné stavby na původním místě, když už budou trávit případnou dovolenou v blízkosti hlavního muzea.

Závěrečná kompletace a syntéza obrovského množství nashromážděného materiálu i příprava k tisku byla jistě časově náročná. Jaké případné problémy ji provázely?

Základní text knihy jsem napsal jedním dechem' za tři čtvrtě roku. S laskavým porozuměním výborného redaktora Vladimíra Dudáka jsem ho rozšiřoval a přidával fotografie při korekturách, kterých bylo mnoho. V nakladatelství vznikala kniha čtyři roky. Pro technickou přípravu tisku nebylo jednoduché montovat do stran text, mapky, plánky, fotografie a popisky se vzájemným propojením číslování informací tak, aby byly i obsahově pohromadě. Začínal jsem muzei českými, slovenskými, dánskými a rumunskými, která mi byla nejblíží. Na začátku jsem se snažil o encyklopedickou úspornost, ale postupně jsem přidával více podrobností. Musel jsem pak i rozsah sjednocovat a první texty rozšiřovat. Na celé práci mě nejvíc fascinovala mnohotvárnost architektury vyskytující se v muzeích v přírodě, proto jsem nakonec závěrečné kapitole věnoval více pozornosti, než jsem původně zamýš-

lel. Také díky takovému množství fotografií bylo možné představit celek i názorně. Těšilo mě, že jsem ukázal nejen celky staveb a jejich detailů, ale i jejich interiéry, topeniště, stolovací a kuchyňské prostředí atd. Takže kniha se nakonec stala skutečnou encyklopedií evropské lidové architektury. I když je v knize velká většina mých fotografií, vděčím mnohým přátelům za další fotografické příspěvky, a to hlavně z míst, na kterých jsem nebyl. Nejvíce mi přispěl ing. arch. Karel Kuča a ing. arch. Zuzana Syrová (zvláště z Francie a z Tyrol).

Velmi mě uspokojuje, že se mi podařilo soustředit informace i z těžko přístupných míst Evropy, jakými jsou některé části Islandu, Faerské ostrovy, severní Norsko, severní Rusko a Poduralí nebo místa v Povolží. Informace o některých – i velmi kvalitních muzeích – doposud nebyly zveřejněny (např. z ukrajinského Krylos u Halyče, z rumunských Negrești a Petrești aj.). Dosud se nikomu z kolegů něco podobného nepodařilo, i když se o to několikrát snažili. Mám již příznivé ohlasy i ze zahraničí, např. z Polska, Finska a Švédska.

Tě poslední kapitoly si cením nejvíce. Psal jsem ji nakonec. Obrovské množství materiálu z jednotlivých muzeí se mi stalo mozaikou, kterou bylo možné přeskládat do historických souvislostí. A díky zkušenostem a poznatkům ze syntézy lidového domu v Karpatech, kterou jsem dokončil bezprostředně před zahájením práce na této knize, mi pomohlo formulovat souvislosti architektury v celé jihovýchodní a východní Evropě. To považuji za zcela nový původní jak metodický přístup, tak syntetický pohled na celoevropskou problematiku a speciálně na formy celé východní Evropy, málo známé u nás a jinde ve střední a západní Evropě. Do jaké míry to je přínosné pro obor, snad posoudí recenzenti a budoucí uživatelé knihy.

Prozatím kniha vyšla pouze u nás, a jistě tedy uvažuješ i o dalších jazykových mutacích...

Nakladatelství mělo ve svém záměru vydat také anglickou verzi, avšak s podmínkou spolupráce s nějakým západoevropským nakladatelstvím, nebo aspoň s distributorskou firmou. Proto jsem tento záměr v roce 2003 prezentoval na konferenci Svazu evropských muzeí v přírodě, která se konala ve Velké Británii (ve Skotsku). Návrh byl nadšeně přijat, ale žádný konkrétní čin ke spolupráci z toho nevzešel. Nyní, z iniciativy jednoho občanského sdružení, byl zajištěn překlad textů do angličtiny a je v jednání další postup realizace tohoto záměru. Intenzivně spolupracuji s překladatelem PhDr. Vladimírem Klírou na odborné terminologii (náš slovník má již 796 hesel). Je to neobyčejně složité, protože pro středoevropské a východoevropské pojmy neexistují anglické ekvivalenty. Některé nejzákladnější problémy (např. forem oddýmení ohnišť, pecí a jiné) jsme konzultovali také s britskými jazykovými a současně stavebními specialisty.

A co bude dál, na co se může odborná i laická veřejnost těšit v budoucnu? Touto knihou jistě Tvá práce nekončí ...

Ve svém věku si už nemohu dělat velké plány. Od roku 1965 jsem se zabýval problematikou dřevěných kostelů a bylo by škoda, aby moje dosavadní nepublikované poznatky ukončením života zanikly. Zatím – asi rok – pracuji na dokumentaci evropských dřevěných kostelů. Sama kniha o muzeích v přírodě jich obsahuje poměrně velké množství. Nejvíce jich dodnes stojí v Polsku, Rumunsku, na Ukrajině, v Rusku a ve Švédsku (hrázděných v Německu), a to několik set v každé z těchto zemí. Takže vždycky, jakmile ušetřím pár korun na benzín, vyrazím je fotit, na několik dní, aspoň do Polska. Společně s Karlem Kučou chceme postupně pořádit poměrně rozsáhlý katalog dřevěných kostelů a zvonnic, oba máme těch fotografií zatím jen asi kolem dvou tisíc téměř ze všech zemí, kde se vyskytují. Samozřejmě, že se při této práci snažíme porozumět zvláště genezi konstrukce a dalším stránkám problema-

tiky, to vyžaduje pokračování v rozsáhlém studiu. Odborná literatura o je tomto problému je velmi bohatá. Snad tato práce někdy v budoucnu poslouží k podobné knize, jako jsou Evropská muzea v přírodě.

Děkujeme za rozhovor a přejeme do dalších let mnoho zdraví a mnoho tvůrčích sil.

Zdeněk Cvíkl

POZNÁMKA REDAKCE

Autorovým přáním je, aby tato kniha posloužila nejen k rekreačnímu cestování na zajímavá místa, ale aby svým uživatelům pomohla poznávat zvláštnosti v historickém vývoji způsobu života v různých zemích a krajích. Číříme to proto, abychom mohli porozumět postojům lidí žijících jak v našem sousedství, tak na nejvzdálenějších místech mořských břehů, velehor, úrodných a vinorodých nížin či chladné severské tajgy. V podstatě máme všichni mnoho společného a právě kulturními zvláštnostmi se v dnešním globalizovaném světě můžeme vzájemně obohacovat.

LIDOVÉ STAVITELSTVÍ V ODBORNÉM A VLASTIVĚDNÉM TISKU ZA ROK 2004

MONOGRAFIE

BLAŽEK, Bohuslav – BLAŽEK, Kryštof: *Venkovy*. [Brno]: Era 2004, 184 s. ISBN 80-86517-90-X

ČERNÝ, Jiří: *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradsko. Českobudějovicko, Hlubocko, Lisovsko, Novohradsko, Trhoshvinnensko, Vltavotýnsko*. České Budějovice: Veduta 2004, 199 s. ISBN 80-86829-03-0

DRÁPALA, Daniel – SOBOTKA, Richard – BAJER, Vojtěch: *Příběhy staletími vyprávěné. Drobné sakrální památky na Rožnovsku*. Rožnov pod Radhoštěm – Zlín: Město Rožnov pod Radhoštěm, Zlínský kraj a Česká křesťanská akademie 2004, 96 s. ISBN 80-239-2966-6

DRDÁČKÝ, Miloš: *Vybrané metody diagnostiky, monitorování a analýzy poruch historických konstrukcí a materiálů*. Soubor vědeckých prací (článků a výňatků z oponovaných výzkumných zpráv) doplněný komentářem. Brno: VUTIUM 2004, 31 s. ISBN 80-214-2723-X

Dřevostavby a inovace 2004. Sborník ke konferenci a výstavě Kostelec nad Černými lesy 16. 6. 2004 až 17. 6. 2004 a výstavě Fakulta stavební ČVUT v Praze 2. 6. 2004 až 15. 6. 2004. Praha: České vysoké učení technické 2004, [18 s.] + CD Rom. [Ed. Václav Beran.] ISBN 80-01-03029-6

Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha: Academia 2004, 761 s. [Ed. Pavel Vlček.] ISBN 80-200-0969-8

FOUD, Karel – KAREL, Tomáš: *Vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*. Plzeň: Plzeňský kraj ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Plzni 2004, 198 s. ISBN 80-85035-27-8

FRANCEK, Jindřich: *Zmizelé Čechy, Jičín*. Praha, Litomyšl: Nakladatelství Paseka 2004, 69 s., [64] s.: obr. příl. ISBN 80-7185-682-7

HAVEL, Jiří: *Dřevěné kostelíky na Podkarpatské Rusi*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi v nakladatelství Česká expedice Praha 2004, 119 s. ISBN 80-85281-72-4

HOUDEK, Dalibor – KOUDELKA, Otakar: *Srubové domy z kulatin*. Brno: ERA 2004, s. 161 s. ISBN 80-86517-97-7

KLÁT, Jaroslav: *Ostravské těžní věže. Symboly hornické historie*. Ostrava: J. Klát 2004, 107 s. ISBN 80-7042-653-5

Kostely na Valašsku. Rožnov pod Radhoštěm: Public Art 2004, 124 s. [Foto Radovan Stoklasa a Ivo Buráh.]

KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 6. díl Pro – Sto*. Praha: Libri 2004, 880 s. ISBN 80-7277-040-3

KUČA, Karel – KUČOVÁ, Věra – KIBIC, Karel: *Novostavby v památkově chráněných sídlech*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště 2004, 151 s. ISBN 80-86234-54-1

KUNZ, Ludvík: *Obilní jámy. Konzervace obilí na dlouhý čas v historické zóně euro-sibiřského a mediteránního rolnictví*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě 2004, 180 s. + CD Rom. ISBN 80-239-2816-3

- Lidová architektura. Český ráj.* [Železný Brod]: Jakoubě 2004, 3 mapy na 1 listu. ISBN 80-239-5866-6
- MATUSZKOVÁ, Jitka – KOVÁŘŮ, Věra: *Vinohradnické stavby na Moravě.* Šlapanice: ERA a Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně 2004, 299 s. ISBN 80-7366-001-6
- MÍČKALOVÁ, Helena – BAJER, Vojtěch: *Velké Karlovice. Cesty za minulostí a krásou.* Velké Karlovice: Obec Velké Karlovice 2004, 120 s.
- NOVÁK, Vlastimil: *Drobné sakrální stavby v Dolní a Horní Čermné.* Horní Čermná: Obec Horní Čermná 2004, 108 s. ISBN 80-239-2767-1
- NOVOTNÁ, Daniela: *Technické památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku.* Praha: Olympia 2004, 91 s., [24] s.: barev. obr. příl. ISBN 80-7033-831-8
- PEŠTA, Jan: *Encyklopedie českých vesnic. Díl II. Jižní Čechy.* Praha: Nakladatelství Libri 2004, 591 s. ISBN 80-7277-149-3
- PROCHÁZKA, Lubomír – SUDOVÁ, Martina: *Lidová architektura na Vltavotýnsku.* Týn nad Vltavou: Město a Městské muzeum Týn nad Vltavou 2004, 36 s. ISBN 80-239-3588-7
- SPATHOVÁ, Jana: *Památky lidového stavitelství.* Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše 2004, 175 s. ISBN 80-86886-06-2
- SUCHOMELOVÁ, Marcela – PROCHÁZKA, Lubomír: *Kresby z národopisných výzkumů Josefa V. Scheybala. Z dokumentačních sbírek a archivních fondů Etnologického ústavu Akademie věd České republiky v Praze.* Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky ve spolupráci se Středočeským muzeem v Rožtokách u Prahy 2004, CD-Rom.
- ŠKABRADA, Jiří: *Zajímavosti vývoje krovů v období velkých změn jejich soustav v 16. a 19. století (jako ilustrace obecnějších trendů reálných dějin architektury).* Praha: České vysoké učení technické 2004, 20 s. ISBN 80-01-03151-9
- Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 4. díl Š–Ž. Slovníky. Dodatky.* Praha: Libri 2004, 550 s. [Ed. Hana Hlušíčková.] ISBN 80-7277-160-4
- TEICHMANN, Bořivoj: *Opomíjené klenoty. Drobné sakrální stavby v Poodří.* [Ostrava]: Společnost přátel Poodří 2004, 198 s. ISBN 80-239-4704-4
- URBÁNEK, Radim: *Dřevo, hlína, opuka. Lidové stavitelství na Vysokomýtsku.* Vysoké Mýto: Regionální muzeum Vysoké Mýto 2004, 114 s. ISBN 80-239-4008-2
- VAŘEKA, Pavel: *Archeologie středověkého domu 1. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí (6.-15. století).* Ústí nad Labem: Vyd. Vlasty Králové pro Katedru archeologie FHS ZČU v Plzni 2004, 437 s. ISBN 80-903412-1-7
- Velké Karlovice – krajina příběhů. Průvodce výstavou, krajinou a minulostí.* Rožnov pod Radhoštěm: ČSOP Salamandr 2004, 48 s.
- VETEŠKA, Jaroslav: *Úpicko tenkrát a dnes.* Praha: Ostrov 2004, 143 s. ISBN 80-86289-34-6
- VINAŘ, Jan – KUFNER, Václav: *Historické krovky: Konstrukce a statika.* Praha: Grada 2004, 270 s. ISBN 80-7169-575-0
- Zapomenuté dědictví. Oprava drobných kamenných památek na Šumavě.* Vimperk: Správa Národního parku a Chráněné krajinné oblasti Šumava ve Vimperku, Praha: Rotary klub 2004, 158 s. [Ses. Josef Jiřička a Jan Podlešák.] ISBN 80-239-3684-0

PŘÍSPĚVKY V ČASOPISECH A SBONÍCÍCH

BELISOVÁ, Natálie: *Obce Růžová a Rynartice na Děčínsku, dva příklady dobových pasportizací*. In: NPÚ 2004, s. 51–53.

BRANNÁ, Wiesława: *Lidová architektura v kresebné dokumentaci Ladislava Báči, Těšínsko. Vlastivědný časopis okresů Frýdek-Místek a Karviná 47, 2004, 1, s. 15–23.*

BUSINSKÝ, Vladimír: *Kde najdeme poklony*. DKČ 2004, 1, s. 22.

BUSINSKÝ, Vladimír: *Proč a kde umírali Francouzi v Čechách*. DKČ 2004, 2, s. 22.

BUSINSKÝ, Vladimír: *I pranýře jsou drobné památky*. DKČ 2004, 3, s. 22.

BUSINSKÝ, Vladimír: *Včely – úly – včelařství*. DKČ 2004, 4, s. 22.

ČERMÁK, Lumír: *Sakrální stavby v Karviné-Doly, Těšínsko. Vlastivědný časopis okresů Frýdek-Místek a Karviná 47, 2004, 1, s. 5–10.*

DOUBEK, Jan: *Větrné mlýny s turbínou, Těšínsko. Vlastivědný časopis okresů Frýdek-Místek a Karviná 47, 2004, 4, s. 22–26.*

EBEL, Martin: *Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb*. In: DS 2004, s. 5–14.

FLORIÁNOVÁ, Olga: *Drobné sakrální objekty na Horňácku a v okolí Strážnice VII. Kříže dřevěné a kovové*. MK XL, 2004, 1, s. 16–17.

FLORIÁNOVÁ, Olga: *Drobné sakrální objekty na Horňácku a v okolí Strážnice VIII. Kříže kamenné*. MK XL, 2004, 2, s. 26–27.

FLORIÁNOVÁ, Olga: *Drobné sakrální objekty na Horňácku a v okolí Strážnice IX. Plastiky svatých*. MK XL, 2004, 3, s. 24–25.

FLORIÁNOVÁ, Olga: *Drobné sakrální objekty na Horňácku a v okolí Strážnice X. Svaté obrázky*. MK XL, 2004, 5, s. 26–27.

FLORIÁNOVÁ, Olga: *Drobné sakrální objekty na Horňácku a v okolí Strážnice XI. Pamětní kameny*. MK XL, 2004, 6, s. 34–35.

HÁCOVÁ, Hana: *Tradiční zástavba na Podměstí v Ústí nad Orlicí*. In: NPÚ 2004, s. 27–29.

HANÁK, František: *Zvonice a zvoničky v širším okolí Přerova*. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2004. Přerov 2004, s. 55–71.

HODAČ, Jindřich: *Jednoduché metody měřické dokumentace malých památkových objektů*. ČP 15, 2004, 1, s. 5–7.

HÜBEL, Richard – DYMLOVÁ, Monika: *Obec Pěnčín-Krásná. Záchrana Kittelova domu*. In: NPÚ 2004, s. 54–57.

JABŮRKOVÁ, Hana: *Historickým objektem. Představujeme fotografy – Richard Pavlík a Josef Válek*. Valašsko 2004, 1, s. 31–33.

JIŘIKOVSKÁ, Vanda: *Domy a lidé*. Folia ethnographica 38, 2004, s. 53–65.

KAREL, Tomáš: *Roubená zástavba předměstí Rokycan*. In: NPÚ 2004, s. 24–26.

KIBIC, Karel ml.: *Objekt z dusané hlíny v Bylanech a další nálezy z Kutnohorska*. PSČ 18, 2004, 2, s. 33–36.

KOVÁŘŮ, Věra: *Dům na předměstí*. In: NPÚ 2004, s. 33–36.

KYPTA, Jan – ŠULC, Jaroslav: *K formám pronikání slohových výtvarných prvků do prostředí venkovské usedlosti (Pozdně gotické brány v Jenštejně a Dřevčicích)*. PSČ 18, 2004, 1, s. 25–39.

- MARTÍNEK, Jaroslav: *Zemědělská usedlost z roku 1824, Cyrilometodějská ulice 4/48, Třebíč*. In: NPÚ 2004, s. 9–12
- MATUZSKOVÁ, Jitka: *Valových kříž v Týnci*. MK XL, 2004, 1, s. 34.
- MATUZSKOVÁ, Jitka: *Kříž Viktorie Čapkové v Hruškách*. MK XL, 2004, 2, s. 34.
- MATUZSKOVÁ, Jitka: *Dřevěný kříž z roku 1820 v Pitíně*. MK XL, 2004, 3, s. 34.
- MATUZSKOVÁ, Jitka: *Kříž k miléniu sv. Metoděje ve Vážanech*. MK XL, 2004, 4, s. 34.
- MATUZSKOVÁ, Jitka: *Jurkovičův kříž ve Starém Poddvorově*. MK XL, 2004, 5, s. 34.
- MATUZSKOVÁ, Jitka: *Magariův kříž v Dubřanech*. MK XL, 2004, 6, s. 40.
- MEHEŠOVÁ, Olga: *Mistr metamorfóz Jaroslav Jan Králík aneb Imaginace dřevníku*. Valaško 2004, 1, s. 22–23.
- MEŠŠA, Martin: *Bardejovské suburbium a jeho premeny*. In: NPÚ 2004, s. 30–32.
- MEVALDOVÁ, Helena: *Příměstská zástavba lidového charakteru na Berounsku*. In: NPÚ 2004, s. 43–48.
- OŠANEC, Jiří: *Kříže zvané smírčí*. In: Hanácký kalendář 2005. [Olomouc] 2004, s. 100–103.
- OUTRATA, Bohumil: *Sýpky v Nezamyslicích*. In: Hanácký kalendář 2005. [Olomouc] 2004, s. 107–108.
- PEŠTA, Jan: *Lidová architektura ve středočeských venkovských městech a městečkách*. In: NPÚ 2004, s. 38–42.
- PROCHÁZKA, Lubomír – SUDOVÁ, Martina: *Fotodokumentace lidového stavitelství z fondů městského muzea v Týně nad Vltavou*. ČL 91, 2004, s. 52.
- PROCHÁZKA, Lubomír: *Nové poznatky ke studiu šumavského a jihočeského domu*. AUC – Philosophica et historica 2. Studia ethnologica XII, 2004, s. 157–165.
- PROCHÁZKA, Lubomír: *Stojí za vidění. Kamenný milník ze Sedlčan*. Kámen 10, 2004, 1, s. 18.
- PROCHÁZKA, Lubomír: *Fotodokumentace příměstské zástavby na území Libereckého kraje z dokumentační sbírky Etnologického ústavu AV ČR v Praze*. In: NPÚ 2004, s. 49.
- PROCHÁZKA, Lubomír: *Méně známé záběry jezuitských rezidencí v Petrovicích u Sedlčan na starých fotografiích*. In: Podbrdsko XI, 2004, s. 193–199.
- PROCHÁZKA, Lubomír: *Oceňovací protokoly – pramen k poznání zástavby vesnic před vznikem Orlické přehrady*. In: Podbrdsko XI, 2004, s. 199–201.
- PROCHÁZKA, Lubomír – JANOŠKA, Martin: *Větrné mlýny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2003 (Recenze)*. In: Podbrdsko XI, 2004, s. 245–246.
- PROCHÁZKA, Lubomír: *Poznámka ke koncepci výstavby zemědělských usedlostí v areálu Muzea vesnických staveb středního Povltaví ve Vysokém Chlumci*. In: Středočeský vlastivědný sborník 22, 2004, s. 181–183.
- PROCHÁZKA, Lubomír: *Kresby Josefa Pavelky – Městské muzeum Blatná, okres Strakonice*. ZPP 64, 2004, s. 247–248.
- PROCHÁZKA, Lubomír: *Kresby Bohumila Dejmka*. ZPP 64, 2004, s. 464–465.
- PROCHÁZKA, Lubomír: *Kresby a akvarely Antonína Pinkase, Oty Bubeníčka, Václava Chalupy, Františka Nováka*. ZPP 64, 2004, s. 564–565.

RASL, Zdeněk: *K historickému, technickému a stavebnímu vývoji hamru v Dobřívě*. ZPP 64, 2004, s. 326–330.

SCHIERL, Jiří: *Lidová architektura na Toužimsku – usedlost čp. 12 v Komárově*. In: DS 2004, s. 142–146.

SOBOTKA, Richard: *Zvonička na Pavlově lúce na Dolní Bečvě Valašsko, 2004, 1, s. 35.*

SOCHOR, Lubomír: *Rekonstrukce usedlosti čp. 32 v Praze 13-Stodůlkách na obytný objekt*. In: NPÚ 2004, s. 15–16.

SYROVÁ, Zuzana – SYROVÝ, Jiří: *Okna a dveře starých vesnických staveb na Vysočině*. Svorník 2, 2004, s. 153–170.

ŠERÁK, Martin: *Vyšší Brod – zástavba lidového charakteru jako logická součást maloměsta*. In: NPÚ 2004, s. 17–23.

ŠKABRADA, Jiří: *Zajímavosti roubené světnice a domu čp. 4 ve Vitějovicích Prachatic*. In: DS 2004, s. 159–164.

ŠTĚPÁN, Luděk: *Záhady zaječických tvrzí (tvrze a jejich úloha v utváření vesnického sídla Zaječice)*. Chrudimské vlastivědné listy 13, 2004, 6, s. 1–6.

ŠTĚPÁN, Luděk: *Lidové stavitelství v předměstské zástavbě některých východočeských měst*. In: NPÚ 2004, s. 37.

ŠTOGROVÁ-DOLEŽALOVÁ, Jarmila: *Stopa v krajině aneb setkání přátel drobných památek*. ČP 15, 2004, 1, s. 3–5.

ŠVEHLÍK, Rostislav: *Bánovské komory*. MK XL, 2004, 1, s. 15.

TOMÍŠKOVÁ, Marie: *Genius loci českých měst a cestovní ruch*. In: NPÚ 2004, s. 50.

VAŘEKA, Josef: *Ländliches Bauwesen im Lichte der Baupläne aus dem 19. Jahrhundert im böhmisch-sächsischen Grenzraum*.

In: *Alles unter einem Dach. Häuser – Menschen – Dinge*. Festschrift für Konrad Bedal zum 60. Geburtstag. Petersberg: Michael Imhof Verlag 2004, s. 119–123. [Eds. H. May, K. Krellinger.]

VINAŘOVÁ, Alena: *Rekonstrukce kovárny v Nových Hradech čp. 16*. In: NPÚ 2004, s. 13–14.

VOJANCOVÁ, Ilona: *Památková rezervace Bellém v Hlinsku*. In: NPÚ 2004, s. 2–4.

VYCHYTILOVÁ, Petra: *Lokalita Chaloupky v Rychnově nad Kněžnou*. In: NPÚ 2004, s. 5–8.

ZKRATKY ČASOPISŮ A SBORNÍKŮ

ČL: Český lid (Etnologický časopis). Etnologický ústav Akademie věd České republiky Praha.

ČP: České památky (Časopis pro přátele památek a historie). Český svaz ochránců památek Plzeň.

DKČ: Dědictví Koruny české (Časopis ochránců a přátel našeho kulturního dědictví). Nezávislá památková unie Praha.

DS: Dějiny staveb (Sborníky příspěvků z konferencí Dějiny staveb v Nečtiněch). Klub Augusta Sedláčka v Plzni ve spolupráci se Sdružením pro stavebně historický průzkum.

Chrudimské vlastivědné listy. Vydává Regionální muzeum v Chrudimi.

MK: Malovaný kraj (Národopisný a vlastivědný časopis Slovácka). Moraviapress, a. s. Břeclav a Slovácké muzeum v Uherském Hradišti.

NPÚ 2004: Příměstské enklávy s původní zástavbou lidového charakteru. Sborník referátů ze semináře konaného ve dnech 24.-26. září 2003 v Železném Brodě. NPÚ ÚP Praha, NPÚ ú.o.p. Ústí nad Labem, MěÚ Železný Brod, KÚ Libereckého kraje, 2004.

Podbrdsko: Sborník SOA v Praze, Státního okresního archivu v Příbrami a Hornického muzea Příbram.

PSČ: Památky středních Čech. Časopis Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze.

Svorník 2, 2004: Sborník příspěvků z 2. konference stavebně historického průzkumu 3.-6. června 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře. Praha: Unicornis 2004.

VALAŠSKO: Vlastivědná revue (historie – příroda – lidé – umění – události). Muzeum regionu Valašska ve Vsetíně.

ZPP: Zprávy památkové péče. Národní památkový ústav – ústřední pracoviště Praha.

Jana Tichá
Roman Tykal

JAN RUDOLF BEČÁK A VALAŠSKO

Na počátku září 2005 byla uložena na Valašský Slavín v Dřevěném městečku hanácká prst k pomníku druhého ředitele Valašského muzea v přírodě ing. Jana Rudolfa Bečáka. Muzeum tak v roce 80. výročí svého založení vzdalo hold mužům, který se významně podílel na rozvoji muzea v druhé polovině 60. a na počátku 70. let 20. století.

Slavnostní chvíle navodily v mnohých zúčastněných celou řadu vzpomínek, jejichž ústředním motivem je osobnost inženýra Jana Rudolfa Bečáka. Pro některé byl přítelem, pro řadu kolegů představeným, pro výtvarné umělce vynikajícím znalcem a sběratelem, pro všechny bez rozdílu pak vzorem člověka, jehož kvalitám bylo tak těžké se vyrovnat.

Ti, kteří jsme měli možnost poznat jeho velkorysost, neodlučitelně spojenou s cílevědomostí, obětavostí a citem pro individualitu každého, nemáme smutné vzpomínky, ale naopak – v paměti uchováváme zážitky, které jsou i dnes, po tolika letech, mimořádné, ať už se vztahují k pracovnímu nebo osobnímu kontaktu.

Dovoňte, abych se chvíli zastavila u doby, kterou věnoval Valašsku a našemu muzeu. V životopise se říká, že do rožnovského muzea nastoupil jako etnograf v roce 1964 a v jeho čele stál v letech 1965 až 1972. Krátkých a přece tak úžasných sedm let. Nahlédneme-li zároveň do historie muzea té doby, vidíme, že jeho situace byla více než svízelná: mělo sice k dispozici velkorysý program záchrany objektů vesnické roubené architektury, včetně vybudování nových expozic, ale pouze několik nadšenců, v jejichž silách nebylo překonání úředních i lidských překážek k jeho naplnění.

Hodnotíme-li příchod inženýra Bečáka z rodné Hané do Rožnova p. R., typického

turistického střediska s vyhraněnou, velmi kompaktní skupinou rodáků, kteří měli vedle náležitě hrdosti na „své muzeum“ také velmi přesné představy o tom, jak dál, nabízí se pojmenování „hrdinský čin“. Jeho nástup do čela tak výjimečného muzea byl téměř symbolický – nutně potřebovalo nejen odborníka, znalého lidové kultury a žijícího úctou k tradici, ale také schopného vyjednavče, zaníceného organizátora, jehož výřečnost a argumenty spolu s nikdy nekončícím entuziasmem dovedly otevřít i ty nejodolnější dveře a vykřesat jiskru zájmu, pochopení a také podpory u většiny z těch, kteří byli osloveni. A to v době, která sice avizovala určité oživení ve společnosti, ale zároveň byla plná obav z následků sice správných, ale ne vždy ideologicky opodstatněných rozhodnutí.

Tuto část veřejného a společenského působení inženýra Bečáka doplňovala systematická snaha zvýšit počet odborných pracovníků v muzeu ve všech oborech, vybudovat potřebné provozně technické zázemí, realizovat, často na poslední chvíli, svozy nejvíce ohrožených objektů, rozhojnit poměrně chudé muzejní sbírky o další kolekce předmětů, tolik potřebných pro nové expozice.

Do služeb muzea dal nejen všechny své odborné znalosti, ale také rozsáhlé osobní kontakty, které zasahovaly do mnoha oblastí veřejného i společenského života. Pravidelnými hosty muzea se postupně stali nejen všichni umělci, čerpající svou inspiraci v kraji, do něhož se vraceli právě pro pohodu a atmosféru, kterou dovedl vytvořit, ale také oficiální představitelé, jejichž politický a společenský vliv byl pro další rozvoj muzea velmi významný.

Lidské vlastnosti, které mu pomáhaly překonávat mnohé potíže, vnímali nejen ti, kteří začali muzeum vyhledávat a chlubit se s ním i zahraničním návštěvám, ale zejména lidé na vesnicích, kde se realizovaly sběry muzejních předmětů, dokumentovaly a následně vykupovaly objekty pro muzejní expozice.

Pokroku, který nastal záhy po jeho příchodu do Rožnova v přípravě a realizaci našeho nejrozsáhlejšího areálu – Valašská dědina, si všímali jak památkáři, tak odborníci z jiných muzeí v přírodě. Předmětem jejich obdivu se stala realizace expozice vesnického osídlení z období 19. a počátku 20. století na Petřekově stráni. Rozsáhlý prostor bylo nutné připravit tak, aby byl dostatek místa nejen pro usedlosti, ale také pro cesty, sad, políčka, chov dobytka a všechno ostatní, co tvořilo svět rolníka

Jeho věrným průvodcem nejen při tvorbě Valašské dědiny, ale i úprav v Dřevěném městečku, se stal vynikající znalec lidové kultury Valašska profesor Karel Langer. Oba, téměř nerozluční, velmi často diskutovali do pozdních hodin o tom, co vylepšit v Dřevěném městečku, jak vynaložit často velmi skromné prostředky, koho oslovit, který z řemeslníků je nejšikovnější, jak naplánovat co nejlépe realizaci nepřehledného množství úkolů, kdy splnění jednoho přinášelo deset dalších.

Ing. J. R. Bečák vítá v roce 1970 dvoutisící výpravu ve Valašském muzeu v přírodě, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

v minulosti. Domnívám se, že právě při výběru míst pro obytné a hospodářské stavby na stráni se ke slovu dostaly jeho rolnické kořeny, smysl pro vyváženost krajiny a sídla a schopnost vcítit se do uvažování hospodáře, který vybírá to nejlepší místo pro svou usedlost, život rodiny a hospodaření. Dbá nejen na potřeby svých blízkých, ale spolu s nimi, díky svým, po předcích zděděným znalostem, respektuje přírodní zákony, aby čerpal z přírody to co k životu potřebuje a zároveň neublížoval.

Bylo ještě mnoho oblastí, které začaly jakoby zázrakem pod dohledem pana inženýra Bečáka vzkvétat: obnovené Národopisné léto se stále vzrůstajícím počtem programů, ohrazení kostela v městečku a následné založení Valašského Slavína, vybudování komorního amfiteátru, doplňování sbírek keramiky, textilu, zemědělského nářadí, sběry v terénu i nákupy u významných sběratelů. Na pořad dne se dostaly nové formy popularizace muzea mezi širokou veřejností a navázání mezinárodních kontaktů.

Muzeum, které převzal od svých předchůdců, se diametrálně lišilo od toho, které předával svému nástupci: z průměrně navštěvované, spíše regionálně zaměřené instituce se stalo jedno z nejnavštěvovanějších muzeí v republice s bohatou nabídkou doprovodných programů, tak jak si přáli zakladatelé muzea, s obsáhlou sbírkou etnografickou i výtvarnou, přiměřeným provozním zázemím a zejména s početnými odbornými pracovníky, kteří, vedeni jeho příkladem, chtěli být a byli stejně pracovití, obětaví a nadšení při naplňování ne právě malých cílů.

Všechno to, co bylo řečeno o zásluhách pana inženýra Bečáka o Valašsko, jeho kulturu a muzeum bylo vykoupeno nedostatkem času na rodinu, odloučenou na Hané, přehlížením únavy a zdravotních problémů. Přes to všechno si nikdy netyškal na potíže, jeho úsměv a velkorysost, s nimiž přijímal i zvěsti téměř Jobovy, pomáhaly všem, kteří měli štěstí s ním pracovat, překonávat překážky a hledět s nadějí do budoucnosti.

Někdy, když procházím Valašskou dědinou, si zkouším představit, co by pan inženýr říkal na to, jak dnes vyhlíží. Byl by spokojený? Nebo by se ptal pana profesora: „Karle, co myslíš, že bychom to udělali ještě jednou?“ Argumenty, že lépe už to nejde, neuznával, ani kdyby umožnily volný víkend v Týnci nebo několik klidných hodin po skončení pracovní doby.

Na závěr dovolte jednu velmi osobní vzpomínku. 8. září 2005 uplyne 40 let, kdy mne, národopisného eléva oslovil na Zelném trhu v Brně usměvavý muž. „Dobrý den, kolegyně, jsem inženýr Bečák a budu rád, když ještě před skončením školy nastoupíte do rožnovského muzea. Moc Vás potřebuji.“ Díky této nabídce se i mně, rodačce z Českomoravské vysočiny, otevřely Beskydy a Valašsko, díky ní se mně dostalo možnosti pracovat vedle pana inženýra Bečáka. Za jeho chápajícího vedení jsem postupně poznávala nejen krásu kraje

Symbolický náhrobek Ing. J. R. Bečáka na Valašském Slavíně, fotografie K. Matocha, fotoarchiv Valašského muzea v přírodě

a jeho tradicí, kterou bylo třeba uchovat, ale naučila se i za cenu často osobních obětí a překonávání na první pohled nezdolatelých překážek mu sloužit.

Panu inženýrovi se toto všechno dařilo jakoby samo. O tom, že nezapomenutelně, svědčí i skutečnost, že dnes se na Valašském Slavíně, který založil z úcty a lásky k Valašsku, setkáváme s jeho pomníkem a připomínáme si jeho práci pro kraj a jeho dědictví.

Jiřina Veselská

OHLÉDNUTÍ ZA LUDVÍKEM KUNZEM (26. 8. 1914–20. 5. 2005)

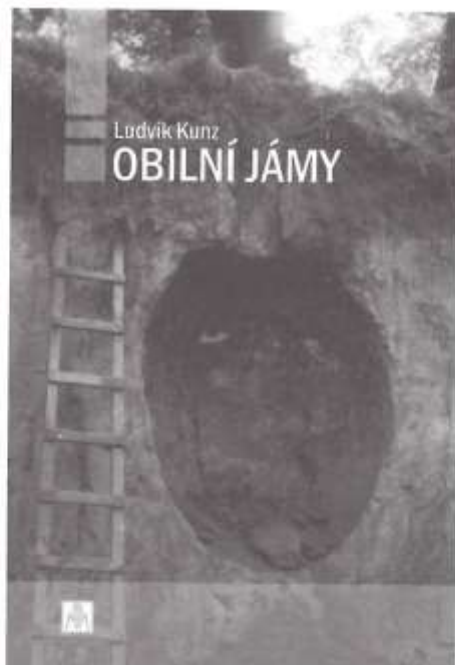
Doc. L. Kunz, fotografie K. Matocha,
fotoarchív Valašského muzea v přírodě

Každý obor má své nepřehlédnutelné osobnosti, které ční jako majáky pro ostatní. České poválečné muzejnictví a národopis měly mezi jinými Ludvíka Kunze, jehož životní pouť se uzavřela nedávno ve Šlapanicích u Brna. V zahraničí jeden z nejuznávanějších českých poválečných etnografů byl osobností neobyčejně erudovanou a výkonnou. Šíře jeho profesního záběru a nejrůznějších aktivit neměla v našich krajích konkurenci – svědčí o tom zhruba čtyři stovky vlastních publikací, nemluvě už o desítkách edičních počinů (například obsáhlé svazky Etnographica v Moravském muzeu), za nimiž docent Kunz stál.

Životní cestu každého z nás určuje více či méně vnitřní ukazatel, který nás neviditelně – ale přesto zásadním způsobem – orientuje ve spleti cest. Ludvík Kunz měl na svém ukazateli zcela jistě napsáno velkým písmem vzdělání. Jinak je těžko uvěřitelná a předpověditelná dráha malého chudého chlapce z nepatrné dědinky Osíčko v hostýnském Záhoří až po mezinárodně uznávaného vědce. Jaká vnitřní síla musela vést dědinského kluka k tomu, že v pěti už sám četl a v šesti přesvědčil faráře, aby jej učil hebrejsky – „protože tak mluvil přece Ježíš Kristus“, o němž slyšával každou neděli v kostele. Jaká nezdolná vitalita mu pomáhala překonávat všechny možné překážky na cestě za vzděláním! Od dvanácti let si přivydělával kondicemi, aby ulehčil rodině břímě financování jeho studia na měšťance ve Valašském Meziříčí. Ve čtvrtém ročníku byl už soběstačný. Na učitelský ústav se kvůli nepříznivým okolnostem dostal až napotřetí, mezitím se však stačil vyučit zedníkem a po celou dobu studia pracoval v kanceláři stavební firmy, aby se uživil. Prázdniny neprázdniny. „Ale mně to nevadilo, já jsem pracoval rád!“ – a tak to bylo celý život... Po skončení učitelského ústavu následovalo několik let putování učitele Kunze po Moravě, aby nakonec zakotvil se svou ženou na škole ve Šlapanicích a tam se poté i natrvalo usadil. Počáteční peripetie spojené s neustálým kočováním za místem byly pro mladého nadšeného (tehdy ještě amatérského) národopisce vyváženy důležitým poznáváním – „kam jsem přišel, tam jsem nejdřív utíkal do muzea.“ Tak si vytvořil základ terénního přehledu, který mu byl oporou při pozdějších studiích na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (národopis, hudební věda, archeologie – 1945–1949). Mezitím však ještě stačil studovat na brněnské konzervatoři kontrabas – najdeme ho na seznamu absolventů z roku 1946. „Co by to bylo za hudebního vědce, kdyby sám nebyl muzikant!“ I když se nadále nevěnoval profesionální hudební dráze, na kontrabas hrával – a rád

obšťastňoval i své kolegy na sympoziích a konferencích. Takto mi o něm vyprávěl i jeden z jeho důležitých vědeckých kolegů v zahraničí, významný berlínský profesor Erich Stockmann. V poválečném období se Ludvík Kunz aktivně zapojil do národopisného osvětového programu v regionech, byl jedním ze spolupracovníků proslulého profesora Vladimíra Úlehly. V roce 1947 byl přijat do Moravského zemského muzea a když se pak v rozjitřeném období po roce 1948 rozhodoval mezi nabídkou zůstat na univerzitní katedře nebo zakončením v muzeu, rozhodl se pro muzeum. *„Já jsem viděl, že nastává konec jedné historické epochy. Rolník byl zákonem připraven o svou půdu. A já jsem chtěl zachránit, co se dá, z materiální a duchovní kultury předpřevratové vesnice. A to bylo možné jen v muzeu, na fakultě jsme měli sloužit rozvoji nové socialistické vesnice...“* – Z této celoživotní průběžné a nedokončené práce (v kresbách a popisech nashromážděno například přes dva tisíce předmětů denní potřeby rolníka) snad jednou vzejde monografie, jež nám přiblíží svět, který my mladší už z autopsie nemůžeme znát. Ludvík Kunz v něm vyrostl a dospěl.

Počátky práce v muzeu spojil s intenzivní prací na utřídění etnografických sbírek a na získání přehledu v oboru – tak vznikly jeho proslulé bibliografické práce, které poskytly pohled na celou českou etnografii i v historickém kontextu. *„Pane kolego, já jsem nevyrazil na žádnou cestu bez tužky, lístečků a knížek v tašce. To bylo to nejlepší, co jsem ve vlaku mohl dělat – pracovat na bibliografických záznamech.“* – Už jako vedoucí pracovník etnografického oddělení Moravského muzea získal pro své sbírky budovu paláce U šlechticů na rohu ulice Běhounské a Koblišné v centru Brna. Díky jeho zásahu ji nepostihl stejný osud jako vedlejší historický objekt – zbourání. V novém Etnografickém muzeu, které otevřel v roce 1961, zřídil na svou dobu velmi moderní stálou expozici *Lid v pěti generacích* – ve spolupráci s předním brněn-

ským architektem Bohuslavem Fuchsem. ‚U šlechticů‘ se postupně vytvořilo aktivní kulturní centrum, protože Ludvík Kunz dobře věděl, že pouhé muzeální sbírky nejsou pro veřejnost sdostatek atraktivní. *„Když jsem otevřel etnografickou expozici ... uvědomil jsem si, že na kroje a pluchy mně tam davy chodit nebudou, přī všī ůctě k tomuto materiálu. Tam musí být něco, co lidi přītáhne, řekl jsem si. V roce 1961 jsem zavedl v muzeu kavárnu, kde jsem jako návštěvníky chtěl mít výlučně umělce: literáty, výtvarníky, komponisty a hudebníky. Postupně tu tedy vznikala taková malá, umělecky tvůrčí společnost, ničím nsvázaná. Nepsaným šéfem této kavárny se stal Oldřich Mikulášek...“* „Ta kavárna, to byla důležitá věc: co měsíc jsme udělali jednu čistě výtvarnickou výstavu. To bylo v klubovně. V kapli se pak pořádala muzika.“ – Kavárna se stala takřka ‚kultovním‘ místem uměleckého Brna a na akce pořádané ‚U šlechticů‘ se vzpomíná dodnes. Vždyť některé z nich měly i historický význam, například koncert Jaroslava Hutky v roce 1976. Ten zosnoval a záznam z něj

pořídil Jaromír Nečas pro Český rozhlas Brno a tato nahrávka se stala základem desky *Vandrovalí hudeci*, která vyšla těsně před Hutkovým zákazem po podpisu Charty 77. Ale to nebyl jediný důležitý koncert – Nečas spolupracoval s Kunzem častěji a mnohé nahrávky z těchto koncertů dodnes patří ke zlatému fondu rozhlasového archivu. – Jedním z dlouhodobých zájmů Ludvíka Kunze byla organologie, věda o hudebních nástrojích. Zde je i původ Kunzovy knihy, která patří k nejcitovanějším pracím české poválečné etnografie: *Volksinstrumente der Tschechoslowakei I*, která vyšla v roce 1974 v řadě *Handbuch der europäischen Volksinstrumente*. Jeho láska k hudebním nástrojům se projevovala i prakticky – připravil pro strážnický Ústav lidové kultury unikátní stálou expozici *Nástroje lidové hudby v českých zemích* (1993) a ve stejném roce se spolupodílel na uspořádání 2. světového kongresu cimbalistů v Brně.

Práce do posledního dechu – to bylo krédo Ludvíka Kunze. A tak i když se ze zdravotních důvodů už nemohl v posledních letech aktivně zúčastňovat konferencí a koncertů, neustále pokračoval v pořádání svých celoživotních spisů, v jejich rozšiřování a doplňování. Příznivou shodou okolností se našel i nakladatel, který se rozhodl postupně vydat Kunzovy práce v oboru selské kultury. Je jím Valašské muzeum v přírodě, které v ediční řadě *Roľníctví na východní Moravě od baroka do II. světové války* vydalo nedávno spisy *Obilní jámy (Konzervace obilí na dlouhý čas v historické zóně eurosibiřského a mediteránního roľníctví)* a *Roľnický chov ovcí a koz* (s kresbami K. Langra) a hodlá v publikování prací Ludvíka Kunze dále pokračovat.

Osobní dodatek: Navštěvoval jsem pana docenta Kunze od roku 1998 často – pomáhal jsem mu při přípravě knihy o nástrojích lidové hudby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, která se možná jednoho dne dočká svého vydání. Byly

to hodiny a hodiny strávené nejen prací (on pan docent si stejně do věcí moc mluvit nenechal – ostatně asi jako po celý život...), ale především poutavým a navýsost zajímavým povídáním na nejrůznější témata – národopisná, filosofická a nebo vůbec kulturně-historická. Byl přímým svědkem mnoha důležitých historických chvil. Skze něj jsem se přiblížil například k osobnosti Vladimíra Úlehly, pro mne svým víceoborovým zaměřením (přirodovědec-národopisec) neobyčejně přitažlivé. Jsem Ludvíku Kunzovi za tyto chvíle velmi vděčný – umožnil mi, asi jako jeden z posledních žijících svědků, vnímat in vivo svět prvorepublikové vzdělanosti. Otevřel mi prostory velkého ducha, který - i přes zaujetí detaily – vidí nakonec skutečnost v celcích a tvarech. Který je schopen ve smysluplných obrazech překlenout věky, takže člověk může s hlubším porozuměním vnímat, v jakém kontinuu se odvíjejí historické skutečnosti. Snad je jasné, že tu nemám na mysli pouze ten prostý, pro vědu tak přitažlivý, vyextrahovaný řetězec příčin a následků.

Jiří Plocek

ZDENKA JELÍNKOVÁ A VALAŠSKO

Zdenka Jelínková, fotoarchiv Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici

Po mnohá léta se v měsíci březnu otevírala náruč kulturního domu v Liptále početným zájemcům o lidový tanec na Valašsku. Po tři dny se tu společně scházeli členové souborů z Valašska, ale také z jiných míst, především z Brna, Prahy a Ostravy. Všichni, kdo na tuto tanečnickou pouť přijížděli, se těšili z nových poznatků získaných od Zdenky Jelínkové, která tato taneční soustředění připravila a vedla. Díky její iniciativě, hlubokým znalostem lidového tance, přínosem stále nových témat se sál kulturního domu při tanečním semináři vždy zaplnil tak, že výuka musela tu a tam probíhat ve dvou skupinách a s pomocí Zdenčiných spolupracovníků, Věry Kovářů, Jiřího Stanovského a manželů Perůtkových. Dychtivost, s níž mladí, ale i starší tanečníci sledovali výklad a nácvik Zdenky Jelínkové, nenechávala nikoho na pochy-

bách, že jde o charismatickou osobnost, o etno – choreoložku, s jedinečným pedagogickým nadáním a znalostmi z oboru.

K Valašsku a lidem, v tomto kraji žijícím, vázaly Zdeničku, jak ji blízcí přátelé nazývali, četná pouta. Ač po matce z Hornáčka, již po přestěhování z Velké nad Veličkou do Brna navázala spojení se členy Valašského krúžku, Jaroslavem Juráškem a Mirkem Melounem. V krúžku se stala nejen členkou, ale záhy také taneční vedoucí tohoto předního brněnského souboru. Zároveň soustavně pracovala v terénu, kde na základě systematického výzkumu získávala taneční materiál z Rusavy, Rožnovska, Vsetínska a Valašsko-Kloboucka.

Ve smyslu těchto poznatků byla Zdenka Jelínková postavena na piedestal choreografky souboru. Vytvořila zde četná taneční pásma koncipovaná podle subregionů Valašska a podle taneční charakteristiky. V těchto pásmech se projevila celá její síla, tvůrčí duch a smysl pro vyváženost podložený hlubokou znalostí tanečního materiálu a zároveň uměleckým citěním.

Po stránce profesní se jí po několikaleté pedagogické činnosti podařilo na začátku padesátých let dvacátého století uplatnit v Ústavu pro lidovou píseň, který byl v Brně založen již od dob Leoše Janáčka a byl institucí, v níž se vázaly nitky zájmu o lidovou píseň. Zdenka vnesla další dimenzi do tohoto vrcholového folkloristického pracoviště, a to zájem o lidový tanec, provázený systematickými výzkumy v různých regionech. Vzhledem k záměru tehdejších představitelů Ústavu pro lidovou píseň připravit vydání písňových zápisů Hynka Bíma z jižního Valašska, bylo její etnochoreologické bádání zaměřeno v počátcích její práce tímto směrem.

Své dílo vykonala rovněž zamýšlená monografie Valašska, k jejímuž vydání, žel, doposud nedošlo. Zdenka Jelínková postupně zaplňovala mezery vědění o lidovém tanci. Vytvořila sbírky tanců z Rožnovska, Vse-

tínska, Zlínska, posléze také z Vizovska, Podřevnicka a ze styčných oblastí Valašska se sousedními regiony, například s Fryštáckem. Vydátnou pomocí jí byli studenti a absolventi národopisu a hudební vědy se zájmem o lidovou píseň a tanec, Olga Kadlčíková-Hrabalová, Jaroslav Štika, Jaromír Gelnar, Věra Nováková-Kovářů, Ivo Stolařík a další.

Cílevědomá sbírkotvorná činnost však nezůstala ojedinelá a nabyté znalosti si žádaly zveřejnění. K publikování přistupovala Zdenka Jelínková stejně jako ke vši práci neobyčejně zodpovědně. Sbírký tanců a dětských her byly Zdenkou připravovány s množstvím poznámek o tanečních informátorech a příležitostech. K nejvýznamnějším a nejstarším patří sbírka tanců z Valašska, která vyšla již v roce 1958. Na ni navázaly tance z Valašskokloboucka jako součást dvoudílné publikace Karla Veterla *Písňe a tance z Valašskokloboucka*. K základním tanečním sbírkám náleží *Lidový tanec na Rožnovsku*, *Lidové tance z Vizovska*, *Lidový tanec a píseň z Valašské Polanky*. Ve *Zpravodaji Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně* vyšlo syntetické pojednání o tanečním folkloru vztahujícím se k Valašsku: *Lidový tanec na Valašsku II. Tance točivé*, *Lidový tanec na Valašsku III. Tance figurální a kolové*, *Lidový tanec na Valašsku IV. Taneční hry a tance se zvláštní obratností*, *Lidový tanec na Valašsku V. Tance obřadní*. Také *Moravská vlastivěda* přinesla obsáhlé stati Zdenky Jelínkové dotýkající se tanečního umění: *Lidový tanec In: Zlínsko*, *Lidový tanec: In Okres Vsetín, Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko*. Velkému zájmu se těšily *Dětské taneční hry z Valašska*. Tento neúplný přehled díla Zdenky Jelínkové vztahující se k Valašsku svědčí o mimořádné pozornosti a zájmu věnovanému autorkou sbírek právě tomuto kraji.

Taneční sbírky i mnohé další studie vydávala Okresní kulturní střediska ve Vsetíně a ve Zlíně. I když finanční podmínky pro vydání nebyly příliš příznivé, Zdenka tento materiál

připravila způsobem, který byl srozumitelný. Používáním tělocvičného názvosloví se stal snadno zvládnutelným pro členy souborů i mnohé další zájemce. K vrcholům tvorby Zdenky Jelínkové patří zcela ojedinelý počin nazvaný *Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska*. Jde o antologii lidového tance, jejíž realizace se zhostil Národní ústav lidové kultury ve Strážnici. Videozáznamy byly pořizované s klenotnicovými tanečnicí z Valašska, ale také se členy souborů dobře znalými tanečního stylu. Doprovod filmů tvoří skripta s popisy tanců. Toto dílo slouží ke studijním i choreografickým účelům a znamená trvalou upomínku na velkou osobnost české etnochoreologie.

Na závěr připomeňme Zdenčinu přitažlivost pro mnohé z jejích přátel. Uměla si je vsutku vybírat. Obklopovala se umělci, jako byl například malíř Aleš Černý, zachycující na svých kresbách několika tahy taneční pohyb i krojové vybavení tanečnicka. Zůstávala věrná svým blízkým, mezi něž patřily známé osobnosti z Valašska, Eva Urbachová, Jaroslav Jurášek, Zdeněk Kašpar, Jaroslav Štika, tetička Škarpichová, Alena Přetáková a mnozí další. Budou na ni vzpomínat spolu se stovkami tanečnicků, kterým dala poznat radost z tance.

Věra Kovářů

ŠEDESÁT LET MGR. MARIE BRANDSTETTRVÉ

Marie Brandstettrvá, fotoarchiv
Valašského muzea v přírodě

V říjnu 2005 se dožila hezkého životního jubilea etnografka Valašského muzea v přírodě Mgr. Marie Brandstettrvá.

Narodila se v malé vesnici ukryté ve zvláště krásné krajíně Českomoravské vysočiny. S láskou o ní říká „moje rodná víska“. Zde žila se svými rodiči a odtud posléze vyrážela za vzděláním. Nejprve do dvoutřídní školy v sousední obci, později do Tišnova, kde navštěvovala osmiletku i tehdy Střední všeobecně vzdělávací školu, kde maturovala. Vysokoškolské studium ukončila na Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně (dnes Masarykova univerzita) na katedře etnografie a folkloristiky v roce 1968. Její diplomová práce byla věnována tématu *Tradiční formy zemědělského hospodaření na Valašsku*.

V té době měla již namířeno do Valašského muzea v Rožnově a jako budoucí pracovnice se s pečlivostí sobě vlastní na práci připravovala. O prázdninách před nástupem prováděla výzkum v terénu a rozšiřovala své znalosti. Národopisná dokumentace k vybraným usedlostem určeným pro skanzen byla jistě dobrou školou.

Po nástupu byla nejprve pomocnicí kurátorky sbírek. Jejich v těch letech vysoký nárůst vedl k tomu, že fondy byly rozděleny a Marie Brandstettrvá dostala do správy zemědělství a část domácího nářadí. Nové úkoly přicházely s výstavbou usedlostí ve Valašské dědině na Stráni a s potřebou vybavení jednotlivých domů tak, aby odpovídalo realitě období, do kterého byla chalupa zařazena. A nebyly to jen nějaké fantazie. Scénáře na vybavení jednotlivých objektů byly pečlivě zpracovány a oponovány odborníky.

Práci přerušily pouze mateřské povinnosti. Po mateřské dovolené se ráda vrátila na své původní místo. Říká o sobě, že je bytostná venkovanka, a tak je jí práce ve Valašském muzeu v přírodě velmi blízká. Dobře se vcituje do života venkovských lidí.

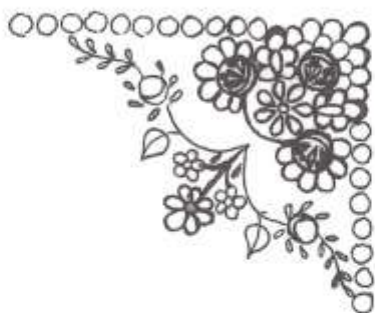
Velkou část svého působení ve Valašském muzeu se Mgr. Marie Brandstettrvá starala o zdejší rozsáhlou textilní sbírku. K práci s ní se dostala v roce 1985, kdy dosavadní kurátorka M. Salichová odcházela do důchodu. Jako její blízká spolupracovnice se od ní hodně naučila a velmi si své předchůdkyně váží. Sběrka je poměrně rozsáhlá a její zpracovávání a rozšiřování vyžadovalo hodně energie i odborných znalostí. Jako všechno, i tuto práci dělala Marie Brandstettrvá s láskou a plným nasazením.

Jubilantka je v práci ve Valašském muzeu velmi spokojená. Věnovala jí celých 37 let své aktivní činnosti a i jako důchodkyně stále spolupracuje radou i skutkem na různých úkolech. Naposled na přípravě

M. Brandstettróvá při prezentačním textilním pořadu ve Valašském muzeu v přírodě,
fotoarchív Valašského muzea v přírodě

jedné z výstav pro nový vstupní objekt do muzea. Je jí cizí jakákoliv faleš a tak oceňuje, že expozice muzea jsou velmi blízké pravdě. „Přibližují všední denní život lidí s často klopotným sháněním živobytí. Slavnosti i předměty poznamenané krásou jsou jen potěšením, které ten všední den ozvláštňuje. To kamenné muzeum nemá. Tam se obvykle vystavuje jen vybraná krása,“ říká Marie Brandstettróvá.

MARIE BRANDSTETTRÓVÁ
JAROSLAVA ZASTÁVKOVÁ

Uzlík vzorů bílé výšivky z Rožnovska

VALAŠSKÉ MUZEUM V PŘÍRODĚ ROŽNOV POD RADROSTĚM

oblasti, jednak mnohé vzory ukazující na bohatost a rozmanitost tvorby vyšivaček minulých generací. Nebyla by to však Marie Brandstettróvá, kdyby se nezaměřila i na praktickou stránku. Proto je publikace směřována právě k současným vyšivačkám jako možný inspirační materiál pro jejich dnešní tvorbu.

Sama o sobě říká, že je „pomocný dělník na poli užitého národopisu“. Práce, kterou za sebou nechala je poctivá muzejní činnost ve specifických podmínkách muzea v přírodě. Nebylo vždy všechno idylické ani snadné, ale mnohé se velmi dobře podařilo. Brázda, kterou jubilatka na poli muzejní práce vyorala, je hluboká a zřetelná. Patří jí díky za vše, co vykonala i za její dobrotu a vztah k lidem i práci, které zasvětila celý svůj dosavadní život. Dnes již není obvyklé, že pracovník vytrvá na jednom místě. Marie Brandstettróvá pracovala ve Valašském muzeu v přírodě 37 let a jak říká, věrnost tomuto ústavu jí nebyla zatěžko. Své působení zde stručně shrnula: „Byl to hezký čas, přes všechny denní nesnáze.“

Přejeme jubilatce mnoho dalších sil i dobrých nápadů, pevně zdraví i elán do života. Děkujeme za to, že pracovala nejen poctivě, ale i s láskou. A to je na její práci vidět.

Jaroslava Zastávková

Až v posledních letech svého působení se podílela na několika výstavách ze sbírek muzea. Jako již zmíněné bytostné venkovance jí byla nejbližší výstava *V potu tváře svůj chléb dobývej*, kterou sama chápala jako poctu rolnické práci v těžkých horských podmínkách Valašska. I v nevyhovujících výstavních podmínkách právě tato výstava získala uznání v odborných kruzích a potěšila zejména starší z návštěvníků muzea.

Ale i krásou se jubilatka zabývá. V rámci grantu Ministerstva kultury je spoluautorkou publikace s názvem *Uzlík vzorů bílé výšivky z Rožnovska*, kde jsou shrnuty jednak údaje o vývoji bílé výšivky této

BIBLIOGRAFIE

MGR. MARIE BRANDSTETTROVÉ

MONOGRAFIE

Tradiční způsoby zemědělského hospodaření na Valašsku. Diplomová práce. Brno 1968, 192 s. text. (Pod jménem Crhová.) Rkp. archiv VMP R51.

Odivání Rožňanů v 19. a na začátku 20. století. Závěrečná práce postgraduálního kursu muzeologie. Rožnov pod Radhoštěm 1993, 106 s. text, 91 s. obr. příl. Rkp. archiv VMP R274.

Uzlík vzorů bílé výšivky z Rožnovska. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě 2005, 86 s. text, 7 l. obr. příl. (Spolu s J. Zastávkovou.)

STUDIE

Věřohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě. Národopisné aktuality XVII, 1980, 4, s. 321–327. (Spolu s J. Langrem.)

Zpracování ovoce na Valašsku a prezentace tohoto jevu v podmínkách Valašského muzea v přírodě. Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji 1981, 1, s. 59–65.

Expozice provozu zemědělské usedlosti ve Valašském muzeu v přírodě. In: Museum vivum II : Agricultura carpatica IV. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě 1987, s. 129–135.

Abbigliamento popolare. In: Vitae tradizioni popolari Moravia – Cecoslovacchia Carpați Occidentali. Torino, Museo Nazionale della Montagna „Duca degli Abruzzi” 1988, s. 37–47.

Byla rodina před sto lety jiná? In: 1994. Národopisné léto. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě 1994, s. 8–9. (Spolu s J. Langrem.)

Nová expozice na Valašské dědině. In: Valašský rok 1996. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě 1996, s. 10–11.

Zima na dědině již podeváté. In: Valašský rok 1997. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě 1997, s. 18–19.

Nad muzejní sbírkou textilu. In: Valašský rok 1998. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě 1998, s. 26–28.

První Valašský rok a kroj. In: Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. 1925–2000. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě 2000, s. 83–87.

Vzpomínka na paní Annu Zwillingerovou 3. 9. 1909–19. 1. 2004. Valašsko 2004, 1 (12), s. 43–44.

RECENZE

Jaroslav Šťastný. Tradiční zemědělství na Valašsku. Národopisné aktuality IX, 1972, 1, s. 50–52.

VÝZKUMNÉ ZPRÁVY

Kovárna při usedlosti č. 363, obec Huslenky, okres Vsetín. Rožnov pod Radhoštěm 1967, 3 s. text. (Pod jménem Crhová.) Rkp. archiv VMP R332.

Nový Hrozenkov č. 449, dříve č. 13. Národopisná zpráva. Rožnov pod Radhoštěm 1967, 5 s. text. Rkp. archiv VMP R24. (Pod jménem Crhová.)

Lidečko č. 125. Národopisná dokumentace. Rožnov pod Radhoštěm 1968, 10 s. text, schém., fot. Rkp. archiv VMP R16.

Hodslavice č. 1 – objekt stodola. Národopisná zpráva. Rožnov pod Radhoštěm 1969, 6 s. text, schém. Rkp. archiv VMP R20.

Lužná č. 28 – majitel Cyril Mališ. Národopisná zpráva. Rožnov pod Radhoštěm 1969, 7 s. text. (Kresby K. Langer.) Rkp. archiv VMP R15a.

Lužná č. 124 – majitel Marie Filgasová, Lužná 116. Národopisná zpráva. Rožnov pod Radhoštěm 1969, 9 s. text, schém. Rkp. archiv VMP R33.

Velké Karlovice – Jezerné č. 38 – Majitel Josef Matocha. Národopisná zpráva. Rožnov pod Radhoštěm 1969, 10 s. text, schém., 8 l. text (seznam předmětů), 4 l. fot. Rkp. archiv VMP R17.

Lužná č. 28. Národopisná zpráva. Rožnov pod Radhoštěm 1970, 19 s. text. (Kresby K. Langer.) Rkp. archiv VMP R15b.

Několik poznámek k chalupě č. 324 z Horní Bečvy – Janinovy lúky. Rožnov pod Radhoštěm 1970, 3 s. text. Rkp. archiv VMP R183.

Velké Karlovice – Jezerné, č. 37. Majitel: Josef Matocha. Národopisná zpráva. Rožnov pod Radhoštěm 1970, 7 s. text. Rkp. archiv VMP R18.

Vlčovice č. 15 – majitel Jan Holásek. Národopisná zpráva. Rožnov pod Radhoštěm 1970, 15 s. text, 26 s. fot. Rkp. archiv VMP R59.

Liptál č. 95. Usedlost drobného rolníka. Etnografická dokumentace. Rožnov pod Radhoštěm 1971, 18 s. text, vol. příl.: 26 ks fot. (Spolu s J. Langrem.) Rkp. archiv VMP R11.

Lužná č. 28. Doplnující poznámky k vybavení dvora usedlosti. Rožnov pod Radhoštěm 1976, 2 s. text. Rkp. archiv VMP R129.

Usedlost č. 10 v Novém Hrozenkově. Historicko-etnografická studie a scénář. Rožnov pod Radhoštěm 1982, 86 s. text, schém. (Spolu s J. Langrem.) Rkp. archiv VMP R69.

Beseda s prof. K. Langrem o usedlosti č. 60 z Nového Hrozenkova. Rožnov pod Radhoštěm 1983, 13 s. text. Rkp. archiv VMP R318. (Opis magnetofonového záznamu pořídila R. Slavová, 1989.)

Usedlost č. 353 v Novém Hrozenkově. Etnografická dokumentace a scénář. Rožnov pod Radhoštěm 1983, 29 s. text. Rkp. archiv VMP R95.

Bydlení ve 20.–30. letech ve Velkých Karlovicích. Scénář funkčního vybavení expozice domu z Jezerného č. 38. Rožnov pod Radhoštěm 1985, 7 s. text. Rkp. archiv VMP R143.

Bydlení ve 20.–30. letech ve Velkých Karlovicích. Scénář funkčního vybavení expozice domu z Jezerného č. 38. Ústavní výzkumný úkol. Rožnov pod Radhoštěm 1985, 30 s. text. Rkp. archiv VMP R143.

Drobné poznatky k dílně kartáčníka Karla Ježe z Lazů. Rožnov pod Radhoštěm 1988, 2 s. text. Rkp. archiv VMP R175.

Několik poznámek k provozu pekařství v Paskově. Rožnov pod Radhoštěm 1988, 5 s. text. Rkp. archiv VMP R182.

Usedlost č. 83 v Poteči. Ústavní výzkumný úkol. Rožnov pod Radhoštěm 1988, 37 s. text, schém. Rkp. archiv VMP R196.

Ze života paní Ludmily Paláčkové z Rožnova pod Radhoštěm. Rožnov pod Radhoštěm 1990, 5 s. text. Rkp. archiv VMP R226.

Pletení papučí z proužků plsti a z okrajků. Rožnov pod Radhoštěm 1991, 4+2 s. text. Rkp. archiv VMP R400.

Vyprávění s paní Solanskou nad fotografiemi. Rožnov pod Radhoštěm 1993, 8 s. text. (Spolu s I. Drápalovou.) Rkp. archiv VMP R284.

Stařenky vyšivačky. Rožnov pod Radhoštěm 1999, 25 min. VHS knihovna VMP AV121.

Drobečky z pozůstalosti posledního vsetínského barvíře. Rožnov pod Radhoštěm 2000, 8 s. text., obr. Rkp. archiv VMP R357.

Návrh na udělení titulu „Nositel lidových řemesel“ paní Janě Juřicové v oboru textil - vyšívka. Rožnov pod Radhoštěm 2001, 7 s. text. (Spolu s J. Veselskou.) Rkp. archiv VMP R443.

EDIČNÍ PRÁCE

Agricultura carpatica II. Rožnov pod Radhoštěm 28.–30. května 1979. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě 1981, 97 s. (Připravila k vydání.)

Agricultura carpatica III. Rožnov pod Radhoštěm 8.–10. října 1981. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě 1985, 133 s. (K vydání připravila s M. Habustovou.)

VÝSTAVY

V potu tváře chléb svůj dobýváj. Valašské muzeum v přírodě – Dřevěné městečko – Sýpka z Horní Suché, 16. 5. 1999 (zahájení).

Poznávejte s námi zmizelý svět. Valašské muzeum v přírodě – Dřevěné městečko – Sýpka z Horní Suché, 6. 7. 2002 (zahájení). (Spolu s D. Drápalou a J. Zastávkovou.)

Bílá vyšívka na Rožnovsku. Valašské muzeum v přírodě – Dřevěné městečko – Rožnovská radnice, 19.–24. 6. 2004. (Spolu s J. Zastávkovou.)

POŘADY REALIZOVANÉ VE VALAŠSKÉM MUZEU V PŘÍRODĚ

1987

Velké prádlo – VMP (DM) 27. 6.

1988

Lněná sobota – VMP (DM) 10. 9.

1989

Velké prádlo – VMP (DM) 19. 8.

Vánoce na Valašsku – VMP (VD) 16. 12.

1990

Dožínky a Lněná sobota – VMP (VD) 8. 9.

Vánoce na dědině – VMP (VD) 15. 12.

1991

Dožínky a Lněná sobota – VMP (VD) 14. 9.

Vánoce na dědině – VMP (VD) 14. 12.

1992

Velké prádlo – VMP (DM) 1. 8.

Dožínky – VMP (DM) 12. 9.

Vánoce na dědině – VMP (VD) 12. 12.

1993

Lněná sobota – VMP (DM) 4. 9.

Vánoce na dědině – VMP (VD) 18. 12.

1994

Velké prádlo – VMP (DM) 6. 8.

Už jsme všecko požali... – VMP (VD) 10. 9.

Vánoce na dědině – VMP (VD) 10. 12., 12.–16. 12.

1995

Velké prádlo – VMP (DM) 19. 8.

Podzim na poli a v chalupě – DM 23. 9.

Vánoce na dědině – VMP (VD) 9. 12.–15. 12.

1996

Velký redyk – VMP (VD) 18. 5.

Kouzelná nitka – VMP (DM) 27. 7.

Zima na dědině – VMP (VD) 7.–13. 12.

1997

Velký redyk – VMP (VD) 17. 5.

Velké prádlo – VMP (DM) 12. 7.

Podzim na poli a v chalupě – VMP (VD) 20. 9.
Vánoce na dědině – VMP (VD) 8.–13. 12.

1998

Velký redyk – VMP (VD) 16. 5.
Než přestoupíte práh – VMP (VD)
Kouzelná nitka – zázračná jehlička – VMP
(DM) 22. 8.
Už náš staříček... – VMP (VD) 12. 9.
Vánoce na dědině – VMP (VD) 7.–12. 12.

1999

Jaro na dědině – VMP (VD) 15. 5.
Jak jde kroj, tak se stroj... Krojová neděle
– VMP (DM) 25. 7.
Už náš staříček... – VMP (VD) 18. 9.
Vánoce na dědině – VMP (VD) 6.–11. 12.

2000

Jaro na dědině – VMP (VD) 13. 5.
Kouzelná nitka a Z truhel a skříní – VMP
(DM) 29. 7.
Chléb a koláče z nové mouky – VMP (VD)
2. 9.
Vánoce na dědině – VMP (VD) 11.–16. 12.

2001

Vánoce na dědině – VMP (VD) 10.–15. 12.

2002

Jaro na dědině – VMP (VD) 18. 5.
Kouzelná nitka – VMP (DM) 22. 6.

ZKRATKY

VMP – Valašské muzeum v přírodě
v Rožnově pod Radhoštěm
DM – Dřevěné městečko
VD – Valašská dědina

Jana Tichá
Renata Prejďová

RUBÁNÍ LEDU

151

„Pokud nebylo zavedeno umělé chladicí zařízení, chladilo se ledem. Místnosti sklepů byly stavěny tak, že část jich byla v zemi ve břehu. Ledy se rúbaly v lednu a v únoru v toku Hážovky a na zimním rybníce v Tyjovicích na Mlýnku. Led rubalo několik desítek mužů a odváželo jej až 8 párami koní. Největším odběratelem byl rožnovský pivovar, pak řezníci, hostinští a někteří obchodníci. Led se ukládal ve sklepích do zadních míst, zakrýval se slámou neb měchy. Vydržel celý rok. Led, který namrzl až koncem února se již nerubal, prý je měkký a přes léto nevydrží, jak lednový, neb z prosince.“

Rubání ledu na Dolních Pasekách v Rožnově p. R., 40. léta 20. století, Obrazová kronika Aloise Bělunka

Alois Bělunek: *Doplňky o životě rožnovských Valachů*, rukopis, ze sbírek Valašského muzea v přírodě, Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. A566/2005.

OBŘADNÍ PLACHTA ÚVODNICE

inv. č. ZF 62764

95 cm x 250 cm, monogram FP

Obřadní plachta úvodnice bývala po generace součástí slavnostního valašského ženského kroje, kterou ženy poprvé užíly při své svatbě. A protože mnohé z žen se nechávaly ve svatebním kroji pohřbit, dochovalo se úvodnic poměrně málo.

Plachta, která byla v roce 2004 pořízena do sbírek Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, je dokladem místního vyšivačského umění třetí třetiny 19. století, kdy jemná bílá výšivka na Rožnovsku zažívala ve funkčním lidovém oděvu svůj rozkvět. Na základě komparace s úvodnicemi ze sbírek Valašského muzea v přírodě lze její vznik zařadit do 70. až 80. let 19. století. Podle rodinné tradice si tuto plachtu nechala vyšít Františka Petřivalská, pocházející z Rožnova pod Radhoštěm, místní části Láz, v době, kdy se rodina sociálně vzmohla díky rožnovskému lá-

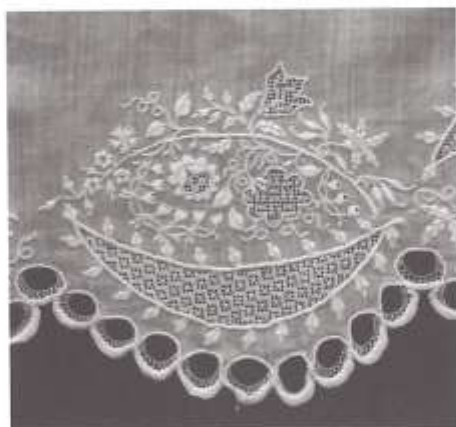
zeňství. V dalších letech byla užívána ve spřízněné rodině regionálního spisovatele Metoděje Jahna, učitele a významného kulturního pracovníka Valašska. Chráněna a ošetřována obohatila celou řadu národopisných slavností s krojovými přehlídkami.

K zhotovení plachty bylo použito jemného bavlněného plátna v místě nazývaném mušelin. Jemná bílá výšivka je soustředěna na obě kratší strany pruhu, drobné motivy rostlinného charakteru jsou rozestý po celé ploše, řazeny do řádků se střídáním větších a menších útvarů, bez rytmického opakování. Škála těchto motivků je udivující, je jich přes dvě stě. V jednom rohu je vyšit monogram FP identifikující první majitelku plachty. Jedna dlouhá strana má pevný tkaný okraj, druhá má vyšity drobné zoubky s dírkou částečně vyplněnou šitou krajkou. Stejnými zoubky jsou lemovány obě krátké strany, kde jsou řazeny do devíti oblouků. Bohatě vyšivačný dekor v pruhu nad obloukovitými zuby toto řazení respektuje. Osnovou výšivky jsou srpkovité útvary naznačující střídáním své polohy vlnovku. Srpkovité útvary jsou vyplněny vytahovaným sítkem s rozmanitě vyšitými katry. Překvapivé je bohaté využití hroznů s úponky a stylizovanými listy. Mezi další užité motivy náleží kvítky pomněnky,

hřebíčku (karafiátu), tulipánu, hrušky, konvalinek a jiné rostlinné útvary. Výšivka je svým základním řešením blízka úvodnici ze sbírek Moravského zemského muzea v Brně. Znalkyně moravské lidové výšivky M. Ludvíková řadila její vznik k roku 1860. U naší plachty jsou tři strany rovného okraje lemovány vláčkovou krajkou, jejíž užití je na Rožnovsku pro polovinu 19. století časté. V následujících desetiletích se od užití jemné krajky ustupovalo ve prospěch okázalejšího dírkového vyšívání.

Nově získaná úvodnice tak dokládá jednak jistou časovou setrvačnost v řešení vzoru výšivky, ale i současně schopnost reagovat na inovační proudy, které se ani výšivce nevyhýbaly.

Marie Brandstetrová

SOUBOR FOTOGRAFICKÝCH TABULÍ VÝROBKŮ KOŠÍKÁŘSKÉ ŠKOLY A DÍLNY V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM

inv. č. ZF 40850

51 černobílých fotografií výrobků košíkářské dílny a školy v Rožnově pod Radhoštěm, podlepeny kartonem, ručně malované dekorativní orámování fotografií (většinou florální motivy), některé fotografie kolorovány, počátek 20. století;

fotografie: 12,5 cm × 19,3 cm,

kartonový podklad: 30,2 cm × 25,5 cm

Valašské muzeum v přírodě se již mnoho let věnuje soustavné dokumentaci tradiční rukodělné výroby své sběrné oblasti. V roce 2004 obohatily jeho sbírky předměty a dokumentační materiál dokladující historii Košíkářské školy a dílny v Rožnově pod Radhoštěm na přelomu 19. a 20. století.

Košíkářská škola a dílna byla v Rožnově pod Radhoštěm založena v roce 1891 a po počátečních kurzech vedených polskými řemeslníky se etablovala jako jedno z center košíkářského školství na území Čech a Moravy. Ke své činnosti využívala zručnosti místních výrobců, jejichž řemeslnou zdatnost dále rozvíjela a zdokonalovala. Jednou z čelných osobností školy byl Bohuš Kramoliš, který sám absolvoval kurz ve vídeňské škole pro rukodělnou výrobu. Již nedlouho po založení produkovala škola a dílna široký sortiment košíkářského zboží. Představu o jednotlivých druzích výrobků si můžeme i dnes vytvořit na základě dochovaného kompletu 51 fotografických tabulí. V různých kompozicích je zde představeno několik desítek výrobků rožnovských košíkářů. Jednalo se přitom nejen o praktické předměty (prádelní koše, košíky, kufry), ale také židle, stojany na deštníky, poličky atd.

Daniel Drápala

155

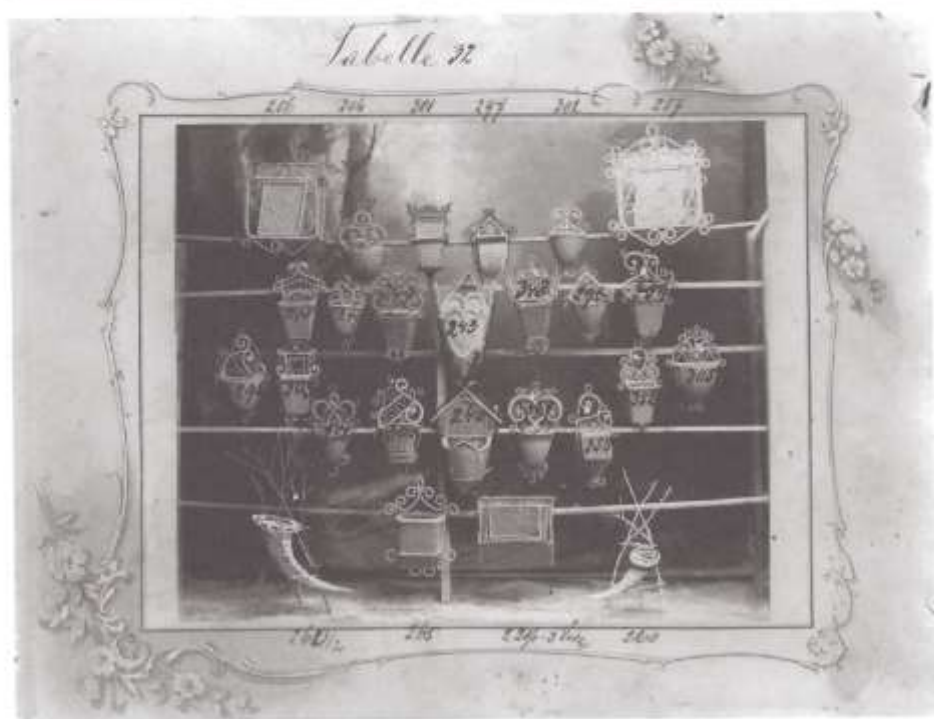
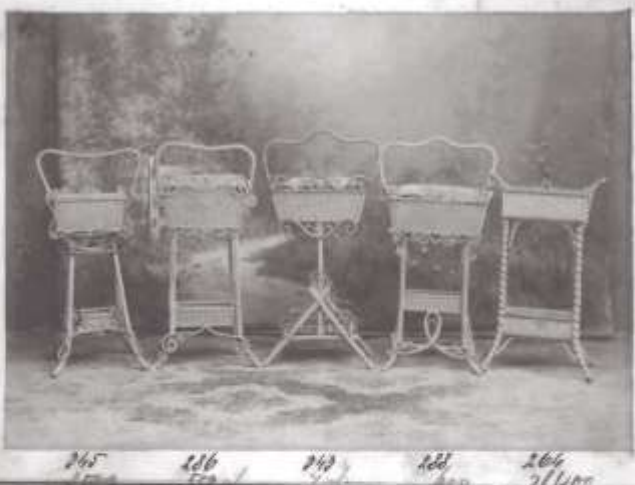

Tabelle 29.

265 266 267 268 269
1500 550 770 600 7/400

156

47

411 3/411/1 184/1 2/411/ 397
1050

BOHUMÍR A ALOIS JAROŇKOVÉ: ROŽNOVSKÝ KOSTEL

inv. č. ZF 63130

olej, plátno, 55 x 64 cm, signováno vlevo
dole: B. J.

na zadní straně plátna přilepen lístek,
na kterém je perem napsáno:

Pohled na Rožnov p. Radh.

*55 cm x 64 cm velký, nálada jarní, vlevo
kostel*

*v popředí uschlý strom je práce Bohumíra
Jaroňka z roku asi 1915 neukončena, což
svým podpisem dosvědčuje Alois Jaroněk
V Rožnově p. R. 23. II. 1944*

vlevo vedle rukopisu je na lístku ještě
otřítěno razítko:

Umělecké výtvarné dílny

Alois Jaroněk
gobelináma a keram. dílna
Rožnov p. Radhoštěm

Jedním z nových přírůstků kolekce výtvarných děl ve sbírkách Valašského muzea v přírodě se stal díky finanční podpoře Ministerstva kultury ČR v roce 2005 obraz *Rožnovský kostel*. Doplnil tak stávající soubor výtvarné pozůstalosti zakladatelů muzea sourozenců Jaroňkových, jež patří mezi nejkvalitnější celky v ČR (zastoupena malba, grafika, kresba i návrhy a předlohy z celého tvůrčího období života Bohumíra a Aloise Jaroňkových) a která vytvořila ve 40. letech 20. století faktický základ umělecko-výtvarné kolekce muzea.

Zvláštnost obrazu *Rožnovský kostel* spočívá v jedinečném propojení umělecké práce obou bratrů. Část malby vytvořil sám Bohumír Jaroněk v roce 1915. Auto-

graf Aloise Jaroňka na zadní straně plátna nelze ovšem číst až od druhého řádku, ale jako jeden souvislý text. Práci Bohumíra Jaroňka je tak nejen „*v popředí uschlý strom*“ ale i „*nálada jarní, vlevo kostel.*“ Bohumírem rozpracovaný obraz (je zde typický nejen výběr motivu, ale především barevnost střední a horní části, obraz navíc celkově koresponduje s jeho tvorbou kolem roku 1915) dokončil nedlouho před svou smrtí jeho bratr Alois (také výtvarník, autor návrhů malby na porcelán atd.). Jedná se zvláště o dolní část malby (kvetoucí sad, řídce olistěné stromy). Tato zajímavá sourozenecká spolupráce je jedinečným dokladem výtvarné kooperace dvou bratrů výtvarníků a získává v souvislosti s ostatní tvorbou Jaroňků zastoupenou ve sbírkách Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm zvláštní charakter rarity.

Daniel Drápala